

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

DOĞU AKDENİZ’DEKİ DOĞALGAZ KEŞİF VE SONDAJ FAALİYETLERİNİN BÖLGE
JEOPOLİTİĞİNE VE KIBRIS SORUNUNA ETKİLERİ

Ezgi ÇETİN

DANIŞMAN

Doç. Dr. Güven DİNÇ

Akdeniz Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

AKADEMİK BEYAN

T.C

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ;

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “.....” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını beyan ederim.

(İmza)

Öğrenci Adı, Soyadı

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
AKDENİZ UYGARLIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

.....'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Akdeniz
Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

Üye (Danışmanı) :

Üye :

Tez Başlığı:

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : / /2019

Mezuniyet Tarihi : / /2019

Prof. Dr. Tuncer DEMİR
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ŞEKİLLER VE TABLOLAR LİSTESİ	III
KISALTMALAR LİSTESİ	IV
ÖZET	VI
SUMMARY	VII
ÖNSÖZ	VIII
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	10
TÜRKİYE, YUNANİSTAN, GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ VE KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ’NİN DOĞU AKDENİZ POLİTİKALARI VE KIBRIS SORUNUNA YAKLAŞIMLARI	
1. Doğu Akdeniz’de Bölgesel Bir Güç: Türkiye	10
1.1. 2002’den Günümüze Türkiye’nin Kıbrıs Politikası	19
2. Avrupa Birliği’nin Yaramaz Çocuğu: Yunanistan	27
3. Doğu Akdeniz’de Bir Avrupa Birliği Ülkesi: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi	29
4. İşgal Altında Bir Bölge Mi? Bir Devlet Mi?: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti	36
4.1. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Uluslararası Arenada Statüsü	37
4.2. Mülkiyet Sorunu	44
4.3. Uluslararası Deniz Hukuku’nda Kıbrıs Anlaşmazlığı	46
II. BÖLÜM	49
DOĞU AKDENİZ’DE SONDAJ FAALİYETLERİ VE BÖLGESEL AKTÖRLERİN DOĞU AKDENİZ POLİTİKALARININ BÖLGE JEOPOLİTİĞİNE VE KIBRIS SORUNUNA ETKİLERİ	
1. Doğu Akdeniz’deki Doğalgaz Rezervleri	49
2. Doğu Akdeniz İçin Enerji Geçiş Yolları	55
2.1. Eastern Mediterranean Doğalgaz Boru Hattı Projesi	59
3. Doğu Akdeniz’deki Bölgesel Aktörler	60
3.1. Enerji İhracatından Enerji İthalatına: Mısır	60
3.2. Orta Doğu’nun En Genç Devleti: İsrail	65
3.3. Bir Çıkmaz: İsrail ve Filistin Otoritesi İlişkileri	70
3.4. Türkiye-İsrail İlişkileri	72

3.5. Potansiyel Bir Müttefik: Lübnan'ın Doğu Akdeniz Politikası	74
3.6. Bir “Başka” Arap Devleti: Suriye	76
3.7. Doğu Akdeniz’de Yeni Bir Eksen: İsrail-Yunanistan-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Üçlü İlişkileri	78
III. BÖLÜM	84
DOĞU AKDENİZ’DE BÖLGE DIŞI AKTÖRLERİN DOĞU AKDENİZ POLİTİKALARININ BÖLGE JEOPOLİTİĞİNE VE KIBRIS SORUNUNA ETKİLERİ	
1. Doğu Akdeniz’de Bir Karadeniz Devleti: Rusya Federasyonu	84
2. Doğu Akdeniz’in Abisi: Amerika Birleşik Devletleri	89
3. NATO ve Enerji Güvenliği	91
4. Avrupa Birliği ve Enerji Güvenliği	93
SONUÇ	104
KAYNAKÇA	107
LEVHALAR DİZİNİ	123
ÖZGEÇMİŞ	133

ŞEKİLLER VE TABLOLAR LİSTESİ

Haritalar

Harita-1: Türkiye'nin Muhtemel Münhasır Ekonomik Bölge Sınırları	10
Harita-2: Sevilla Haritası ve Türkiye Münhasır Ekonomik Bölge Haritası Karşılaştırması	25
Harita-3: Türkiye'nin Muhtemel Münhasır Ekonomik Bölge Sınırları ile Yunanistan-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi İkilisinin Öngördüğü Türkiye Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlarının Karşılaştırması	28
Harita-4: İsrail ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Petrol ve Doğalgaz Yatakları	32
Harita-5: Kıbrıs Adası Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün Bulunduğu Noktalar	43
Harita-6: Güney Gaz Koridoru Rotası	57
Harita-7: East-Med Boru Hattı Projesi Planı	59
Harita-8: 31 Mart 2016 Tarihinde İsrail Enerji Bakanlığı'nın Yayınladığı 2016'nın İkinci Yarısında İhaleye Açılacak Olan Parseller	68
Harita-9: Levant Doğalgaz Havzası ve İsrail'in Münhasır Ekonomik Bölges Sınırları	69
Harita-10: Avrupa Birliği Doğalgaz Üretim ve İthalat Oranları	95

Şekiller

Şekil-1: Uluslararası Organizasyonların Doğalgaz Üretim Oranları	53
Şekil-2: Dünya Doğalgaz Rezervlerinin Bölgelere Dağılımı ve Rezervlerin Doğalgaz Üretimine Oranları	54
Şekil-3: Avrupa Birliği Doğalgaz Arz ve Talebi	100

Fotoğraflar

Fotoğraf-1: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Eski Dışişleri Bakanı Nikos Rolandis'in Güney Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından 2004'te ilan edilen Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlarını Gösteren Harita Önünde Çekilmiş Bir Fotoğrafı	30
Fotoğraf-2: Binyamin Netanyahu, Nikos Anastasiadis ve Aleksis Çipras'ın Lefkoşa Buluşması	80
Fotoğraf-3: Kıbrıs Rum Kesimi'ni Ziyaret Eden Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ve Nikos Anastasiadis	86

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
AİHD	Avrupa İnsan Hakları Divanı
AİHK	Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKEL	Emekçi Halkın İlerici Partisi
BAB	Batı Avrupa Birliği
BG	British Gas
BİO	Barış İçin Ortaklık
BM	Birleşmiş Milletler
BMDHS	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
BOTAŞ	Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BP	British Petroleum
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan
CIA	Central Intelligence Agency
CEPS	Central European Pipeline System
CTP	Cumhuriyetçi Türk Partisi
DEFA	The Public Gas Corporation
DESFA	Hellenic Gas Transmission System Operator S.A.
DHP	Demokratik Halk Partisi
EastMed	Eastern Mediterranean Pipeline Project
EIA	Energy Information Administration
ENI	Energy Italian Company
ETPS	Eastern Turkey Pipeline System
EU	European Union
FLNG	Floating Liquefied Natural Gas
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GRPS	Greek Pipeline System
ICPS	Icelandic Pipeline System
IEA	International Energy Agency
IMET	International Military Education and Training
İKO	İslam Konferansı Örgütü
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

KOGAS	Korean Gas Corporation
KTFD	Kıbrıs Türk Federe Devleti
LNG	Liquified Natural Gas
MENA	Middle East North Africa
mmBTU	British Thermal Units
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NAVTEX	Navigational Telex
NEPS	North European Pipeline System
NIPS	Northern Italy Pipeline System
NPS	NATO Pipeline System
NPT	Nuclear Proliferation Treaty
NOPS	Norwegian Pipeline System
OME	Observatoire Méditerranéen de l'Energie
PA	Palestinian Authority
PCI	Project of Common Interest
Pre-FEED	Front-End Engineering Design
POPS	Portuguese Pipeline System
SOCAR	State Oil Company of Azerbaijan Republic
SUMED	Suez-Mediterranean Boru Hattı
TANAP	Trans Anadolu Projesi
TKP	Toplumcu Kurtuluş Partisi
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TUPS	Turkish Pipeline System
UBP	Ulusal Birlik Partisi
UFG	Union Fenosa Gas
UN	United Nations
UNFICYP	United Nations Peacekeeping Force in Cyprus
USGS	United States Geological Survey
WTPS	Western Turkey Pipeline System

ÖZET

Doğu Akdeniz’de Doğalgaz Keşif Ve Sondaj Faaliyetlerinin Bölge Jeopolitiğine Ve Kıbrıs Sorununa Etkileri

Çalışma Doğu Akdeniz bölgesinde keşfedilen ve keşfedilmesi beklenen doğalgaz kaynaklarının bölgedeki Kıbrıs sorununa etkisini araştırmaktadır. Enerji pragmatizminin bölgedeki kemikleşmiş Kıbrıs sorununun çözümünde olumlu/olumsuz nasıl bir rol oynayacağı çalışmanın temel sorusunu oluşturmaktadır. Bu soruya cevap ararken bölgesel ve bölge dışı politik aktörlerin Doğu Akdeniz politikaları incelenmiş ve bölgedeki doğalgaz rezervlerinin bu politikalar üzerindeki etkisi ele alınmıştır. İsrail, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Mısır bölgede hali hazırda doğalgaz rezervleri tespit etmiş ülkelerdendir. Bunun yanında bölgede keşif çalışmaları devam etmektedir. Bölge, enerji güvenliği bağlamında Avrupa Birliği ve NATO gibi uluslararası örgütlerin ayrıca Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya’nın da doğrudan ilgisini üzerine çekmektedir. Doğu Akdeniz çok değişkenli bir bölge olarak tarihsel önemini bugün de korumaktadır ve Kıbrıs Adası da tarih boyunca coğrafi konumu ile olduğu gibi bugün de çevresinde bulundurduğu enerji kaynaklarıyla dikkatleri üzerine çekmeye devam etmektedir.

SUMMARY
**Effects Of Natural Gas Discoveries And Drilling In The Eastern Mediterranean On The
Regional Geopolitics And Cyprus Issue**

The study focuses on the effects of natural gas resources discovered and expected to be discovered in the Eastern Mediterranean Region on the Cyprus problem in the region. The main question of the study is how energy pragmatism will play a positive/negative role in the solution of the entrenched Cyprus problem in the region. While looking for an answer to this question, the Eastern Mediterranean policies of regional and non-regional political actors were examined and the effect of natural gas reserves on these policies was discussed. Israel, Greek Cypriot administration of Southern Cyprus (gcasc) and Egypt are among the countries that have already identified natural gas reserves in the region. Besides that, the exploration studies are in progress. The region draws the direct attention of international organizations such as the European Union and NATO, as well as the United States and Russia in the context of energy security. The Eastern Mediterranean, as a multivariate region, still maintains its historical importance and Cyprus Island continues to attract attention with the energy resources it possesses, as it is with its geographical location throughout history.

ÖNSÖZ

Akdeniz, tarih boyunca her daim önemini koruyan bir bölgedir. Son yıllarda keşfedilen enerji kaynakları ile bu önemi pekiştirmiş ve bir kez daha bölgesel ve bölge dışı aktörlerin dikkatini üzerine çekmiştir. Keşfedilen bu yeni enerji rezervleri bölgede dengelerin yeniden yapılanmasında itici bir güç oluşturmaktadır. Bu çalışmada, süregelen bu durumun bölge jeopolitiğinde nasıl değişikliklere yol açacağı ve Kıbrıs sorununun çözümünde nasıl bir rol oynayacağı analiz edilmektedir. Bölgedeki yeni olgular ve aktörlerin değişen politikaları dikkate alınarak literatüre güncel bir bakış açısı sunmak amaçlanmaktadır.

Çalışmanın başından sonuna kadar her aşamasında bilgi ve deneyimleri ile beni yönlendiren, sorularımı asla cevapsız bırakmayan sevgili danışmanım Doç. Dr. Güven Dinç'e sonsuz teşekkür ederim. Tez çalışmamın başından itibaren ihtiyaç duyduğum her anda bana yol gösteren Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Zambak; fikir, deneyim ve bilgilerine ihtiyaç duyduğum Yrd. Doç. Dr. Emete Gözügüzelli ve Doç. Dr. Hilmi Özev hocalarıma da teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca bu çalışmada emekleri olduğunu hissettiğim, bana her zaman inanan, güvenen ve hiçbir zaman desteklerini esirgemeyen sevgili annem ve babam Nihal ve Veli Çetin'e, sevgili kardeşim Ozan Çetin'e, desteklerini hep arkamda hissettiğim sevgili Kalkan ailesine, bana eğitim hayatım boyunca her zaman her konuda destek olan sevgili arkadaşlarım Belgin Kulaklı, Kader Saygılı, Mesut Perk ve Mert Saklamaz'a da sonsuz teşekkür ederim.

GİRİŞ

Kıbrıs Adası, Akdeniz'in kuzeydoğu köşesinde, Türkiye'den 70 km, Suriye'den 100 km, Mısır'dan 400 km ve Yunanistan'dan 800 km uzaklıktaki konumu ile ilk zamanlardan itibaren Ege ve Doğu Akdeniz kıyıları arasındaki denizcilik faaliyetlerinin uğrak noktası olmuştur. 9.251 km² yüzölçümüne sahip adanın girintili çıkıntılı 782 km uzunluğunda sahil şeridi bulunmaktadır.

Kıbrıs, Doğu Akdeniz'in beş büyük adasından birisi olarak Sicilya ve Sardunya'dan sonra Akdeniz'deki en büyük üçüncü adadır. Adanın etrafı batıda ve güneyde derinliği 2000 metreyi aşan denizaltı çukurları ile çevrilidir. Ada, temelde derinliği birkaç yüz metre olan bir denizaltı platformu ile ana kıtaya bağlıdır. Doğu-batı yönünde en geniş yeri 225 km ile güneybatıda Baf limanı ile kuzeydoğuda Ayandrea burnu arasındadır, en dar yeri de 43 km ile güneydoğuda Larnaka körfezi ile kuzey kıyısı arasındadır. Adanın kuzey kenarı boyunca, batıda Kormacit yarımadasından başlayarak doğuda Karpaz yarımadasına doğru uzanan ve en yüksek noktası 1000 metre olan ve Omorfo-Larnaka körfezleri arasında çizilecek bir çizginin hemen güneyinde kalacak olan zirvesi 2000 metreyi bulan dağlar ile bu dağların arasında kalarak Magosa'dan Omorfo körfezine dek uzanan çukur alan, adanın iklim, bitki örtüsü ve yetiştirilen ürünlerce farklılaşan başlıca üç coğrafi bölgesini oluşturmaktadırlar. Ada yapısı ve yeryüzü şekilleri itibari ile Anadolu'nun, Akdeniz bölgesindeki Toros Dağlarına benzemektedir.(Gürsoy, 1962: 167-168) Torosların çevrelediği Çukurova ile Amanosların kuşattığı Hatay bölgeleri arasında bulunan ada, aynı zamanda bu kara parçaları ile bir bütünlük oluşturmaktadır.

Ada'nın, 'Kıbrıs' ismini nereden aldığıyla ilgili farklı görüşler mevcuttur. M.Ö. 1500'de, Mısır kitabelerinde "*Isj*" ve sonra da "*Alašia*" olarak ifade edildiği bilinen Kıbrıs Adası, İbrani metinlerinde "*Kittim*" olarak yer almaktadır. Yunanca ada "*Kypros*", İtalyanca "*Cipro*", Fransızca "*Chypre*", İngilizce "*Cyprus*", Almanca "*Cypern*", Arapça "*Kubrus*" ve Türkçe "*Kıbrıs*" olarak anılır. Ada bakır kaynaklarınca oldukça zengindir ve bakır kelimesinin İngilizce "*cupper*", Almanca "*kupfer*", Fransızca "*cuiivre*", Latince "*cuprum*" karşılıkları adanın yine bu dillerdeki isimleriyle benzerlik taşımaktadır. Adanın mı bakır madenine ismini verdiği yoksa bakır kaynaklarının zenginliğinden dolayı mı adanın bu isimle anıldığı bilinmemektedir. Bununla birlikte adada bolca yetişen kına çiçeğinin İbranice adı olan "*Kopher*"'in veya aşk tanrısı Kinorus'un kızı "*Kipris*"'in adaya ismini verdiğine dair görüşlerde bulunmaktadır. (Gürsoy, 1962: 165)

Adanın ekonomisi temelde tarıma dayalıdır. Ada topraklarının yüzde 60'ı tarıma elverişlidir ve tarımsal gelir kaynaklarının başında bağlar ve buna dayalı şarap üretimi, turunçgiller, zeytin ve keçi boynuzu yer alır.¹ Akdeniz bölgesinin bitki örtüsü olan maki burada da yoğun olarak görülmektedir. İlk çağlarda ada ormanlık arazilerle kaplı olmasına rağmen, günümüzde adanın sadece yüzde 20'sinde ormanlık alan bulunmaktadır. Yeraltı zenginliklerine bakıldığında, Kıbrıs'ta az miktarda altın ve gümüş, bol miktarda bakır, amyant ve krom yatakları bulunmaktadır. (Özkul, 2010: 31)

Adadaki ilk yerleşimcilerin, M.Ö. 10.000 dolaylarında adaya Anadolu'dan gelmiş oldukları iddia edilmektedir. Ada tarih boyunca Mısır, Hitit, Yunan, Fenike, Asur, Pers, Büyük İskender, Roma, Bizans, İslam akınları, Isaac Comneneus, İngiliz, Tapınak Şövalyeleri, Lüsignan ve Venedik devletlerinin hakimiyetlerine girmiştir. Çok tanrılı dinlerin hakim olduğu adada, Romalılar zamanında M.S. 46 tarihinde Kıbrıs'ın Romalı valisinin Hristiyanlığı kabul etmesi ile birlikte Kıbrıs Hristiyanlıkla yönetilen ilk ülke olmuştur. (Özkul, 2010: 33)

Akdeniz; Doğu Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu birleştiren Süveyş Kanalı'nı ve dünya petrolünün yarıdan fazlasının sağlandığı Ortadoğu ve komşu bölgelerini kontrol altında tutmak için elde edilmesi gereken önemli bir stratejik alandır. Doğu Akdeniz ise, genel coğrafi konumu itibarıyla Dünya'nın doğusu ile batısını birbirine bağlayan ticaret yolu üzerinde kalan kısımdır. Doğu Akdeniz, Türkiye ve Suriye üzerinden Mezopotamya ve Yakındoğu'ya, Süveyş Kanalı ile de Arap Yarımadası'na ve Basra Körfezi'ne ulaşmaktadır. Süveyş Kanalı'nın açılması Avrupa, Güneydoğu Asya ve Afrika ülkelerine yapılan deniz ticaretinin bağlantı noktası olan Doğu Akdeniz'in önemini, Avrupa-Uzakdoğu hattını, Ümit Burnu'ndan geçen güzergaha göre 7.000 deniz mili kısaltarak arttırmıştır. Akdeniz'de günümüzde yılda ortalama 220.000'den fazla gemi seyir halinde bulunmakta ve dünya denizlerinin yalnızca yüzde 1'ini kapsayan bir deniz alanı olmasına rağmen dünya deniz trafiğinin üçte biri Akdeniz'de gerçekleşmektedir. (Yaycı, 2012: 2-4-7)

Kıbrıs'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun etkisine girmeden önceki tarihi hakkında farklı yorumlar söz konusudur ve bu yorumlar kimlik inşasının birer parçasıdır. Kıbrıs'ı Helen kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak gören yorumlar olduğu kadar Kıbrıs'ın daha geç tarihlerde Helen kültürü etkisi altına girdiğini ve aslında Yunanca konuşmaları ve Ortodoks olmalarına rağmen Helen medeniyeti ile bir bağları olmadığını savunan görüşler de mevcuttur. (Gülboy, 2015: 186) Clement Dodd'un anlatımıyla Kıbrıs M.Ö. 13. yüzyılda

¹ GÜRSOY C. R., "Kıbrıs", *İslam Ansiklopedisi*, C. XXV, Türkiye Diyanet Vakfı, ss.370-371.

Egeliler tarafından kolonize edilmiş, birkaç asır sonra da Fenikeliler yerleşmiştir. Yabancı hakimiyetine rağmen Kıbrıs'ta hakim dil ve kültür Yunanca ve Helen kültürüdür. Uzun süren Pers egemenliği sonrası Büyük İskender'in fethi ile Helenik kültür etkisi altında kalan ada sonra sırasıyla Roma ve Bizans egemenliklerine girmiştir. (Gülboy, 2015: 187) Bizans hakimiyeti döneminde, Ortodoks Kilisesi'nin, halk üzerinde uyguladığı baskılarla otoritesini sağlamlaştırması ve yine çeşitli baskılar yoluyla Yunancayı resmi dil ilan etmesi oldukça önemli bir gelişmedir. Bu baskılar sonucunda, çoğunluğu Anadolu, Suriye, Mezopotamya ve Mısır kökenli olan Ada halkı zamanla kendi benliklerini yitirerek kendilerini Yunan kökenli olarak addetmeye başlamışlardır.(Dinç, 2010: 5) Helen egemenliği sırasında kilise Kıbrıs için yalnızca dini bir işlev üstlenmekle kalmayıp ulusal kimliklerinin de bir parçası haline gelmiştir. Tapınak Şövalyeleri ve Lüsignan dönemlerinde halk büyük ayaklanmalar başlatarak Katolik baskısına direnmiştir. Kilise de Bizans döneminden miras kalan siyasi gücü ile bu mücadeleye dini bir anlam yüklemiştir. Osmanlı İmparatorluğu, 1571 tarihinde adayı Venediklilerden aldığıında bu karışıklıklar nedeniyle bu dönem için zayıf bir kilisenin varlığından söz edilebilir. Osmanlı Devleti'nin adayı ele geçişi ile Ortodokslar rahat bir nefes almışlardır. Bu dönemde Ortodokslara büyük ayrıcalıklar tanınmıştır. Osmanlı yönetiminde adada, Başpiskopos, Hristiyan Kıbrıslıların hem dini hem de siyasi lideri konumundaydı ve ayrıca kilise kendi vergilerini toplama yetkisine de sahipti. (Gülboy, 2015: 190)

Ada 1878 yılına kadar Osmanlı idaresinde kalmış ve Osmanlı'nın Levant'ın kontrolünü elinde tutması açısından önemini korumuştur. *Pax Ottomana* dönemi Levantı'nda, bölge ticaretine 16. yüzyıla dek Venedik tüccarları hakimken onların yerini 16. yüzyıl sonrası önce Portekizler, ardından da Fransızlar almıştır. İngiltere'nin bölge ticaretini kontrol etmek amacıyla Fransa ile giriştiği rekabet, *The Company of Merchants of the Levant (Levant Company)* şirketinin kurulmasına yönelik girişimlere kapı açsa da Fransızlar bunu engellemeyi başarmışlardır. Fakat İngilizler pes etmemiş ve 1583 yılının başında İstanbul'a gönderdikleri William Harborne, Osmanlılar ile ilişkileri geliştirerek, 1592'de *Levant Şirketi* olarak bilinecek olan ünlü şirketin kurulması için gerekli adımları atmayı başarmıştır. İngiltere'nin bölgeye olan ekonomik ilgisi bu yıllarda başlamış ve Osmanlı İmparatorluğu ile 4 Haziran 1878'de gizlice imzalanan Kıbrıs Konvansiyonu ile İngiltere'nin bölgedeki varlığı politik ve askeri bir nitelik kazanmıştır. (Hill, 2016: 227) Şirket ise 244 yıl faaliyetlerini sürdürmüş ve 1836'da kapanmak zorunda kalmışsa da Konvansiyon sayesinde Büyük Britanya hukuken (*de jure*) değilse de fiilen (*de facto*) Kıbrıs'a –ve dolaylı olarak Levant'a- hakim olmuştur. (Hill, 2016: 238; Ediger vd., 2012: 73-92) Konvansiyon aslında

Rusya'nın Osmanlı'nın doğu vilayetlerinden Kars, Ardahan ve Batum'u işgal etmesi üzerine İngiltere ve Osmanlı arasında imzalanan bir ittifak anlaşmasıdır. Bu anlaşmaya göre İngilizler Osmanlı Devleti'ni olası bir Rus tehlikesine karşı korumak karşılığında adayı kiralamışlardır. Fransa Büyükelçisi Waddington'a yapılan açıklamada, Rusya Asya'daki sınırlarını savaştan önceki haline döndürdüğü takdirde Britanya'nın Kıbrıs'ı bırakacağı ifade edilmektedir.(Hill, 2016: 241) Bu durum anlaşmaya da madde olarak eklenmiştir. Rusya 1918'de Brest-Litovsk Anlaşması ile Ardahan, Kars ve Batum'u bıraktığında, Padişah bu maddeye dayanarak adanın kendisine geri verilmesini beklemiştir. (Hill, 2016: 243)

Sir Garnet Wolseley, Kraliçe'yi temsilen Kıbrıs yönetimini Türklerden devraldıktan sonra Türk valinin görevlerini üstlenerek ve 6 kazaya da birer İngiliz Komiseri atamıştır. Bu komiserler, kazalardaki Türk kaymakamların yerlerini almışlardır. İngilizlerin Kıbrıs'ı ele geçişini politik yönden, kendi emellerinin gerçekleşmesi için pozitif bir olay olarak değerlendiren Rum toplumu, daha ilk günlerden propagandalarına başlamışlardır. Kıbrıslı Rum toplumunun propagandaları, bir taraftan Türklerin kendilerine özellikle kiliselerine tanıdığı özel hak ve yetkilerin İngilizlerce ellerinden alındığını savunurken diğer yandan da Kıbrıs'ın Yunanistan'a devredileceği ve *Enosisin* gerçekleşeceği söylentilerini yaymaktaydı. (Gazioğlu, 1996: 35-37) 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası imzalanan Edirne Antlaşması ile bağımsızlığını kazanması, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında da Türk Kurtuluş Savaşı'nda Türk-Yunan toplumlarının tekrar tekrar karşı karşıya gelmesi bu dönemlerde adada sıcak günlerin yaşanmasına neden olmuş ve iki toplumu giderek birbirinden uzaklaştırmıştır. 5 Kasım 1914'te İngiltere, Fransa ve Rusya Türkiye'ye savaş ilan ettiğinde aynı gün İngiltere Kıbrıs'ı ilhak ettiğini de açıklamıştır. İngiltere bu ilhak kararı ile Ada üzerinde hukuki ve fiili olarak hak iddia etse de; Osmanlı'nın ada üzerindeki hak iddialarının resmi olarak son bulması ve Adanın tartışmasız İngiltere hakimiyetine girmesi Lozan Antlaşması ile gerçekleşmektedir. Türkiye, Lozan Antlaşması'nın 20. Maddesi'ndeki "Türkiye, İngiliz Hükümetince 5 Kasım 1914 tarihinde ilan edilen, Kıbrıs'ın İngiltere'ye katılımını tanıdığını bildirir" ifadeleri ile Kıbrıs üzerindeki haklarından vazgeçmiştir. (Oran (Ed.), 2015: 225) İkinci Dünya Savaşı'nda ada savaştan dünyanın kalanına nazaran daha az etkilenmişse de Kıbrıs'ın kaderini daha ziyade savaş sonrası İngilizlerin sömürgelerden çekilme politikaları etkilemiştir. (Gazioğlu, 1996: 130-317)

İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere'de iktidara gelen İngiliz İşçi Partisi'nin, Kıbrıslı Rumların *Enosis* taleplerini görmezden gelmesi gittikçe zorlaşmakla birlikte yükselişe geçmiş olan Arap milliyetçiliği İngilizlerin Mısır'dan ayrılma zamanının yakın olduğunun haberini vermekteydi. Bu gidişatta İngilizlerin Akdeniz'deki askeri varlığı için Kıbrıs'ın önemi de

giderek artmaktaydı. Kıbrıslı Rumların komünist partisi AKEL (Emekçi Halkın İlerici Partisi), aşamasız Enosisin katı bir savunucusuydu ve savaş sonrası kurulmakta olan düzende gittikçe popülerleşen *self-governance* hakkının ele alınmasını her fırsatta savunmaktaydı. (Oran (Ed.), 2015: 596) 1946'da İngiliz İşçi Partisi Hükümeti, bir anayasa taslağı hazırlamak amacı ile Ada'da bir Danışma Meclisi kurulmuştur. Yeni vali Lord Winster, ilan ettiği 40 üyeli mecliste AKEL ve Kıbrıslı Türkler de dahil olmak üzere tüm grupların bulunmasına özen göstermiştir. 19 milliyetçi Rum meclisi boykot ettiyse de 1947 yılında kilise üzerinde de etki sahibi olan AKEL, mecliste daha çok Malta ve Ceylan'da olduğu gibi rejimin özgürleştirilmesi taleplerinde bulunmuştur. Diğer taraftan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Ada'da Enosisi –bunun bölgedeki Batılı ülkeleri yıldıracağı düşüncesi ile Yunanistan'da yaşanan yenilgiden sonra dahi desteklemeye devam etmiştir. 1940'ların sonlarında iktidarda olan AKEL, elindeki yönetme gücüne rağmen Enosis'e daha fazla destek vermesi gerektiğini ve eninde sonunda buna zorlanacağını fark ettiyse de henüz İngilizlerle yaptığı işbirliğinin olumsuz etkileri sürerken bir de 1948 yılında büyük grev girişimlerinde bulunması ile halk desteğini giderek kaybetmiştir. AKEL, Kıbrıs'ın sorununu Birleşmiş Milletler (BM)'de sömürgeciliğin kötülüklerine vurgu yaparak dile getirmiştir. Dodd, 1950'deki referandum kararının da muhtemelen AKEL'den çıktığını fakat kilise tarafından örgütlendiğini yazmaktadır. Referandum sonrası piskopos Michael Mouskos, III. Makarios adını alarak yeni Başpiskopos seçilmiştir. (Dodd, 2010: 12)

Londra ve Zürich'te görüşülen ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yapısını ortaya koyan Londra Anlaşması 19 Şubat 1959 günü kabul edilip, imzalanmıştır. (Keser, 2006: 260) Fakat Rum lideri Başpiskopos Makarios'un devletin kurulduğu günden bu yana Londra ve Zürich anlaşmalarının isabetsiz ve kendi iradesi dışında imzalandığını vurgulayan söylemleri Rum toplumunun Kıbrıs Cumhuriyeti'ne bakış açısını göstermektedir. Makarios, bu yeni cumhuriyeti Enosis için bir atlama tahtası olarak görmekte idi. 21 Aralık 1963 gecesi başlayan daha sonra '*Kanlı Noel*' olarak anılacak olan Rum saldırıları ile Kıbrıs Cumhuriyeti fiili olarak ortadan kalkarken bunu 1967 olayları ve Türkiye'nin askeri çıkarma hazırlıkları izlemiştir. Yunan Cuntası tarafından desteklenen Nikos Sampson liderliğinde 15 Temmuz 1974'te Afroditi-3 Harekatı, saat 08.00'de "*Makarios hastaneye girdi*" mesajıyla başlatılmış ve böylece adada Makarios hükümetine darbe yapılarak bir katil olan Sampson, cumhurbaşkanı ilan edilmiştir. Bunun üzerine adadaki Türkleri bir soykırımdan kurtarmak için 20 Temmuz 1974'te Türkiye adaya askeri müdahalede bulunmuştur. Bunu 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kuruluşu izlemiştir. (Keser, 2006: 430) 15 Kasım 1983'te toplantıya çağırılan Kıbrıs Türk Federe Devleti meclisi, self-determinasyon hakkını

kullanarak oy birliği ile aldığı bir kararla Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ni (KKTC) ilan etmiştir. (Oran (Ed.), 2011: 107) Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti günümüzde hala sadece Türkiye tarafından tanınmaktadır.

Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Nedir?

Bu çalışmada belki de en çok karşımıza çıkacak terimlerden biri Münhasır Ekonomik Bölge (MEB)’dir. MEB kavramını iyi anlamak tezin ilerleyen bölümlerinde yer verilecek hukuki ve siyasal çatışmaları, anlaşmazlıkları anlamlandırabilmek açısından oldukça önemlidir.

Münhasır Ekonomik Bölge, karasularının ötesinde ve bu sulara bitişik 200 deniz mili boyunca, söz konusu bölgeye sahip devletin bölgede deniz yatağı üzerinde çeşitli yollarla enerji üretme, toprak altında ve üstünde canlı ve cansız doğal kaynakları araştırma, suni adalar, tesisler kurma, denizaltı kabloları, petrol boruları döşeme, denizde ve havada seyrüsefer serbestliği gibi haklara sahip olduğu bir bölgedir. (Birleşmiş Milletler, 1982: Kısım V, ss.18)

Son on yılda Doğu Akdeniz’de enerji ve deniz alanlarının paylaşımı çerçevesinde devletlerin MEB ilanları konusuna hız verdikleri gözlemlenmektedir. Her ne kadar uluslararası hukukta MEB’in sınırlandırılması konusunda hakkaniyet, hakça çözüm, coğrafyanın üstünlüğü, oransallık ve kapatmama gibi temel ilkeler mevcutsa da, devletler çoğunlukla ikinci, üçüncü devletlerin haklarını gözetmeden MEB sınırlarını belirlemek istemektedirler. (Doğan, 2013: 3)

MEB’in belirlenmesi için iki ayrı yöntem bulunmaktadır: “ilan” ya da “antlaşma”. MEB ilan etmek için 1982 BMDHS’nin 75. Maddesi gereğince sahildevletinin ilan ettiği MEB’i gösteren harita yayımlayarak veya coğrafi koordinatlara ilişkin listeleri gerektiği şekilde yayımlayarak bunların bir nüshasını BM Genel Sekreteri’ne göndermesi gerekmektedir. 1982 BMDHS’nin 74. maddesi, sahilleri bitişik veya karşılıklı olan devletler arasında MEB sınırlandırılmasının hakkaniyete uygun şekilde belirlenmesi amacıyla Uluslararası Adalet Divanı Statüsünün 38. maddesinde belirtildiği şekilde, uluslararası hukuka uygun olarak antlaşma ile belirlenmesi gerektiği de belirtilir. Bununla birlikte MEB’in tek taraflı ilan edilemeyeceğine dair bir düzenleme de bulunmamaktadır. Bu çalışmaya da konu olan Doğu Akdeniz bölgesinde ise devletlerin tüm kıyıdaşlar ile bir anlaşmadan ziyade MEB’ini tek taraflı olarak ilan etme ve ikili antlaşmalar yolunu seçtikleri görülmektedir. (Yaycı, 2012: 15)

MEB'ler belirlenirken dünyanın şekli sebebi ile bazı ülkelerin MEB bölgeleri birbirleriyle çakışmaktadır. Bu da MEB'lerde yetki alanı uyuşmazlıklarının yaşanmasına sebep olmaktadır. Bölgelerin iç içe geçmiş olmasının yanında özellikle söz konusu Akdeniz Bölgesi'nin kapalı bir deniz olması, uluslararası hukuk kurallarının geçirdiği değişim, bölgenin karışık siyasi coğrafyası, bölge ülkelerinin çatışan menfaatleri ve bölgede bulunan doğalgaz ve petrol rezervlerinin paylaşılması da bu yetki alanı uyuşmazlıklarının diğer sebepleridir. (Ertürk, 2011: parag.1)

Bir bölgedeki enerji arama çalışmalarında bulunmak için gerekli olan Hidrokarbon Enerji Arama Lisansı (The Hydrocarbon Prospecting License) hukuki olarak ancak bir yıllık olarak verilebilir ve jeofizik araştırmalarını içerirken enerji kaynağı sondajını içermez. Hidrokarbon Enerji Keşif Lisansı ise üç yıla kadar verilir ve her biri iki yıllık olmak üzere iki defa yenilenebilir, yani en çok yedi yıllık verilebilir.²

Libya, Mısır, İsrail, Suriye, KKTC ve Yunanistan'la deniz sınırları bulunan Türkiye Cumhuriyeti, kendi yapmış olduğu hesaplamalara göre 189 bin kilometrekare alanda haklara sahiptir. Fakat Seville Üniversitesi tarafından yayınlanmış olan haritaya göre Türkiye'nin hak iddia edebileceği alanın üçte biri ihlal edilerek, 150 bin kilometrekarelik alanın Yunanistan ve GKRY tarafından gasp edilmesine izin verilmiştir. Bu harita uluslararası deniz hukukuna aykırı olmakla birlikte GKRY'nin 2004 yılında ilan etmiş olduğu MEB sınırlarının da alt yapısı niteliği taşımıştır. NATO üyesi diğer ülkeler bu durumu onaylamakta, ayrıca ABD, Fransa, İngiltere ve İtalya açıkça İsrail, Mısır ve özellikle Türkiye'yi bu sınırları tanımaya davet etmektedirler.³ Türkiye'nin sınırlarının gasp edilmesine müsaade etmeyeceğini 2019 yılında Libya ile imzalamış olduğu Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakatı ile ifade etmişse de Doğu Akdeniz'de karşılıklı sınırları bulunan diğer devletlerle de benzer anlaşmalar imzalamalı ve bölgedeki sınırlarını hukuki olarakta belirlemelidir.

Son olarak, bu çalışmada Doğu Akdeniz bölgesinde keşfedilen ve keşfedilmesi beklenen doğalgaz kaynaklarının çıkarılması, işletilmesi ve Avrupa pazarına ulaştırılması sürecinin bölgedeki politik dengeleri nasıl değiştirdiği incelenmektedir. Özellikle Türkiye'nin Kıbrıs sorunu ekseninde gelişen Doğu Akdeniz politikasının bölgedeki doğalgaz kaynaklarının da etkisi ile nasıl bir süreç izlediği ele alınmaktadır. Çalışma, bölgedeki enerji

² IDLAW(2013, Eylül). Cyprus Offshore Hydrocarbons Exploration And Production , Prospects For The Establishment Of A Regional Energy Hub, South and East Mediterranean Hydrocarbon Workshop-ELG Third Energy Event, Vienna, September 2013, <https://www.idlaw.com.cy/knowledge/cyprus-offshore-hydrocarbons-exploration-and-production/> ,(erişim tarihi: 29.12.2018).

³ “yirmi birinci yüzyıl Türk jeopolitiğinin ağırlık merkezi: Doğu Akdeniz”, *Independent Türkçe*, 05.07.2019; “Doğu Akdeniz jeopolitiği”, *Tüketici Sorunları derneği (TÜSÖDER)*, 28.08.2019.

kaynaklarının Doğu Akdeniz’de kemikleşen Kıbrıs sorununun çözümünde nasıl bir rol oynayacağı sorusuna bir cevap aramaktadır.

Bu çalışma coğrafi olarak Doğu Akdeniz bölgesi ile sınırlandırılırken incelenen enerji kaynağı yalnızca bölgedeki doğalgaz kaynaklarını konu edinmektedir. Çalışmada ağırlıklı olarak 1983 yılı ve sonrasında gelişen olaylara yer verilmiştir.

Çalışmaya başlarken veri toplama aşamasında, mümkün olduğunca geniş bir literatür taraması gerçekleştirmek amaçlanmıştır. Çevrimiçi kütüphaneler ve veri tabanlarının yanı sıra özellikle Kıbrıs tarihi ile ilgili basılı temel kaynaklardan yararlanılmıştır. Kıbrıs sorunu ele alırken objektifliği sağlamak amacıyla Türkçe ve Türkiye bakış açısı ile yazılmış kaynakların yanı sıra yabancı basın ve yabancı akademi yayınları da takip edilerek literatürün geniş tutulmasına özen gösterilmiştir. Her iki tarafın da bakış açıları hakkında okuma yapmak yeri geldiğinde tarafların yaklaşımlarını karşılaştırma imkanı da tanımıştır. Tez konusunun güncel olması sebebi ile çalışma sürdürülürken bir taraftan gündem takibi de sağlanarak gerektiğinde konu başlıkları yeniden değerlendirilmiştir.

Çalışmaya kaynak olarak başta Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, NATO ve Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)’na ait rapor ve belgeler olmak üzere bölgede çalışma yapan uluslararası petrol şirketleri tarafından hazırlanmış olan (BP, ExxonMobile, Gasprom Delek vb...) raporlardan yararlanılmıştır. Buna ek olarak bölge ülkelerinin Dış İşleri Bakanlıklarının ve Enerji Bakanlıklarının arşivlerinden belgeler ve bu bakanlıklar tarafından yayınlanmış açıklamalar da çalışmada kullanılmıştır.

Ada’nın tarihindeki sosyal ve politik dönüm noktalarını bilmek bugün tezin de konusunu oluşturan yeni bölgesel politik düzeni anlamak açısından son derece önemli olduğu için çalışmanın giriş kısmı Kıbrıs tarihine ayrılmıştır. Birinci bölüm Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Uluslararası Arenada Statüsü ve BM Nezdinde Kıbrıs Sorunu olmak üzere iki alt başlıktan oluşmaktadır. Bu başlık altında, Doğu Akdeniz gazı üzerinde hak iddia eden ve yalnızca Türkiye’nin değil bölge ülkelerinin de dış politikasını etkileyen KKTC’nin yalnızca de facto varlığının değil de jure varlığının da dayanakları incelenmektedir. İkinci bölüm olan Kıbrıs Bağlamında Türkiye’nin Doğu Akdeniz Politikası’nda, Türkiye’nin bölgedeki gerek ekonomik gerek politik konumu ile birlikte Kıbrıs sorunu çerçevesinde 2002’den günümüze süregelen Türk dış politikası ele alınmaktadır. Son bölüm olan Doğu Akdeniz’de Doğalgaz Kaynakları, Münhasır Ekonomik Bölgeler ve Uluslararası Aktörlerin Doğu Akdeniz Politikaları, dört alt başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde Münhasır Ekonomik Bölge kavramı hukuki olarak açıklanırken bunun yanında bölgedeki en önemli doğalgaz aktarım projesi EastMed’e yer verilmiştir. Ayrıca bölge ülkelerinin doğalgaz rezervleri ve

bölge politikaları ile birlikte AB ve NATO'nun Doğu Akdeniz politikaları da incelenmiştir. Son olarak Doğu Akdeniz'de oluşmakta olan politik ve ekonomik eksenler ele alınmıştır. Sonuç ve Öneriler bölümünde ise Doğu Akdeniz gazı çerçevesinde oluşturulabilecek ekonomik iş birliğinin Kıbrıs sorunu ile birlikte bölgedeki diğer bir çok politik ve ekonomik soruna ne gibi bakış açıları ve çözüm fırsatları sunabileceği değerlendirilmektedir.

Çalışmada “Güney Kıbrıs” ifadesi ile kastedilen ülke Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'dir. Yabancı kaynaklardan yapılan alıntılarda bahsi geçen “Kıbrıs Cumhuriyeti” ifadesine, bu devlet 1963 yılında hukuki ve fiili olarak ortadan kalktığı için çalışmada “Güney Kıbrıs” olarak yer verilmiş olup bu değişiklik alıntının yapıldığı kişinin görüşlerini temsil etmemektedir. Değişiklik şahsıma aittir.

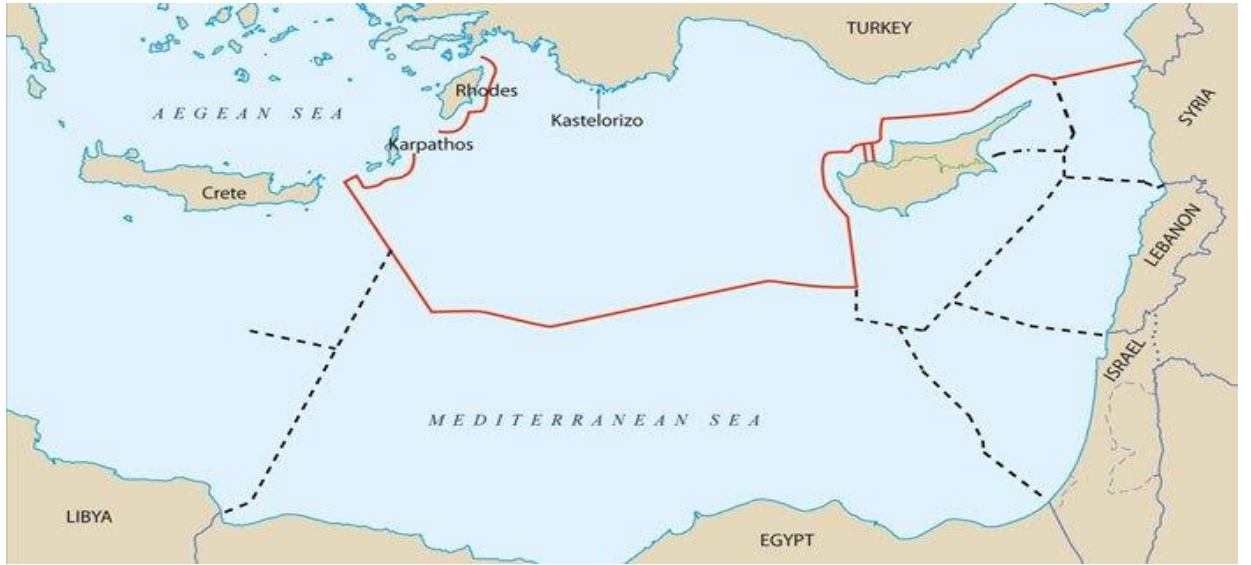
I. BÖLÜM

TÜRKİYE, YUNANİSTAN, GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ VE KUZHEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NİN DOĞU AKDENİZ POLİTİKALARI VE KIBRIS SORUNUNA YAKLAŞIMLARI

1. Doğu Akdeniz’de Bölgesel Bir Güç: Türkiye

Türkiye Cumhuriyeti, 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi’ni (BMDHS) imzalamamış ve taraf olmamıştır. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti Münhasır Ekonomik Bölge kavramına da taraf değildir.⁴ Fakat Türkiye 18 Mart 2019 yılında BM Genel Kurulu’na gönderdiği bir mektup ile kıta sahanlığı dış sınırlarını belirlemiştir.⁵ (BM Genel Kurulu, 2019: A/72/820)

Harita-1: Türkiye’nin Muhtemel Münhasır Ekonomik Bölge sınırları.

Kaynak:

https://i2.wp.com/bahriyeenstitusu.org/wp-content/uploads/2017/07/yazi_MEB2.jpg?w=700&ssl=1

Türkiye, Doğu Akdeniz bölgesinde en uzun kıyı şeridine sahip olan ülkedir. Dolayısıyla, Türkiye’nin olası MEB sınırları diğer bölge devletlerinin MEB sınırları ile çakışabilmektedir. Bölgenin en zengin doğalgaz yataklarından bazılarının bulunduğu

⁴ Ertürk A. C. (2011), Doğu Akdeniz’de MEB paylaşımı: Güney Kıbrıs-İsrail örneği, http://www.bilgesam.org/incele/1164/-dogu-akdeniz-de-meb-paylasimi-guney-kibris-israil-ornegi/#.W6Tq5i_BIdU , (erişim tarihi:20.09.2019)

⁵ Bir sonraki başlığın altında sayfa 31’de ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

düşünüldüğü Leviathan Sahasının bir kısmı da Türkiye'nin olası MEB sınırları içerisinde kalmaktadır. Dolayısıyla, Leviathan bölgesi de dahil olmak üzere, tüm bu bölgelerde Türkiye'nin katılımının ve imzasının olmadığı bir anlaşma yaparak doğal kaynak arama çalışmaları başlatmak hukuken mümkün değildir. Doğu Akdeniz'in yapısı gereği bölgede deniz sınırları anlaşmazlıkları söz konusudur ve bu durum ile karşı karşıya kalan tek ülke de Türkiye değildir. Söz konusu bölgeler için imzalanmış bulunan bazı MEB anlaşmaları, Suriye ile Lübnan'ın da MEB sınırlarını ihlal etmektedirler.⁶

İkinci Dünya Savaşı sonrasında meydana gelen iki önemli değişim Türk-Yunan ilişkileri üzerinde belirleyici rol oynamıştır: Bunlardan birincisi, Soğuk Savaş dönemi iki kutuplu sistem, Türkiye ve Yunanistan'ı birbirine yakınlaştırırken; ikincisi, bir değişim dinamiği olarak self-determinasyon⁷ hakkına dayanan sömürge ülkelerinin bağımsızlık ilanları, Kıbrıs sorunun doğmasına neden olarak iki ülkenin gelişmekte olan ilişkilerinin önünde engel teşkil etmiştir. Türkiye'nin ilk defa, 1955'te soruna resmen taraf olması ile Kıbrıs sorunu iki ülke ilişkilerinde belirleyici unsur olarak ortaya çıkmıştır. Fakat sorunun NATO ittifakının bütünlüğünü ve çıkarlarını tehlikeye atma ihtimalinin ortaya çıkışı ile ABD'nin ağırlığı iki ülke arasındaki ilişkilerde hissedilir hale gelmiştir. Böylece hem Türkiye hem de Yunanistan'ın NATO çıkarlarını ulusal çıkarları ile özdeşleştirmiş ülkeler olmalarından dolayı Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs sorunu ile ilk yüzleşmeleri, 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ile çatışmasız bir şekilde sonuçlanmıştır. Fakat bu ne yazık ki kalıcı bir çözüm olmaktan ziyade, iki ülke arasında kısa süre içinde kalıcı bir soruna dönüşecek bir sonuç doğurmuştur. (Oran, 2015: 593)

Türkiye, Kıbrıslı Türkler için 1959-60 Kıbrıs Cumhuriyeti kurucu anlaşmaları ile birlikte doğan hakları bugün de talep etmeye devam etmektedir. Başka bir deyişle Ankara, bu kurucu anlaşmalara dayanarak, GKRY'nin Kıbrıs Cumhuriyeti adına, Kıbrıslı Türklerin de rızası olmadan Adanın Güney kıyılarında enerji kaynakları arama ve çıkarma hakkına sahip

⁶ “GKRY ve İsrail Doğu Akdeniz’de neyin peşinde?”, *Kıbrıs Gazetesi*, 14.08.2011.

⁷ “*Self Government*, bağımsızlık söz konusu olmaksızın ‘özerk siyasal yönetim’ sahibi olma anlamına gelen İngilizce bir terimdir. *Self Determinasyon* ise üç anlam taşır: 1. Ülke içinde siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel sistemini seçebilmek (yani pratikte demokrasi) demektir. İlk ünlü örneği 14 Temmuz 1789’la simgelenen Fransız Devrimidir. Buna ‘iç’ anlam diyebiliriz. 2. Birinci ve özellikle d İkinci Dünya Savaşı ertesinde terim bir de ‘dış’ anlam kazanmıştır. Bu çıkışı açan Wilson’un 14 maddesinin 6. Ve 7. Noktaları olmakla birlikte, terimin uluslararası belgelere bu ad altında açıkça ilk girişi BM Antlaşmasının 1. ve 55. maddeleriyledir. Bu anlam, 1950’den sonra ‘sömürgelerin bağımsızlaşması’ anlamına gelmeye başlamıştır. 3. Mevcut bir bağımsız devletten ‘ayrılma hakkı’ anlamında: Self determinasyonun bu anlamı, uluslararası ilişkilerde genel kabul görmez. Çünkü bugün BM üyesi 192 bağımsız devlette 600-3000 dilin ve 5000 kadar etnik grubun bulunduğu bir dünyada böylesi bir ayrılma hakkı zincirleme biçimde klan’a kadar gidebilecek ve kaos yaratabilecektir. Bugün uluslararası ilişkilerde self determinasyonun egemen ve bağımsız bir ülkeye uygulanamayacağı kabul edilmekte, ‘ülkelerin toprak bütünlüğü’ ve ‘ulusal birlik’ ilkeleri daha önemli sayılmaktadır.” (Fırat M. (2015), Yunanistan’la İlişkiler. Oran B. (Ed.). *Türk dış politikası Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar cilt I: 1919-1980*, (ss. 593). İstanbul: İletişim.)

olmadığını savunmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin varlığını reddetmesi fakat onun kurucu anlaşmalarından doğan hakları halen talep etmesi sebebi ile Türkiye açısından çelişkilidir. Türkiye, 1983'te KKTC'nin tanınmasıyla birlikte Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kıbrıs'ın Kuzey'indeki tüm haklarını yitirdiğini iddia ederken; adanın en uç güney noktasında ve GKRY'nin, -Türkiye'nin tanımadığı ve itiraz ettiği- MEB sınırları içerisinde bulunan Afrodit doğalgaz sahasında hak iddia etmektedir. Bununla birlikte genel kanı, Türkiye'nin itirazlarının sözlü olarak ve şiddete başvurmada kalacağı yönünde olsa da GKRY'nin bu bölgelerden elde etmeyi umduğu doğalgaz için planladığı projelerin politik riskini oldukça artırmaktadır. (Grigoriadis, 2014: 128)

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, GKRY'nin 2003'ten bu yana bölge ülkeleri ile imzaladığı MEB sınırlandırma anlaşmaları ve Doğu Akdeniz'de yoğunlaşan faaliyetleri ile ilgili olarak şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Kıbrıs Rum tarafı tek yanlı olarak tüm Ada adına, Ada'nın bütününe ait olan doğal kaynaklar konusunda söz söyleme, girişim yapma ve/veya anlaşma imzalama hak ve yetkisine sahip değildir. Bu tür yasal dayanaktan yoksun faaliyetler, Ada'da ve bölgede gerginlik yaratmakta, kurucu halk olan Kıbrıs Türklerinin Ada'nın doğal kaynaklarından eşit şekilde yararlanma hakkına halel getirmekte, halen devam etmekte bulunan görüşmeler sürecine zarar vermektedir.” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011: Açıklama No:181)

2011 Eylül ayı itibari ile Türkiye'nin tüm uyarılarına rağmen GKRY, 12. parselde Noble Energy ile birlikte ilk sondaj çalışmalarına başlamış bulunmaktadır.⁸ Rumların bu tek yanlı petrol ve doğalgaz arama ve sondaj çalışmalarına başlamalarının ardından, Kıbrıslı Türklerin ortak sahibi oldukları Ada ve çevresindeki doğal kaynaklar üzerindeki eşit haklarını güvenceye almak amacı ile KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan 21 Eylül'de New York'ta, Akdeniz'de Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması'nı imzalamışlardır. KKTC Bakanlar Kurulu, 22 Eylül'de Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na (TPAO) adanın etrafındaki deniz alanlarında petrol ve doğalgaz arama ruhsatını vermiş ve böylece TPAO, 26 Eylül'de Piri Reis sismik araştırma gemisi ile KKTC adına “G Bölgesi” olarak adlandırılan alanda jeofizik araştırma ve sismik veri toplama çalışmalarına başlamıştır. Piri Reis, çalışmalarını 2 Kasım'da 4 bin km alanda veri toplamış olarak tamamlamıştır. Yine bu tarihte Lefkoşa'da, KKTC Ekonomi ve Enerji Bakanlığı ile TPAO arasında “Petrol Sahası Hizmetleri ve Üretim Paylaşımı Sözleşmesi” imzalanmıştır. Anlaşma, TPAO'ya kar payı esasına göre arama, kuyu açma ve işletme yetkisi vermektedir. Türkiye ile KKTC'nin yaptığı bu anlaşmalar doğrultusunda yapılacak olan ilk

⁸ “Rum Radyosu: “Noble Energy Sondaj İşlemine Başladı”, *Haber Türk*, 19.09.2011, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/671057-rumlar-sondajda-israil-nobette> (erişim tarihi:05.12.2018).

sondaj kuyusuna “Türkyurdu-1” ismi verilmiştir. Ayrıca Ada’da bir ilk olarak karada sondaj çalışmaları başlatılmıştır. Bunun için İskele’ye bağlı Sınırüstü Köyü’nün üst kısmında, platformu kurabilmek için zemin güçlendirme altyapı çalışmaları 2012 yılında yapılmıştır.⁹ Seçilen bu Sınırüstü köyü, ayrıca Shell şirketinin 1973 yılında sondaj çalışması yaparak olumlu sonuçlara ulaştığı kara sondaj bölgesi olması dolayısıyla da oldukça önemli bir kara sondaj bölgesidir. (Örnek ve Mızrak, 2016: 15-19) GKRY, bu arama faaliyetlerine karşı sadece resmi protestolarda bulunmuştur. Ancak Türkiye GKRY’nin bölgedeki doğalgaz keşif ve çıkarma faaliyetlerini aktif olarak engellemektedir. (Grigoriadis, 2014: 128)

Doğu Akdeniz’de giderek artan gerilimin yakın bir örneği de 2018 yılında yaşanmıştır. 9 Şubat’ta Türk ordusuna ait bir askeri geminin, İtalyan petrol şirketi ENI’nin (Energy Italian Company) Saipem 12000 sondaj gemisinin 3. bloktan 6. bloka kadar olan bölgede gerçekleştirmeyi planladığı keşif sondajını engellemesi bu durumun en güncel örneğidir. Mart ayı ortasında şirketin sondaj gemisi, bölgeden planlanan çalışmaları yapamadan ayrılmak zorunda kalmıştır. (United Nations Security Council, 2018: S/2018/610) GKRY tarafından ENI’ye lisanslanmış ve sondaj yapılması planlanan 3. blokun büyük bir kısmı aynı zamanda KKTC tarafından TPAO’ya da lisanslanmıştı. Türkiye, TPAO’nun lisansını aldığı bloklarda ve kendi kıta sahanlığında Rum tarafınca gerçekleştirilmesi planlanan etkinliklere izin verilmeyeceğini 2018’in başında yaşanan bu olay ile GKRY’ye açıkça göstermiştir. (Olgun, 2019: 4) Türkiye, bölgedeki doğalgazın çıkarılması için Kıbrıs sorununun net bir çözüme ulaşmasının beklenmesi gerektiğini ve ancak bu şekilde ada çevresindeki enerji kaynaklarının işletilmesinden, adada bulunan her iki millet için de adil bir fayda sağlanabileceğini savunmaktadır.¹⁰

KKTC ve Türkiye arasında imzalanan Kıta Sahanlığı Anlaşması’nın hukuki boyutu ile ilgili bazı hususlar imzalandığı günden beri sorgulama konusu olmuştur. Yunan ve Rum tarafından gelen suçlamalar oldukça ağırdır. Suçlamalara göre Türkiye, “sahte” bir devletle anlaşma imzalayarak hukuk dışı bir davranışta bulunmuştur ve Türkiye bu anlaşma sebebi ile BM tarafından kınanmıştır. BM nezdinde Türkiye’nin yaptığı anlaşma her türlü hukuki zeminden de mahrumdur. Anlaşma meşruiyet ve geçerlilik itirazlarının yanı sıra konusu itibari ile de eleştirilere maruz kalmıştır. KKTC eski cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat, anlaşma ile ilgili olarak şu açıklamalarda bulunmuştur:

⁹ “TPAO, KKTC’de ilk sondaja başladı”, *CNN*, 24.02.2012, <https://www.cnnturk.com/2012/ekonomi/genel/04/26/tpao.kktcde.karada.ilk.sondaja.basladi/658662.0/index.html>, (erişim tarihi: 31.10.2019).

¹⁰ Champion M. (2011, 20 Eylül), “In Cyprus, Turkey Raises Stakes Over Oil Drilling”, *The Wall Street Journal*, 20.09.2011, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424053111903374004576580663037431204> (erişim tarihi:05.12.2018).

“Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması hakkında bir şey duymadım. Dünyada böyle bir anlaşma var mı ben bilmiyorum. Kıta sahanlığı sınırlandırma diye bir şey var mıdır? MEB sınırlandırması vardır ancak kıta sahanlığı sınırlandırmak nedir ben bilmiyorum. Bunu gazetelerde görmedim. Bizzat Türkiye Başbakanı’nın ağzından New York’tan yapılan yayından dinledim. Hayretler içinde kaldım. Kıta sahanlığı sınırlandırılır mı? Böyle bir şey duymadım.” (Çağırın, 2011: parag.9)

Esas ile ilgili bu iddiaların yanında KKTC’de muhalefetteki Toplumcu Demokrasi Partisi de Cumhurbaşkanı Eroğlu’nun KKTC Anayasasına göre böyle bir anlaşmayı imzalama yetkisi olmadığını dolayısıyla anlaşmanın kanuni bir dayanağının da olamayacağını savunmuştur. Anlaşma imzalandıktan sonra yapılan açıklamalarında GKRY, imzacı taraflardan birinin (KKTC) ehliyetsiz olmasını gerekçe göstererek anlaşmanın geçersiz olduğunu, Talat ise konusu itibari ile böyle bir anlaşmanın olamayacağını ileri sürmektedir. Talat’ın bu sözleri hukuki bir değer taşımamaktadır. Çünkü devletler uluslararası hukukun amir hükümlerine ters düşmemek şartıyla her türlü konuda anlaşma yapabilirler. Ayrıca bu anlaşma hukuk tarihinde bir ilk niteliği taşımamaktadır, devletler arasında daha önce de benzer nitelikte kıta sahanlığı sınırlandırması anlaşmaları yapılmıştır. En yakın örnek yine bir Akdeniz devleti olan İtalya’dır. İtalya, dört deniz komşusuyla sınırlandırma anlaşmaları yapmış AB üyesi bir devlettir. KKTC Cumhurbaşkanı Eroğlu’nun anlaşmayı imzalama yetkisine de değinecek olursak; ilgili madde “KKTC adına yabancı devletlerle veya uluslararası kuruluşlarla yapılacak anlaşmaların onaylanması Cumhuriyet Meclisinin onaylamayı bir yasa ile uygun bulmasına bağlıdır.” şeklindedir. Anlaşma görüşmelerinin yapılması ve sonrasında söz konusu olan metnin imzalanması ilke olarak yürütmenin görevidir. Devleti temsil kabiliyeti bulunan Cumhurbaşkanının, KKTC adına anlaşma imzalaması anayasa ve mevzuata uygundur ve Cumhuriyet Meclisi de imzalanan anlaşmanın akıbetini belirleme yetkisine sahiptir. Yani iddia sahiplerinin ileri sürdükleri geçersizlik sebepleri hukuki bakımdan tatmin edici bulunmamaktadırlar. (Çağırın, 2011: parag.9-10)

Türkiye için Kıbrıs sorununun yanı sıra AB ve BM ile aşılması gereken hukuki engeller de bulunmaktadır. Türkiye, enerji verimliliği gibi konularda da AB ile yasal çerçevede aynı çizgide olduğunu göstermeli ve bunun için bir enerji verimliliği düzenleme yasasını kabul etmelidir. Avrupa ile enerji verimliliği üzerine bir ortak paydada kurulacak yeni ortaklıklar için uygun hukuki zemini hazırlamak hayati önem taşımaktadır. Fakat Türkiye’nin Gümrük Birliği ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (European Coal and Steel Community-ECSC) Serbest Ticaret Anlaşması gereklerinden biri olarak mevcut ve yeni devlet yardım programlarının tam şeffaflığını sağlamakla yükümlü olmasına rağmen bunu yerine getirmemesi ve bu gibi örnekler ortak paydanın oluşturulmasını geciktirmekte ve güçleştirmektedir. (European Parliament, 2006: EXPO/B/KM/2006, ss.8)

Avrupa'nın kullandığı gazın Rusya'dan temin edilen kısmının yüzde 30'dan fazla olması Avrupa'nın Enerji Güvenliği açısından önemli bir tehdit unsurudur. Avrupa Birliği'nin özellikle Rusya-Ukrayna krizinden sonra konuya bakış açısı daha da değişmiştir.¹¹ Avrupa açısından enerji arzı güvenliği fiyat bakımından ucuzluk ve süreklilik kavramına gönderme yapar. Bu kriterler göz önünde bulundurulduğunda yeni bir güvenli arz kaynağı olarak Güney Gaz Koridoru AB için iyi bir seçenek olabilir. Bu seçenek Türkiye için de oldukça kazançlıdır. Türkiye, bu proje ile bölgede kurulan *Yeni Enerji Düzeninde* (New Energy Order) transit ülke olarak yerini alabilir. Fakat bölgedeki bazı kemikleşmiş siyasi ve hukuki sorunlar hem AB arz güvenliğini tehdit etmeye devam etmekte hem de Türkiye'nin enerji “hub”ı olma planlarına ket vurmaktadır. (Taştan, 2018: parag.2)

Doğu Akdeniz'deki gazın ihracatının sağlanabilmesinde politik sorunlar bir kenara bırakıldığı takdirde halihazırda var olan altyapısı ve coğrafi konumu ile en makul seçenek Türkiye ve onun boru hatlarıdır. Türkiye'nin bir enerji merkezi olma potansiyeli ve hedefi de göz önünde bulundurulduğunda, İsrail gazının Avrupa'ya aktarılması için İsrail'e önemli bir ticaret ortağı olabilir. Nitekim 2014 yılında İsrail ve Türkiye arasında İsrail gazının Türkiye'ye satılması (8-10bcm/yıl) ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması amacıyla müzakereler yapılmıştır. Bu planı ticari olarak mümkün kılabilmek için gerçekleşmesi gereken iki önemli politik gelişme vardır: İsrail ve Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin yeniden yapılandırılması ve Kıbrıs sorununun nihai bir çözüme kavuşması. Türkiye ve İsrail arasındaki diplomatik ilişkiler zaten gaz satışı müzakereleri ile bağlantılı olarak gelişme ve iyileşme içerisinde. Kıbrıs sorunu da, İsrail'den Türkiye'ye inşa edilecek boru hattı GKRY MEB'inden geçtiği için potansiyel olarak Türkiye-İsrail sorunu ile birlikte ele alınabilir. Müzakerelere konu olan bu boru hattı yalnızca İsrail gazının değil Aphrodite sahasının da gelişimini olumlu yönde etkileyecektir. Uluslararası anlaşmalara dayanarak İsrail'den Türkiye'ye bir doğalgaz boru hattı Kıbrıs buna katılmasa da teknik olarak inşa edilebilir; fakat bu önemli bir risktir. Bu büyüklükte bir projenin gerçekleşmesi bölgedeki kırılgan dengenin sarsılmasına yol açabilir. Bölge de son yıllarda enerji keşifleri çerçevesinde hızla değişen dengeler göz önünde bulundurulduğunda, risk almaktansa projeleri ve ekonomik aktiviteleri güvenli ortamı içinde geliştirmek daha makul bir seçenek olacaktır. (Ellinas, Roberts ve Tzimitras, 2016: 19-23)

Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden Avrupa pazarına aktarılması konusunda öne çıkan bir diğer boru hattı da Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye rotası

¹¹ Avrupa Birliği enerji güvenliği ve Rusya-Ukrayna Krizi bir sonraki bölümde ayrıntıları ile ele alınmıştır.

ile Yunanistan ve İtalya üzerinden devam eden Trans Anadolu Projesi'dir (TANAP). Azerbaycan'daki Şahdeniz havzasındaki doğal kaynakları boru hatları ile Avrupa'ya taşımayı amaçlayan TANAP, 26 Haziran 2012'de Ankara ve Bakü'yü temsilen Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız ile Azerbaycan Sanayi ve Enerji Bakanı Natik Aliyev tarafından imzalanan anlaşmayla yürürlüğe girmiştir. Anlaşmaya göre boru hattının inşası ve işletmesinde State Oil Company of Azerbaijan Republic (SOCAR), yüzde 80'lik bir pay alırken; Türkiye şirketlerinden Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi (BOTAS) ve TPAO, yüzde 10'ar pay almışlardır. Bu oranlar bize Azerbaycan'ın Şah Denizi doğalgazının satışını yapmanın yanı sıra Avrupa'ya dağıtım ve tedarik sürecinde de kilit rol oynamak istediğini göstermektedir. 2013'te SOCAR'ın Yunanistan'ın devlete ait doğal şirketi National Natural Gas System Operator S.A.'nın (Desfa) yüzde 66'sını satın alması da AB nezdinde bu görüşü desteklemiştir. 30 Haziran 2018 itibari ile Şah Deniz 2 Projesi üzerinden Türkiye'ye ilk gaz teslimatı başlamıştır. Şah Deniz 1 ve 2 sahalarının toplam doğalgaz üretimi yıllık 26 bcm'dir. Şah Deniz 2 Projesi'nde yüzde 28,8 hisseye sahip olan BP'nin Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye sorumlusu, Bölge Başkanı Gary Jones'un ifadesine göre 2020'de Avrupa'ya gaz tedariki hedefine ulaşılması beklenmektedir. TANAP'tan Türkiye'ye iletilecek olan 16 milyar m³'lük doğalgazın 6 milyar m³'ünün Türkiye'de kalması ve 10 milyar m³'ünün de Avrupa'ya aktarılması planlanmaktadır. AB'nin yalnızca 2018'in ilk üç çeyreğindeki doğalgaz ithalatının 263 bcm olduğu hesaba katıldığında TANAP yolu ile aktarılan gazın oranı yalnızca yüzde 3,8 civarında olacaktır.¹²(Örmeci, 2014: 382; FEEM, 2014: 24-29; European Commission, 2018: issue 3, ss.8) Şah Deniz 2 Projesinin yatırımcıları arasında İngiliz BP (yüzde 28.80), Türk firması TPAO (yüzde 19), Malezya firması Petronas (yüzde 15.50), Azerbaycan firması SOCAR (yüzde 16.70), Rus Lukoil (yüzde 10) ve İran firması NICO (yüzde 10) bulunmaktadır. (Morrison, 2017-2018: 259-269)

Türkiye'nin bölgede bir enerji "hub"ı olabilmesi için doğalgaz piyasasının serbestleşmesi, çeşitli bölgesel enerji kaynaklarına erişimi sağlamak, doğalgaz dağıtım ve depolaması için yeterli fiziksel kapasiteye ulaşmak ve bunun iç talebi karşılayan sistemlerden bağımsız olmak, fiziksel dağıtım ve depolamayı destekleyen sanal bir doğalgaz alım/satım platformu oluşturmak ve petrol bağlantılarından bağımsız bir gaz tedarik sözleşmesi şartlarına sahip olmak gibi ön şartları gerçekleştirmesi gerekmektedir. (Vladimirov, 2017: 23) Türkiye'nin hedefi, Avrupa Birliği ile sürekli izleme, denetleme koşullarından çıkmak ve

¹² "Şahdeniz 2'den Türkiye'ye doğalgaz nakline başlandı", *Hürriyet Gazetesi*, 02.07.2018, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/sahdeniz-2den-turkiyeye-dogalgaz-nakline-baslandi-40883902> , (erişim tarihi:08.04.2019).

ayrıca Kıbrıs da dahil olmak üzere sorunlar üzerine Brüksel ile müzakerelere başlamaktır. AB, Türkiye'nin güvenli bir dış politika arayışında çok önemli bir seçenektir. Mevcut politik-güvenlik-ekonomik istikrar açısından Türkiye'de AB için güvenilir bir valf rolünü oynamaktadır. (Golkarian, 2018: parag.4)

AB'nin doğalgaz bağımlılığının 2030'da yüzde 85 gibi yüksek bir orana ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu bağlamda AB, Akdeniz programını kabul ederek Doğu Akdeniz'deki kaynakların Avrupa'ya aktarılması için harekete geçmiştir. Fakat 1963'ten bu yana net bir çözüme kavuşmayan Kıbrıs sorunu bölgedeki doğalgaz ve petrol rezervlerinin tam anlamıyla değerlendirilmesinin önünde engel teşkil ettiği gibi kaynakların Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını da engellemektedir. Bölgede keşfedilen ve keşfedilmesi beklenen enerji kaynaklarının, Türkiye için KKTC'nin tanınması yolunda bir koz olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle Ada etrafındaki kaynakların, nüfus oranına göre yüzde 80'e yüzde 20 veya yüzde 75'e yüzde 25 gibi oranlarla paylaşılmasını öngören politikaların, KKTC uluslararası aktörlerce tanınmadan kabul edilmemesi, uygulamaya konulmaması gerektiği Türk tarafında hakim bir görüştür. (Doğan, 2013: 7)

Türkiye, Avrupa Birliği'nin 2011 yılı verilerine göre, kullandığı enerjinin yüzde 73'ünü ithal etmekte ve elektrik üretiminin yüzde 50'sini doğalgazdan sağlamaktadır. Türkiye'nin bu doğalgazın büyük bir kısmını Rusya'dan ithal ettiği düşünüldüğünde Türkiye için Doğu Akdeniz'den gelecek bir doğalgaz akışı enerji kaynaklarını çeşitlendirmek açısından büyük önem taşıyacaktır. (European Parliament, 2011: 26) Türkiye 2017 yılında toplamda yaklaşık 42.8 milyar metre küp doğalgaz ithal etmiştir. Bunun 8.9 milyar metre küpünü İran'dan, 6.3 milyar metre küpünü Azerbaycan'dan ve 27.6 milyar metre küpünü Rusya'dan ithal etmiştir. Bu rakamlar gösteriyor ki Türkiye bölgedeki en büyük doğalgaz ithalatçısı olarak enerji kaynaklarını da çeşitlendirmeye ihtiyaç duyan bir ülkedir. Bu da onu Doğu Akdeniz'den çıkacak doğalgaz için potansiyel bir alıcı yapmaktadır. (BP, 2018: 34)

Rusya'nın, Türkiye'ye Ukrayna ve Balkanlar üzerinden batı yolu ile 14bcm/yıl gaz gönderdiği gaz tedarik sözleşmesi 2021'de sona erecektir. Rusya'nın Karadeniz üzerinden Mavi Akım ile 16bcm/yıl doğalgaz teslim sözleşmesi ise 2025'te sona erecektir. 2025 yılında Türkiye'nin doğalgaz talebinin 65 bcm/yıl'a ulaşması beklenmektedir ki bu da Türkiye'nin doğalgaza bağlı büyümesini devam ettirebilmek için fazladan 15 bcm/yıl doğalgaz tedariki sağlamak zorunda kalacağı anlamına gelmektedir. Bu rakama Ukrayna-Balkanlar üzerinden gelen doğalgaz ve 2021'de sözleşmesi bitecek olan ithalat da dahil edilmelidir. Türkiye Rusya, Azerbaycan ve İran'dan doğalgaz sağlamakta ve her mmbTU için İran'a 15\$, Rusya'ya 12\$ ve Azerbaycan'a 10\$ ödemektedir. Yeni doğalgaz sağlayıcıları da arayan

Türkiye, Irak gibi komşularına da yönelmektedir. Her ne kadar bölgede çeşitli güvenlik endişeleri bulunsa da en azından Doğu Akdeniz gibi komşu bölgelerden ve Irak gibi komşulardan yeni gaz tedarik yolları arayışı Türkiye'yi komşuları ile daha stabil ilişkiler kurmaya sevk edebilir. (Ellinas, Roberts ve Tzimitras, 2016: 21)

Türkiye enerji politikasını yeniden düzenleme yoluna giderek artışta olan kömür tüketimini aşağı çekmeyi ve hidroelektrik üretimi, yenilenebilir enerji kaynakları ve LNG ihracatını kullanarak dağılımlı bir enerji tedariki sağlamayı amaçlamaktadır. Türkiye, enerji kaynaklarını çeşitlendirmek ve bölgesel bir enerji hubı olabilmek için dış politikalarında daha istikrarlı bir görünüm kazanmalıdır. Rusya ve İsrail ile yakın geçmişte yaşanan sorunlar, Türk dış politikasının değişkenliği ve fevriyeti, Türkiye'nin bir enerji ortağı ve belki de merkezi olarak gelecekte oynayacağı rolünü olumsuz etkilemekte, güvenilirliğine gölge düşürmektedir. (Ellinas, Roberts ve Tzimitras, 2016: 19-23)

Kıbrıs meselesi Türkiye-AB ilişkilerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. AB, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği konusunda Kıbrıs sorununun çözümünü kesin şart olarak sunmaktadır. Türkiye bu doğrultuda 2004'te Rauf Denktaş'ı karşısına alarak Annan Planı'nı önemli toprak kayıplarına rağmen desteklemiştir. Türkiye'nin Denktaş'a bu karşı duruşu, Birliğe, Türkiye'nin AB'ye üye olma yolunda taviz vermeye hazır olduğunu gösterir nitelikte bir harekettir. AB bu çerçevede, Türkiye'nin üyelik sürecini 1995'lerden bu yana GKRY'nin üyelik süreci ile ilişkilendirmiş ve Rumlara karşı her zaman esnek davranmıştır. Bu durum, Yunanistan'ın AB içerisinde Türkler aleyhine rahat hareket etmesine de imkan vermiştir. (Orhun, 2017: 40-47) Bunun yanında bir de Doğu Akdeniz'de oluşturulan İsrail-GKRY-Yunanistan eksenine ek olarak Mısır-GKRY-Yunanistan ekseninin oluşması ve bu eksen ülkelerinin aralarında imzaladıkları MEB anlaşmaları hem Doğu Akdeniz'de en uzun kıyı şeridinde sahip olan Türkiye'yi dar bir deniz sınırının içine sıkıştırmakta hem de bölge gazının Mısır'ın LNG tesisleri aracılığı ile piyasaya aktarılması ile Türkiye'nin bir enerji hubı olma hedefinin önünde büyük engel teşkil etmektedir. (Tamçelik ve Kurt, 2015: 447)

Mısır Dışişleri Bakanı Sami Şükrü, 30 Temmuz 2019'da Atina'da mevkidaşı Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias ile görüşmüştür. Bu görüşmenin ardından açıklamalarda bulunan Yunanistan Dışişleri Bakanı Dendias, Türkiye'nin "uluslararası hukuka meydan okuyarak Doğu Akdeniz'in güvenliğini tehlikeye attığını" ifade etmiştir. Mısır Dışişleri Bakanı Şükrü, bu görüşmenin ardından ertesi gün Güney Kıbrıs'a geçerek Kıbrıslı Rum mevkidaşı GKRY Dışişleri Bakanı Nikos Hristodulidis ile de temaslarda

bulunmuştur. Bu ziyaretlerin bir gün arayla yapılması Mısır-GKRY-Yunanistan arasında geliştirilen bölgedeki bir diğer üçlü ittifakın desteklendiğinin göstergesi niteliğindedir.¹³

1.1. 2002'den Günümüze Türkiye'nin Kıbrıs Politikası

1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonrası 1980'de yeniden başlayan toplumlararası görüşmelerde Rum tarafı iki toplumluluğu kabul etse de iki bölgeliliği kesin bir dille reddetmiştir. Türk tarafı için seçim yılı olan 1981'de Denktaş'ın devlet başkanı seçilmesine rağmen hiçbir parti tek başın oy çoğunluğunu sağlayamayınca muhalefet içinde sola yakın olan Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP), Toplumcu Kurtuluş Partisi (TKP) ve Demokratik Halk Partisi (DHP) Denktaş'a yakın olan Ulusal Birlik Partisi (UBP)'ne karşı koalisyon kurma kararı almıştır. Fakat 12 Eylül hükümetinin Dış İşleri Bakanı İlker Türkmen Kıbrıs'a gelerek muhalefet liderleri ile görüşmüş ve sonuç olarak UBP ağırlıklı bir koalisyon oluşturulmasına karar verilmiştir. (Oran (Ed.), 2015: 106)

6 Kasım 1983'te Türkiye'de yapılan seçimleri ANAP Turgut Özal liderliğinde kazanmıştır. Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD), yeni hükümet göreve başlamadan önce 15 Kasım 1983'te toplanarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmiştir.

“Sonuç olarak 12 Eylül yönetimi, Özal hükümetine a) Türkiye'nin elindeki tek koz olan NATO'nun askeri kanadına geri dönüş vetosunun karşılıksız olarak terk edildiği ve diyalogun kesildiği gerilimli bir Türk-Yunan ilişkileri; b) Kıbrıs sorununda niteliksel değişikliğin yanı sıra uluslararası kamuoyunun tepki ve baskılarına neden olan bağımsız bir KKTC devretmiş oldu.” (Oran (Ed.), 2015: 102-108)

12 Eylül Darbesi ile birlikte 1980 sonrası Türk dış politikası Amerikan eksenine yaklaşmıştır.¹⁴ 1980'li yıllarda Türkiye, Amerika ile yakınlaşmasının etkisi ile neo-liberal bir yola girmiştir ve 1983 sonrası da Turgut Özal liderliğinde bu neo-liberal politikaların oldukça yoğun bir şekilde uygulandığı yıllar olmuştur. Özal, Türkiye'nin dış politikasında ekonominin belirleyici olması gerektiği görüşünden hareketle Kıbrıs sorununu ve Türk-Yunan ilişkilerinin bu çerçevede yeniden ele alınması gerektiğini savunmuştur. (Oran (Ed.), 2015: 102)

1989-1993 arası Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı Yıldırım Akbulut, Mesut Yılmaz ve Süleyman Demirel hükümetleri ardından 1993'ten 2000 yılına kadar Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlığında Tansu Çiller, Mesut Yılmaz ve Bülent Ecevit hükümetleri görev

¹³ “Mısır, Yunanistan ve Kıbrıs enerji işbirliğini güçlendiriyor”, DW, 31.07.2019

¹⁴ 12 Eylül hükümeti Avrupa'dan destek alamayınca Amerika ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Amerika da Türkiye ile iyi ilişkiler kurarak Türkiye'nin Yunanistan'ın NATO'ya katılımı konusundaki veto kararını değiştirmeyi ummaktadır. Nitekim 20 Ekim 1980'de Devlet Başkanı Kenan Evren NATO'nun ABD'li komutanı General Rogers'la anlaşarak Yunanistan'ın NATO kanadına dönüşünün önündeki veto engelini kaldırmış karşılığında Ege Denizi'ndeki kontrol alanlarının iki devlet arasında görüşülmesine dair “askeri söz” almıştır. Ancak Yunanistan'ın NATO'ya dönüşü ile Türkiye Yunanistan karşısında elinde bulundurduğu en önemli kozunu kaybetmiştir. (Oran (Ed.), 2015: 105)

yapmıştır. Dolayısıyla bu yıllarda Türk dış politikası değişken bir tutum izlemiş, Kıbrıs politikası da bu istikrarsızlıktan etkilenmiştir.

1990'lı yıllarda Kıbrıs sorununun çözümü yolundaki en önemli değişiklik AB'nin Haziran 1990'daki Dublin Zirvesinden sonra yayınladığı bildiri ile Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin Kıbrıs sorununa bağlandığını açıklaması olmuştur. Yalnızca bir ay sonra 3 Temmuz 1990'da Kıbrıs Rum Hükümeti, AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Türkiye Dış İşleri Bakanı Ali Bozer başvurunun hukuki bir temelini olmayışı sebebi ile geçersiz olduğu açıklamalarını yaparken diğer taraftan Türkiye ve KKTC arasında bir mutabakat metni imzalanarak ekonomik ve sosyal ilişkileri derinleştirme kararı alınmıştır. Böylece Türkiye gerektiği takdirde KKTC ile birleşebileceğine dair bir uyarı yapmıştır. Denктаş'ta, 12 Temmuz'da yayınladığı muhtıra ile başvurunun hukuki temelden yoksun oluşu sebebi ile en doğru kararın Konseyin başvuru hakkında hiçbir işlem yapmaması olduğunu belirtmiş ayrıca AB üyeliğinin toplumlararası görüşmeler siyasal bir çözüme kavuşmadan değerlendirilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu dönemde Cumhurbaşkanı Özal, Kıbrıs sorununun AB ile ilişkiler önünde bir engel teşkil etmemesinin hayati önem taşıdığını savunarak daha "alçak profil"den bir tepki gösterilmesinden yana tutum sergilemiştir. Özal 1991'de Ankara'nın resmi tezini (sorunun toplumlararası görüşmeler ile neticelendirilmesi) terk ederek ve hükümeti dışlayarak KKTC, Kıbrıs Rum Yönetimi, Yunanistan ve Türkiye arasında Dörtlü Konferans önerisinde bulunmuştur. Miçotakis hükümeti uluslararası bir konferans fikri ile geri dönüş yapmış ve ABD Özel Temsilcisi de bu fikri destekleyerek iki toplum temsilcileri, Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasında beşli konferans önermiştir. Fakat bu Kıbrıs Cumhuriyeti'nin varlığını tanımak anlamına geleceğinden öneri Türkiye tarafından reddedilmiştir. 1992 yılında ortaya çıkan Gali Fikirler Dizisi, siyasal eşitlik gibi önemli kavramlara dikkat çekse de sonuçsuz kalacak olan bir diğer BM girişimi olarak kalmıştır. 1993 yılına Avrupa Komisyonu'nun Kıbrıs Rum Hükümeti'nin AB'ye tam üyelik başvurusuna dair olumlu görüş açıklaması damga vurmuştur. 1994 Korfu Zirvesi'nde Kıbrıs'ın Avrupa Genişleme Programına alındığının açıklanması üzerine DSP Genel Başkanı Ecevit'in önerisi ile Türkiye ve KKTC arasında bir Özerklik Anlaşması imzalanması yolunda yeni bir politika ortaya konmuştur. 6 Mart 1995'te Türkiye-AB arasında Gümrük Birliği kararı imzalanmıştır. Yunanistan Kıbrıs'ın AB üyeliğini garantiye alınca Türkiye ile gümrük birliği anlaşmasına veto kullanmamış ve Türkiye'de Kıbrıs Rum Hükümeti'nin AB'ye tüm adayı temsilen yapmış olduğu tam üyelik başvurusunun takvime alınmasına itiraz etmemiştir. Ancak Türkiye'nin bu tutumu Türk Kamuoyundan tepki çekmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı

Demirel tepkileri yatıştırmak için Türkiye ve KKTC arasında 28 Aralık 1995'te Ortak Deklarasyon yayınlamak zorunda kalmıştır. (Oran (Ed.), 2015: 440-462)

Türkiye'nin Kıbrıs politikasında 2002'de Ak Parti hükümeti ile birlikte değişim rüzgarları esmeye başlamıştır. Seçim öncesi Ak Parti lideri Recep Tayyip Erdoğan ilk defa *Belçika modelinden* bahsetmişse de bu, o zaman çok dikkat çekmemiştir. Fakat 4 Kasım 2002'de Yunanistan'ın devlet televizyonu NET'e verdiği bir demeçteki "Tek Kıbrıs yok; Güney Kıbrıs ve Kuzey Kıbrıs var. Biz AKP olarak Kıbrıs'ta Belçika modelini benimsiyoruz." Sözleri Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki devlet anlayışını değiştirmeyi başarmıştır. Belçika modeli, federal bir devlet öngörürken, Türkiye daha önce daima federe bir devlet yapısını savunmuştur. Rum kesimi Erdoğan'ın bu açıklamasını federal sistemde sahip olacakları pozitif haklar nedeni ile iyi bir şekilde karşılamıştır. Erdoğan'ın bu açıklamaları "Atina'da memnurluk yaratırken, Ankara'da tepkiyle karşılanmıştır." Ankara'daki tepkilerin kimisi oldukça sert olmuştur, dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Sina Gürel, Kıbrıs'ta yaptığı bir açıklama esnasında Erdoğan'ın yaklaşımından "cehalet örneği" olarak bahsetmiştir.¹⁵ Seçimi kazanmasının ardından ilk yurt dışı ziyaretini Atina'ya yapacağını açıklayan, ardından Kıbrıs için Belçika modelini uygun bulduğunu söyleyen Erdoğan, Ankara'nın bu Kıbrıs politikası değişikliğine tepkisinin ardından iki fikirden de vazgeçerek Atina ziyareti öncesi KKTC'yi ziyaret etme kararı almıştır ve "Belçika modelinden sadece esinlendim. Aynısının uygulanması şart değil." açıklaması ile söylemini hafifletmiştir. Abdullah Gül tarafından 23 Kasım'da kurulan 58. Hükümetin programında Kıbrıs sorunu hakkında hükümetin öncelikli olarak çözümün 'uluslararası çıkarlar gözetilerek sağlanmasını' hedeflediği görülmektedir. Parti beyannamesinde, Kıbrıs konusuna kimlik siyaseti üzerinden bakıldığına dair ifadeler yer alırken, Belçika modeli önerisinin gündeme getirildiği dikkat çekmektedir. (Cankara, 2016: 18-35)

2002 yılında Annan Planı Ada'nın ve Ege'nin her iki taraflarında da tartışılmaya başlandığında henüz yönetimde olan Başbakan Ecevit'in mevcut hükümeti, bu konuya sorumluluğunu devretme psikolojisi içinde yaklaşmayı tercih etmiştir. Ak Parti Lideri Erdoğan, Annan Planı hakkındaki ilk görüşlerini 16 Kasım tarihli KKTC ziyareti sırasında açıklamıştır. Erdoğan, planı tartışılmaya değer bulunduğunu ifade ederek müzakere masasına oturulmasından yana olduğunu göstermiştir. Fakat Erdoğan, buradaki açıklamasında diplomatik bir hata yapmış ve "Türkiye ve Kıbrıs'a eşzamanlı müzakere tarihi verilmeli ve iki

¹⁵ Şükrü Sina Gürel'in ifadesinin tamamı şöyledir: "Biz iki devlet arasında görüşme istiyoruz. Erdoğan'ın "toplumlar arası görüşmeler" ifadesi tam bir cehalet göstergesidir. Türkiye açısından önemli olan adada iki devletin kabulüdür. Sayın Erdoğan ise toplumlar arası görüşmelerden bahsediyor. Bu tam bir cehalet örneğidir. Biz toplumlar arası görüşmeler değil iki devlet arasında görüşme diyoruz." (Cankara, 2016: 25)

ülke aynı anda AB'ye üye yapılmalıdır.” ifadelerini kullanmıştır. Oysa ki o tarihte AB ile GKRY'nin müzakereleri sonuçlanmıştır. (Cankara, 2016: 26)

Recep Tayyip Erdoğan, Haziran 2011 seçimleri öncesinde konuşmalarında Rum kesiminin 2012'nin ikinci yarısında devralacağı AB dönem başkanlığı görevine dair demeçler vermiştir ve bu konuda izlenecek politikanın yönünü belirlemiştir. Erdoğan, seçim sonrası ilk dış politika kararını vererek gerekirse AB ile ilişkilerin dondurulacağını belirtmiştir. AKP hükümeti, Rumların yapmakta olduğu tek taraflı sondaj çalışmalarını da gündeme getirerek Kıbrıs Türklerinin de desteğini almak için bir *güvenlikleştirme* süreci başlatmıştır. Güvenlikleştirme süreci, adanın kurucu halklarından olan Kıbrıslı Türklerin de ada çevresinde keşfedilecek rezervler üzerinde hakka sahip oldukları söylemi ile desteklenmiştir. Eylül ayında dış işleri bakanlığının “Doğu Akdeniz'in bir barış, istikrar ve işbirliği sahasına dönüşmesini sağlayacak kalıcı bir uzlaşya varılması ve Kıbrıs'ın doğal zenginliklerinin Ada'nın ortak sahibi olan iki halk tarafından hakça paylaşılması böylece mümkün olabilecektir.”(T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011: Açıklama No:216) şeklindeki açıklaması hükümetin bu konuyu gündemde tutmaya devam etmekle birlikte seçim sonrası atmosferde tavrını yumuşattığını göstermektedir. (Yıldız, 2015: 14)

Takip eden yıllarda zaman zaman yaşanan krizler tarafların sorunun çözümüne odaklanmalarını engellemiştir. KKTC 2. Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat, 26 Mart 2014'te Kıbrıs'ın Güney'indeki Limasol kentinde düzenlenen bir konferansta ırkçı bir saldırıya uğramıştır, bu da müzakerelerin olumlu havasına gölge düşüren bir olay olarak tarihe geçmiştir. Nitekim, 2016 yılında Güney Kesimi'ndeki mahkemede, 2014'te Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat'a saldıran ırkçı ELAM partisinin üç üyesinden ikisi suçsuz bulunmuştur.¹⁶

Kıbrıs sorunu ve Doğu Akdeniz ile ilgili farklı konularda da yaşanan gerginlikler zaman zaman gündem olmuştur. 2015 yılında, Türkiye'nin Anamur'dan KKTC'ye ulaşan su borularındaki su akışını, akışı kimin yöneteceği konusundaki anlaşmazlıkların sonucu kesmesi ilerleyen yıllarda doğalgaz tedarik edebileceği ülkelerle olan anlaşmazlıklara da benzer yöntemler kullanarak tepki verebileceği, doğalgaz borularını da kapatabileceği endişesini doğurmuştur. (Ellinas, Roberts ve Tzimitras, 2016: 22)

Akdeniz'de donanmaların yaptığı tatbikatlar da zaman zaman bölgede gerilimi arttıran unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İlki 2014 yılında düzenlenen NEMESIS tatbikatının 5.'si, GKRY, ABD, İngiltere, Fransa, İsrail ve Yunanistan'ın fiili olarak; Mısır,

¹⁶ Ercih C. (2016, 02 Temmuz), “Talat'a saldıran güneyli ırkçıları suçsuz buldular!”, *BirGün Gazetesi*, <https://www.birgun.net/haber/talat-a-saldiran-guneyli-irkcilari-sucsuz-buldular-118508> , (erişim tarihi: 31.10.2019).

Ürdün ve İtalya'nın da gözlemci statüsünde katılımları ile 2018 yılında gerçekleştirilmiştir. İtalyan ENİ Şirketi'nin Saipem 12000 sondaj gemisinin Türk Deniz Kuvvetlerince durdurulmasının ardından düzenlenen bu "tatbikatın amacı Doğu Akdeniz'de yürütülecek arama ve sondaj çalışmalarında, sondaj platformlarına, ticari gemilere yönelik olası tehditleri, kazaları, terör saldırılarını engelleyecek tedbirlerle ve deniz kirliliği ile ilgili iş birliğini ve eşgüdümü sağlamak olarak ifade edilmiştir." Fakat bunun yanında Türkiye'nin hedef alındığı açıktır.¹⁷

Türkiye'nin 27 Şubat 2019'da başlayan üç denizde aynı anda gerçekleştirdiği 'Mavi Vatan Tatbikatında' Gölcük ve Aksaz Ana Deniz Üslerinden firkateynler ve korvetler tam savaş yüküyle Ege ve Akdeniz'e açılmış, denizaltıları ve Milgem Korvetleri ile çıkarma gemilerini de içeren toplam 102 savaş gemisi görev yapmıştır. Tatbikatta Kara Kuvvetlerinden Atak helikopterleri ile Hava Kuvvetlerinden 20 savaş uçağı da yer almaktadır. 8 Martta son bulan tatbikatta gemiler 41 limanı ziyaret etmişlerdir. Mavi Vatan Tatbikatı Cumhuriyet tarihinin en büyük deniz tatbikatı olarak tarihe geçmiştir.¹⁸ Tatbikatın eleştirilen bir yönü ise Ege kıyılarında uygulanma biçimi olmuştur. Milli Savunma Bakanlığı Eski Genel Sekreteri Ümit Yalım'a göre, Seyir Hidrografi ve Oşinografi Daire Başkanlığının ilgili duyurularında Ege Denizinde yapılacak olan askeri eğitimlerin ve atış eğitimlerinin koordinatları verilmiş olmakla birlikte haritaları yayınlanmamıştır. Koordinatlar harita üzerinde konumlandırıldığında ise tatbikatın Ege Denizi Türk karasuları yerine iç sularda yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Yunanistan, 12 Adalar bölgesinde askeri tatbikat ve atış talimleri icra ederken Türkiye'nin iç Ege Denizinde iç sulara sıkışık kalması Ege Denizinin Yunanistan'a bırakıldığı izlenimini doğurmaktadır. (Yalım, 2019: parag.6)

Türkiye'nin Rusya'dan S-400 savunma füzeleri satın alması, ABD ile ilişkileri sertleştirmiş ve ABD'nin Doğu Akdeniz'de diğer bölge ülkeleri Yunanistan, GKRY ve İsrail ile birlikte Türkiye'yi yalnızlaştırma politikası izlemesine bir neden oluşturmuştur. ABD senatosunda, Türkiye S-400 füzelerini satın aldığı takdirde F-35 sevkiyatının engellenmesi gerektiğini ve GKRY'ye uygulanan silah ambargosunun kaldırılmasını talep eden bir yasa tasarısı sunan Senatör Menendez, bunun ardından Lefkoşa'da Rum lideri Anastasiadis ile Nisan ayında bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu gelişmeleri takiben Mayıs ayında Türkiye'nin Doğu Akdeniz'e Fatih sondaj gemisini göndermesi ve sondaj faaliyetlerine dair

¹⁷ Aslantaş R., NEMESİS 2018 Tatbikatı'nın ardından Doğu Akdeniz'de ısınan sular, ANKA Enstitüsü, 07.11.2018, <http://ankaenstitusu.com/nemesis-2018-tatbikatinin-ardindan-dogu-akdenizde-isinin-sular/>, (erişim tarihi:10.05.2019).

¹⁸ Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (2019, 24 Şubat), *Denizde dev tatbikat*, 24.02.2019, https://www.dzkk.tsk.tr/Basinda_Deniz_Kuvvetleri/Denizde_Dev_Tatbikat_Cnn_Turk.pdf, (erişim tarihi: 31.10.2019).

niyetlerini açıklamasının ardından ABD Dış İşleri Bakanlığı konuya dair bir açıklama yayınlamış ve Türkiye'nin sondaj faaliyetlerinden kaygı duyduğunu belirtmiştir.¹⁹

AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Mogherini konu ile ilgili olarak yaptığı açıklamada, “Türkiye’yi Kıbrıs’ın egemen haklarına ve MEB’ine saygı göstermeye” davet ederek aksi takdirde AB’nin Kıbrıs’ı her anlamda desteklediğini belirtmiştir. (European Union, 2019: 190504_2) Türkiye Dış İşleri Bakanlığı da yaptığı açıklama ile AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Mogherini’nin 4 Mayıs tarihli açıklamasını “Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki hidrokarbon kaynaklarına ilişkin faaliyetleri uluslararası hukuktan kaynaklanan meşru haklarına dayanmaktadır.” ifadeleri ile reddederek, Türkiye’nin bölgedeki en uzun kıyı şeridinde sahip ülke olarak kendi kıta sahanlığı içerisindeki bölgelerde kendi haklarını ve KKTC’nin Kıbrıs Adası etrafındaki asli haklarını koruyacağını net bir dille ifade etmiştir. Yapılan açıklamada “Doğu Akdeniz dışındaki tüm aktörlerin, Türkiye’nin ve KKTC’nin bölgedeki enerji denkleminde dışlanamayacağını kabul etmesi ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’ne koşulsuz bir biçimde destek vermekten vazgeçmesi, bölgenin daha da istikrarsızlaşmasını önleyecek sağduyulu bir yaklaşım olacaktır.” ifadeleri Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki enerji denkleminde dışlanması yönünde politikalar izleyen ve GKRY’ye uygulamakta olduğu silah ambargosunu kaldırmayı değerlendiren ABD için de net bir cevap niteliğindedir.(T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2019: No:124)

TURKSAM Genel Sekreteri Gencehan Babiş’in durum değerlendirmesine göre, söz konusu yasa tasarısı Türkiye-ABD ilişkilerinin gergin olduğu bir dönemde hazırlanmış ve bu nedenle de “ABD’nin Türkiye’ye alternatif arayışlara girdiğini” göstermektedir. Tasarıda bulunan Yunanistan’a askeri alanda kullanılmak üzere 3 milyon dolarlık ve hem Yunanistan hem de ve GKRY’ye Uluslararası Askeri Eğitim ve Talim (IMET-International Military Education and Training) programı çerçevesinde kullanılmak üzere 2 milyon dolarlık yardımlar ve paralel olarak East-Med projesinin hayata geçirilmesi için atılan adımlar ABD’nin bölgede yeni alternatifler oluşturma politikasının birer sonuçlarıdır. Babiş’in ifadelerine göre Rusya ve İran’a ek olarak Kıbrıs sorununda Türkiye’yi de karşısına alan ABD, İsrail ve Yunanistan ile kurmuş olduğu üçlü iyi ilişkilere GKRY’yi de dahil ederek bölgede Rusya, İran ve Türkiye’ye karşı bir ittifak oluşturmaktadır. ABD, Türk Akımı, TAP ve TANAP ile elini güçlendiren Türkiye’ye karşı bölge ülkeleri ile kurduğu yeni ilişkileri

¹⁹ “Amerikalı senator ‘Türkiye tasarısı’ sonrasında Güney Kıbrıs’ta”, NTV, 17.04.2019, <https://www.ntv.com.tr/dunya/amerikali-senator-turkiye-tasarisi-sonrasinda-guney-kibrista,XziyFoor-0KBLh4MWu-iSQ>, (erişim tarihi:09.05.2019); “ABD’den Doğu Akdeniz açıklaması”, DW, 06.05.2019, <https://www.dw.com/tr/abdden-doğu-akdeniz-açıklaması/a-48612550>, (erişim tarihi: 09.05.2019).

kullanarak Doğu Akdeniz enerji kaynaklarını Türkiye'yi denkleme katmadan Batı'ya aktarmayı hedeflemektedir.²⁰

Türkiye, Doğu Akdeniz bölgesinde ağırlığını izlediği aktif politikalarla ortaya koyarken gerekli hukuki adımları da atmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, 18 Mart 2019 tarihinde, BM Daimi Temsilcisi Feridun H. Sinirlioğlu'nun imzası ile gönderdiği mektupta Türkiye'nin Akdeniz'deki kıta sahanlığının dış sınırlarını belirlemiştir. Mektupta ifade edilenlere göre, Türkiye'nin kıta sahanlığı 28°00'00'' Doğu Boylamı ile 32°16'18'' Doğu Boylamı arasında kalan bölge olarak belirlenmiş ve güney sınırı Mısır ve Türkiye arasında kalan orta hat olarak çizilmiştir.(BM Genel Kurulu, 2019: A/73/804) Türkiye Cumhuriyeti ayrıca Türkiye'nin *ipso facto* (deniz alanlarında fiilen) ve *ab inito* (başlangıçtan beri) haklarını korumaya kararlı olduğunu da açıkça belirtmiştir.(BM Genel Kurulu, 2019: A/72/820)

Harita-2: Sevilla Haritası ve Türkiye Münhasır Ekonomik Bölge Haritası Kaşırıştırması

Kaynak: Tüketici Sorunları Derneği, <http://www.tusoder.org.tr/dogu-akdeniz-jeopolitigi-mavi-vatan/> , (erişim tarihi:17.09.2019).

Almanya Bilim ve Politika Vakfı'nın (SWP) Kıbrıs uzmanı Günter Seufert'e göre AB'nin Türkiye'nin Kıbrıs politikasına karşı uygulamayı amaçladığı yaptırımlar Türkiye'nin mevcut hükümetini caydırmaktan uzaktır. Seufert, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve hükümeti, ABD'nin ve AB'nin şuanda Türkiye için Rusya'dan daha büyük bir

²⁰ Sudagezer E. (2019, 16 Nisan), "ABD, Rusya ve İran'la birlikte bölge barışına katkı sağlayan Türkiye'yi Doğu Akdeniz'de sıkıştırmanın peşinde", *Sputnik News*, <https://sptnkne.ws/mmmQ> , (erişim tarihi:09.05.2019).

tehlike arz ettiğine inandıkları için Avrupa Birliği perspektifini kaybedecek olmanın Ankara'yı caydıracak nitelikte bir yaptırım olamayacağını ifade etmektedir.²¹

Bölge ülkelerince Türkiye'yi Akdeniz'de yalnız bırakma politikası açıktan açığa uygulanmaktadır. 14 Ocak 2019'da GKRY, Yunanistan, İtalya, İsrail, Ürdün ve Filistin, Kahire'de bir araya gelmişlerdir ve Mısır Petrol Bakanı'nın aynı gün yapmış olduğu açıklamada, 6 ülke ve Filistin Otoritesi'nin (PA), Mısır ile birlikte Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nu kurduklarını ifade etmiştir. Forumun amacı bölgesel bir doğalgaz marketi oluşturarak altyapı harcamalarını minimuma indirmek, doğalgazın satışında adil rekabeti sağlamak için uygun fiyatları belirlemek, arz ve talebi düzenlemek, kaynaklardan optimal düzeyde faydalanılmasını sağlamak ve ticari ilişkileri güçlendirmek olarak ifade edilmiştir. Forumda bulunmayan diğer Doğu Akdeniz ülkelerinin ve Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının geçiş yolları üzerinde yer alan diğer ülkelerin de sonradan foruma dahil olabilecekleri de belirtilmiştir. 2019 Temmuz ayında forumun ikinci resmi toplantısı Kahire'de gerçekleştirilmiş ve bu toplantıya İsrail, İtalya, Yunanistan; Mısır, GKRY ve Filistin Yönetimi'nin enerji bakanları ile birlikte Ürdün Enerji Bakanı temsilcisi katılmıştır. Ayrıca bölge ülkelerinin yanı sıra ABD Enerji Bakanı Rick Perry, AB Komisyonu Enerji Genel Müdürü Dominique Rostori ile Fransa ve Dünya Bankasından temsilciler de foruma dışarıdan katılmışlardır. Bu ikinci toplantıda bir sonraki toplantının 2020 yılı Ocak ayında yine Kahire'de toplanması kararı alınmıştır. Mısır, GKRY ve Yunanistan cumhurbaşkanlarının, 10 Ekim tarihinde Girit'te forumun kuruluşunu onaylamak için üçlü bir zirve düzenleyerek bir araya gelmelerinin ardından, 29 Ekim tarihinde Türkiye, Antalya kıyılarında Fatih sondaj gemisi ile doğalgaz arama çalışmalarını başlatarak tepkisini göstermiş olsa da forum Türkiye'nin katılımı olmaksızın kurulmuştur.²² Forumu hem enerji geçiş yollarının üzerinde yer alan coğrafi konumu ile hem de Doğu Akdeniz'de en uzun kıyı şeridinde sahip ülke olarak bölgede önemli bir aktör olan Türkiye'nin dahil edilmemiş olması forumda yer alan ülkelerin stratejisinin Doğu Akdeniz kaynaklarını Türkiye'yi denklemden çıkararak değerlendirmek olduğunu doğrular niteliktedir. Türkiye'nin bölgede uluslararası hukuktan doğan haklarını korumak için giderek artan bir şekilde aktif ve ordu gücüne dayanan bir politika izlemesi de bölgeden dışlanmasının sonuçlarından biridir.

²¹ Seufert G. (2019), Türkiye Doğu Akdeniz'de yalnız kaldı, DW, <https://www.dw.com/tr/günter-seufert-türkiye-doğu-akdenizde-yalnız-kaldı/a-49721976> , (erişim tarihi: 01.11.2019)

²² "Eastern Mediterranean countries to form regional gas market", *Reuters*, 14.01.2019; "Eastern Mediterranean Gas Forum to promote regional Energy cooperation", *Al-Monitor*, 05.08.2019; "Is new Energy league an alliance against Ankara", *Al-Monitor*, 24.01.2019; "Doğu Akdeniz Gaz Forumu, bakanlar düzeyinde toplandı", *NTV*, 25.07.2019.

Türkiye son olarak 27 Kasım 2019 tarihinde Libya ile imzaladığı “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti Arasında Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası”nı 7 Aralık 2019 tarihinde de Resmi Gazete’de yayınlamıştır. İki devletin imzalamış olduğu bu mutabakat muhtırası, Doğu Akdeniz’in tam ortasından geçen bir sınır belirleyerek bölgede Türkiye’yi saf dışı bırakmayı hedefleyen politikaların önünde bir engel teşkil etmiştir. Doğu Akdeniz gibi dar bir bölgede Türkiye karşılıklı kıyıları bulunan diğer devletlerle de –Suriye, Lübnan, İsrail, Mısır ve Yunanistan- benzer deniz yetki alanları belirleme anlaşmaları imzalayarak bölgedeki konumunu güçlendirmelidir. (Resmi Gazete, 2019: 18)

Akdeniz’in geleceği ve hakimiyeti üzerinden yeniden şekillenmekte olan güç dengeleri Türkiye’yi üç büyük problemle karşı karşıya bırakmaktadır. Birincisi, Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki yetki alanının sınırlandırılmaya çalışılması, mavi vatanın sınırlarının ihlalidir. İkinci problem, İskenderun körfezi üzerinden Akdeniz’e çıkış noktası olan bir sözde Kürdistan kurulması çabalarıdır. Üçüncüsü ise Türkiye’nin yüzyıllardır yadsınamaz bir bağının olduğu Kıbrıs’ın geleceği üzerindeki tehditlerdir. Bu üç sorunu tek tek ele alarak çözümlmek, birbirinden ayırmak mümkün değildir.²³ Bu üç konu da Türkiye’nin ödün verebileceği konular değildir.

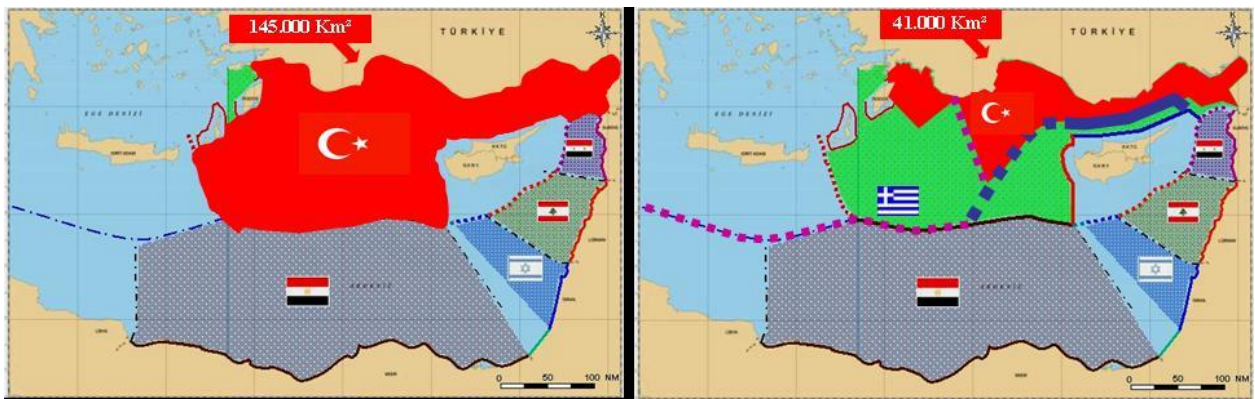
2. Avurpa Birliği’nin Yaramaz Çocuğu: Yunanistan

Yunanistan ve Türkiye arasındaki anlaşmazlık günümüz politik sorunlarının ötesinde 1892 Yunan Bağımsızlık Savaşı’nın ardından 1922’de Türklerin Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılması ve Anadolu’da Yunan ordusunu yenmesi ve Yunanların Megali İdea anlayışının devam etmesi gibi tarihsel karşılaşmalardan kaynaklanmaktadır. Bugün de iki ülke arasındaki en önemli anlaşmazlık hava sahasının kontrolü, Ege Denizi üzerindeki kıta sahanlığı tartışmaları ile birlikte Kıbrıs anlaşmazlığı olarak sıralanabilir. İki ülke arasındaki anlaşmazlık yalnızca uluslararası hukukla ilgili değildir; aynı zamanda bir enerji güvenliği sorunudur. Türkler ve Yunanlar bu deniz alanlarını ve enerji kaynaklarını nasıl paylaşacakları konusunda uzlaşamamaktadırlar. Hava sahasını kimin kontrol edeceği konusunda Ankara daha geniş bir alana sahip olması gerektiğini savunurken; Atina da Ege Denizi’ndeki Yunan adalarının olası bir Türk tehdidine karşı -1974 Kıbrıs Harekatında olduğu gibi- savunmasız olduğunu öne sürmektedir. 1974 Kıbrıs Harekatı, sadece Türkiye-Yunanistan ilişkilerini etkilememiştir; Kıbrıs’ın da geleceğini şekillendirmiştir. Bugün sorunun tarafları hala müzakerelerde sonuç verecek, kalıcı bir çözüme ulaşamamışlardır. (Kaloudis, 1999: ss.3-6)

²³ “yirmi birinci yüzyıl Türk jeopolitiğinin ağırlık merkezi: Doğu Akdeniz”, *Independent Türkçe*, 05.07.2019.

Kıbrıs sorununun dinamikleri Yunan ve Türk tarafları için uluslararası faktörlerden çok yerel, ulusal faktörlerden de etkilenmektedir. Örneğin öncesin de pekte popüler olmayan dönemin Türk Başbakanı Bülent Ecevit, Kıbrıs Barış Harekatı'nın ardından ulusal bir kahraman figürüne dönüşmüştür. Benzer bir şekilde anti-Türk politikalar Yunanistan'da kamuoyu üzerinde oldukça ilgi uyandırmaktadır. George Papandreou, Karamanlis hükümeti tarafından imzalanan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu anlaşmaları Zürih-Londra anlaşmalarını sert bir dille eleştirmiştir. Ek olarak Kıbrıslı Rum toplumunun, Atina'yı Helenik merkezleri olarak görmeleri gerektiğine dair açıklamalarda bulunmuştur. Nitekim Papandreou'nun bu milliyetçi yaklaşımı onun 1981 yılında ülkenin ilk sosyalist başbakanı olmasını sağlamıştır. Türkiye'nin ve Yunanistan'ın kamuoyundan gelen bu yerel baskılar, iki ülke arasındaki uluslararası sorunların çözümünü daha da zorlaştırmaktadır. Kıbrıs sorunun bir diğer handikapı ise Ada'daki her iki milletin de –Kıbrıslı Türkler ve Rumlar- farklı dili konuşmaları ve farklı dinlere sahip olmalarının yanında bir de Kıbrıs'tan çok anavatanları olarak gördükleri Yunanistan ve Türkiye'ye bağlı olmalarıdır. Buna ek olarak Türkiye sınırları içinde yaşayan 12.000 Yunan nüfusu ve Türk vatandaşlığı altında İstanbul'da, Bozcaada ve Gökçeada adalarında yaşayan 60.000 Yunan düşünüldüğünde bu kriz daha da karmaşık bir hal almaktadır. (Kaloudis, 1999: ss. 3-6; Mallinson, 2009: 740)

Harita-3: Türkiye'nin Muhtemek Münhasır Ekonomik Bölge Sınırları ile Yunanistan-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi İkilisinin Öngördüğü Türkiye Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlarının Karşılaştırması.

Kaynak: Yaycı C. (2012), Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının paylaşılması sorunu ve Türkiye, *Bilge Strateji*, Cilt: 4, Sayı:6, ss.25.

Kıbrıs sorunu neredeyse iki NATO üyesi devlet aarsında bir savaş çıkarmaya yetecek kadar kritik ve önemli bir sorundur. Bugün hala İngiltere, Türkiye ve Yunanistan garantör28

lkeler olarak dünyanın son bölünmüş bakentinin, Lefkoşa'nın sorunlarını zememilerdir. Yunanistan'a göre 1974 Kıbrıs Barış Harkeatı'nın ardından Türkiye basitçe söylemek gerekirse Ada'daki konumunu sabitlemi ve bunu Kıbrıs Türklerinin topraklarına Türkiye'den göç eden nüfusu Ada'ya yerleştirmek suretiyle yapmıştır. (Mallinson, 2009: 741)

Doğu Akdeniz'de özellikle Kıbrıs Adası ve İsrail arasındaki alanda keşfedilen doğalgaz rezervleri Kıbrıs sorununu daha da karmaşık bir hale getirmiştir. GKRY-Yunanistan-İsrail'in ortak projesi olan 1300 mil uzunluğunda olması planlanan EastMed²⁴ doğalgaz boru hattı İsrail ve Kıbrıs'ta keşfedilen bu doğalgaz rezervlerini Yunanistan zerinden Avrupa'ya ulaştırmayı amaçlayan bir projedir. Projenin maliyeti 2019 yılı itibari ile 6 milyar Euro olarak hesaplanmıştır ve 10 milyar m³ doğal gaz taşıma hacmine sahip olacağı tahmin edilmektedir. 2020 yılı Ocak ayında Atina'da buluan İsrail, GKRY ve Yunanistan liderleri, Benjamin Netanyahu, Kyriakos Mitsotakis ve Nikos Anastasiades yeni bir anlamaya imza atmışlardır. Bu toplantının öncesinde, Aralık ayında da projenin gelitiricileri Yunan devleti enerji irketi Depa ve İtalyan doğalgaz irketi Edison projenin son yatırım aamlarının iki yıl içerisinde tamamlanacağına dair bir açıklama yapmışlardır. Ayrıca Yunanistan, Doğu Akdeniz Gaz Froumu'nda da aktif rol almaktadır. Bu girişimler Yunanistan ve Türkiye'nin ilişkilerinin daha da gerginlemesine sebebiyet vermektedir. (Carpenter, 2020) Bölgede kurulan ekonomik işbirliğine Türkiye'nin de dahil edilmesi Türk-Yunan ilişkilerinde daha önce tarihte de gördüğümüz, Atatürk ve Venizelos ikilisinin yarattığı olumlu havayı canlandırabilir.

3. Doğu Akdeniz'de Bir Avrupa Birliği lkesi: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

Kıbrıs'taki ilk hidrokarbon enerji araştırması girişimi, 1938'de Iraq Petroleum Company'nin ada üzerinde yapmış olduğu jeoloji ve jeofizik ettleridir. Şirket tarafından yapılan araştırmalar 1948'in sonlarına kadar sürmüş ve ardından 1949-1970 yılları arasında adada derinlikleri 1.250-3.295 m aralığında olan dört adet kuyu açılmıştır. Yerel Oil Prospectors irketi, Mini ve Tseri bölgelerinde iki adet kuyu açarken; Forest Oil Corporation, Archangelos ve Lefkoniko bölgelerinde iki adet kuyu açmıştır. Fakat tüm bu kuyular kuru delikler olarak saptanmılardır. (Demetriou, 2013: 1)

Kıbrıs'ın ilk denizaşırı sismik araştırmaları ise 1970-1974 arasında 200 m derinliğe kadar olan sığ sulara Delta Exploration Inc. tarafından gerçekleştirilmiştir. Devamında, Doğu Akdeniz'de genellikle Sefel Geophysical Ltd. of Canada tarafından gerçekleştirilen ve Kıbrıs sularını da kapsayan 8.000 km'lik sismik araştırmalar da gerçekleştirilmiştir. 1985-

²⁴ EastMed Projesi ikinci bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

1987 yılları arasında ise Sovyet Bilim Akademisi, Kıbrıs açıklarında jeolojik çalışmalar ve jeofizik çalışmaları yapmıştır. Adanın geçmişinde yapılmış olan bu araştırmalar, Kıbrıs'ta karada ve sığ sularda hidrokarbon enerji keşfi için potansiyel bulunduğunu göstermiştir. (Demetriou, 2013: 2-3) Güney Kıbrıs, 1979'da Mısır'la bir petrol arama antlaşması imzalamışsa da Rauf Denktaş'ın "Bu bir savaş nedeni olur." açıklamasının ardından Türkiye'nin tepkisi ile birlikte BM'nin devreye girmesi sonucu girişim sonuçsuz kalmıştır. Dönemin GKRY lideri Kiprianu'nun, "BM Genel Sekreteri, petrol konusunda geri adım atmamızı istiyor ve Türklerin şaka yapmadığını söylüyor." açıklaması ile Rum Kesimi geri adım atmıştır.²⁵

Fotoğraf-1: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Eski Dışişleri Bakanı Nikos Rolandis'in Güney Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından 2004'te ilan edilen Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlarını Gösteren Harita Önünde Çekilmiş Bir Fotoğrafı.

Kaynak: Yayıncı C. (2012), Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının paylaşılması sorunu ve Türkiye, *Bilge Strateji*, Cilt 4, Sayı: 6, ss.18.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, enerji konusunda ithalata bağımlı bir ülkedir. Güney Kıbrıs'ın tek petrol rafinerisi 2004 yılında kapanmış ve ülkenin iç piyasa için petrol ürünleri üretme kabiliyeti kalmamıştır. Güney Kıbrıs, petrol ihtiyacının yüzde 65'ini iç talebi karşılamak amacıyla akaryakıt/distilat yakıtı olarak ithalat yolu ile karşılamaktadır. Güney Kıbrıs'ın elektrik üretimi de ithal edilen ham petrol ürünlerinden sağlanmaktadır. Ayrıca

²⁵ Anadolu Ajansı (2011, 11 Eylül), "Kıbrıs petrol içinde mi yüzüyor?", *Sabah Gazetesi*, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2011/09/21/kibris-petrol-icinde-mi-yuzuyor>, (erişim tarihi: 31.10.2019).

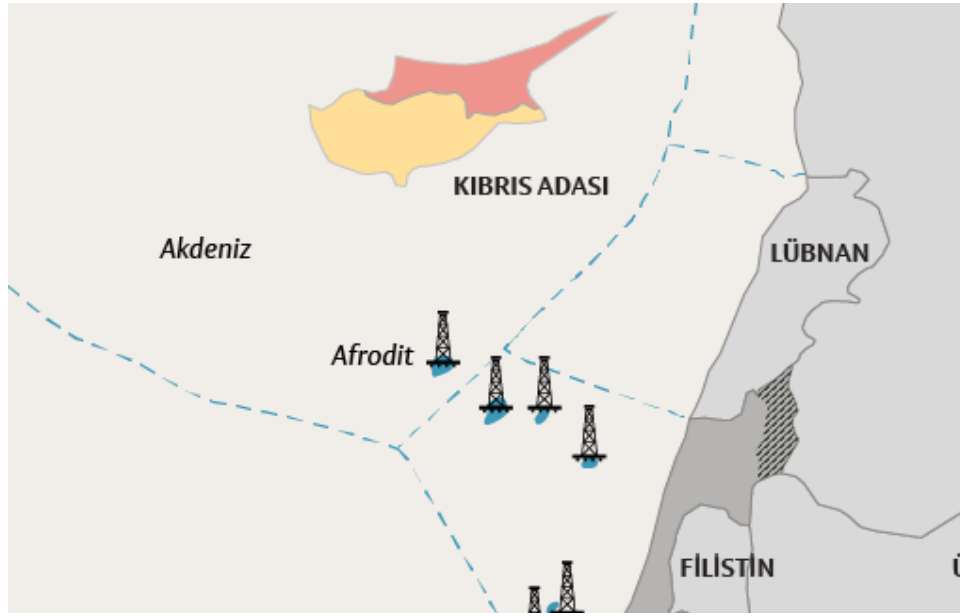
GKRY, AB ülkeleri arasında yüksek ithalat maliyetlerinden kaynaklı olarak en pahalı elektriği kullanan ülkelerden biridir. Ülke petrole olan bu bağımlılığını azaltmak için ilerleyen yıllarda doğalgaz kullanımını arttırmaya yönelik politikalar geliştirmektedir. (U.S. Energy Information Administration, 2014: parag.3)

GKRY, Münhasır Ekonomik Bölge sınırlarını 2 Nisan 2004 yılında -Annan Planı'nın oylamaya sunulduğu günlerde- BM'ye başvurarak ve 2003 yılından itibaren geçerli olmak üzere tek taraflı olarak belirlemiş ve GKRY 2004'te MEB'ini ilan etmiş bir devlet olarak AB'ye tam üyelik statüsünü elde etmiştir. (Doğan, 2013: 3) Ardından aynı yıl Mısır ile, 2007'de Lübnan ile ve 2010 yılı Aralık ayında da İsrail ile MEB tespit anlaşmaları imzalamıştır. 2010 yılı Aralık ayında İsrail ile yapılan anlaşmada aynı zamanda petrol ve doğalgaz aranması konusunda işbirliği kararı da alınmıştır. 2017'de GKRY, Kıbrıs'ın güneyinde bulunan sözde MEB sınırları içerisinde 70 bin km² alanda 13 adet petrol arama ruhsat sahası ilan etmiştir. GKRY Parlamentosunun, 26 Ocak 2007'de bir yasa kabul ederek Kıbrıs Adası'nın güneyinde, Mısır ve Lübnan ile çizdiği sınırların içerisinde ilan ettiği 13 adet arama sahasının 1, 4, 5, 6 ve 7 numaralı sahaları, Türkiye'nin 2 Mart 2004 tarih ve 2004/Turkuno DT4739 sayılı Notası ile haklarını saklı tuttuğu Doğu Akdeniz kıta sahanlığı alanlarının 7.000 km² kısmını ihlal etmektedir. (Erdurmaz, 2011: parag.3)

GKRY tarafından The Public Gas Corporation (DEFA) 2007'nin Kasım ayında kurulmuştur. (European Parliament, 2011: 46) Ardından GKRY'nin 2007 yılının Şubat ayında iddia ettiği MEB sınırları içinde kalan 13 parsel içerisinde 11'inde Hidrokarbon Keşif Lisansı için ilk ihaleleri başlatmıştır. 3. ve 13. parseller bu ihalenin dışında bırakılmıştır. İlk araştırma lisanslarının ihaleye çıkmasının ardından, 2008 yılının Ekim ayında Noble Energy International Ltd.'ye 12 numaralı parselde araştırma izni verilmiştir. 2009 yılında 3D sismik araştırma verileri bölgede önemli bir jeolojik yapı olduğunu ispatlamıştır. Bu alana "Cyprus A1 Prospect" adı verilmiştir ki sonradan "Aphrodite" sahası olarak anılacak olan bölgedir ve İsrail'in Leviathan sahası ile de komşudur. Aphrodite sahasında, çok sayıda yüksek kaliteli Miyosen kum aralığında yaklaşık 310 feet net doğalgaz kaynağı bulunmuştur. Yaklaşık 5.540 feet derinlikten 19.225 feet derinliğe kadar keşif kuyusu açılmıştır. Sondaj sonucunda elde edilen sonuçlar 5 ile 8 tcf aralığında bir miktarda (ortalama 7 tcf) doğalgaz rezervinin bulunduğunu göstermektedir. 2012 yılının Ocak ayında Güney Kıbrıs 1-11 arası bloklar ve 13. blok için ikinci bir lisans ihalesi başlatmıştır. Sonuç olarak, ortaklık içermeyen bir girişim ile 2, 3 ve 9. bloklar ENI International BV ve Korean Gas Corporation (KOGAS) JV arasında paylaşılmıştır, 2013 yılının Şubat ayında da 10. ve 11. bloklar için lisans ihaleleri açılmış ve

Total E&P Activites Petrolieres S.A. keşif lisansını almıştır. (Demetriou, 2013: 4; Ülker, Gürson, Topçu ve Erkan, 2013: 1027-1031)

Harita-4: İsrail ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Petrol ve Doğalgaz Yatakları.

Kaynak: “İnanılmaz zenginliklerin keşfi’: Akdeniz’deki doğalgaz yatakları Ortadoğu’da çatışmalara yol açıyor.”, Sputnik News, Reuters,
<https://tr.sputniknewss.com/infografik/201803231032762299-akdeniz-yunanistan-kibris-dogalgaz-petrol/> (erişim tarihi:05.12.2018).

Noble Energy’nin bölgenin en dikkate değer keşiflerinden biri olan Afrodite sahası keşfinin ardından, şirket 2013 yılında 12. Parselde ikinci kuyuyu da açmıştır. Bölgedeki bir diğer önemli keşif de Güney Kıbrıs’ın karasuları sınırlarının İsrail tarafında kalan bölgede yapılmış olan Afrodite-2’dir. Afrodite-2 sahası eğer Afrodite sahası ile aynı jeolojik yapının bir parçası ise üretim başlamadan önce İsrail ve GKRY arasında bir kullanım anlaşması müzakeresi yapılması gerekecektir. (U.S. Energy Information Administration, 2013: parag.17)

Afrodite sahasında keşif ve sondaj çalışması yapan şirketler, yüzde 30 hisse ile Delek Drilling, yüzde 35 hisse ile operatör olarak yer alan Noble Energy ve yüzde 35 hisse ile BG Shell’dir.²⁶ ABD enerji devi Noble Energy şirketinin 2013’te Afrodite sahasının büyüklüğünü daha net saptamak adına yaptığı keşif çalışmalarında, Afrodite Sahası’nın rezervinin dünya

²⁶ Delek Group, East Med E&P: Our Assets, Leviathan The Levant Basin’s Game-changing Discovery, <https://www.delek-group.com/our-operations/east-med/>

doğalgaz piyasası açısından önemsiz sayılabilecek boyutlarda olduğu ortaya çıkmıştır. Rezerv GKRY gibi küçük ölçekli bir AB ülkesinin enerji ihtiyacını on yıllarca karşılayabilecek bir kapasiteye sahip olsa da Almanya'nın boyutlarında bir ekonominin yalnızca üç yıllık ihtiyacını karşılayabilecek boyutlardadır. (Stambolis, 2013: parag.2) Afrodit sahasında çalışan Noble Energy'nin ortaklarından Delek Group'un verilerine göre Afrodit sahasının rezervlerinin 128 milyar metreküp civarında olduğu düşünülmektedir. USGS'nin yayınlamış olduğu raporlarda, Levant Sahasında bulunan doğalgaz ve petrol rezervlerinin çoğunun İsrail MEB sınırları içinde olduğu belirtilmektedir.²⁷ Ayrıca gazın büyük bir kısmı da 1.500 metreden daha derinlerde bulunmaktadır ki bu da maliyetleri oldukça yükselten bir faktördür. Bu nedenle GKRY, bir LNG tesisi kurmaya öncelik vermeyi daha uygun görse de böyle bir yatırımın maliyeti 10 milyar doları bulabilmekte ve şu anda GKRY'nin böyle bir finansmanı ve düzenleyici ekonomik planı bulunmamaktadır. Yine de bölge doğalgazının dikkatleri üzerine çekmeye yetecek kadar büyük olduğunu ve Kıbrıs'ın bu oyunda yalnız olmadığını hatırlamak gerekir. (Stambolis, 2013: parag.6)

ExxonMobil'in 28 Şubat 2019'da yaptığı açıklamada 2,572 km²'lik 10. parseldeki sondaj çalışmaları sonucu Glaucus-1'in 436 feet doğalgaz taşıdığı ve bunun 2,063 metre derinlikte bulunduğu ifade ediliyor. Glaucus-1, 10. parselde araştırma yapılan iki kuyudan biridir ve ilki olan Delpyne-1'de ticari miktarlarda hidrokarbon rezervine rastlanmamıştır. Yine de ExxonMobil şirketinin Başkanı Steve Greenle sonuçları "cesaret verici sonuçlar" olarak nitelemiştir.²⁸

GKRY Enerji Bakanı Yorgos Lakkotripis, düzenlenen basın toplantısında Kıbrıs MEB alanı sınırları dahilinde bu yılın sonu veya 2020'nin ilk aylarında başlamak üzere önümüzdeki 24 ay içerisinde altısı keşif, ikisi de teyit amaçlı olmak üzere toplam sekiz sondaj çalışması daha yapılmasının planlandığını ifade etmiştir. Sondajların hangi bloklarda ve hangi şirketler tarafından yapılacağına dair net bir açıklama bulunmamaktadır.²⁹ GKRY, son olarak da 1 Ağustos 2019 tarihinde, Total ve Eni firmalarının ortaklığında 7. parsel üzerinde doğalgaz aranmasına izin verdiğini açıklamıştır.³⁰

²⁷ Delek Group, East Med E&P: Our Assets, Leviathan The Levant Basin's Game-changing Discovery, <https://www.delek-group.com/our-operations/east-med/>

²⁸ Exxon Mobile (2019, 28 Şubat), "ExxonMobil makes natural gas discovery offshore Cyprus", https://corporate.exxonmobil.com/news/newsroom/news-releases/2019/0228_exxonmobil-makes-natural-gas-discovery-offshore-cyprus , (erişim tarihi:12.05.2019).

²⁹ "Kıbrıslı Rumlar 2 yılda 8 sondaj planlıyor", DW, 22.05.2019, <https://www.dw.com/tr/kıbrıslı-rumlar-2-yılda-8-sondaj-planlıyor/a-48826047> , (erişim tarihi: 29.05.2019).

³⁰ "Rum Yönetimin'den Total-Eni ortaklığına onay", *Enerji Günlüğü*, 01.08.2019, <https://www.enerjigunlugu.net/rum-yonetiminden-total-eni-ortakligina-onay-33526h.htm> , (erişim tarihi:02.08.2019).

Avrupa Birliği'nin sağlamış olduğu verilere göre, GKRY kullandığı enerjinin yüzde 97'sini ithal etmekte ve elektrik üretiminin yüzde 99.9'unu petrolden sağlamaktadır. (European Parliament, 2011: ss.46) Güney Kıbrıs, ekonomisini düzeltmek için bu yeni enerji kaynaklarını bir seçenek olarak görse de en iyimser bakış açısı ile 2019'da üretime geçmesi düşünülürken bugün GKRY, doğalgaz üretimi gerçekleştirememektedir. Güncel rakamlar bu hedefe 2019 yılı itibari ile de ulaşamadığını doğrulamaktadır. 2019 yılı itibari ile Güney Kıbrıs'ın elektriğinin yüzde 91.6'sı petrol ithalatı ile sağlanmaktadır.³¹

Bölgedeki doğalgaz rezervleri hakkında olumsuz görüşlerin yanı sıra hali hazırda İsrail'de faaliyet gösteren Noble Energy tarafından Afrodit doğalgaz sahasının keşfi, Kıbrıs adası ile İsrail arasında bulunan Güney Kıbrıs'ın iddia edilen MEB sınırları içindeki politik ve ekonomik gelişmeleri tetiklemeyi başarmıştır. Kısa süre içinde Doğu Akdeniz, küresel siyasetin odak noktalarından biri haline gelmiştir. Bu keşfin daha büyük doğalgaz keşiflerinin bir habercisi olduğu düşünülmektedir. (Grigoriadis, 2014: 124-125) Levant havzası dışında, Mısır kuzeyindeki Nil delta havzasında ve Girit ile Kıbrıs adası arasında kalan Herodot olarak isimlendirilen havzada da ciddi miktarda hidrokarbon olduğuna dair tahminler bulunmaktadır. (Kaymal, 2019: parag.3) Kıbrıs Adası çevresinde değeri 400 milyar dolar civarında olan yaklaşık 8 milyar varil petrol rezervi ile Herodot havzasında biri 1,5 ve diğeri 2 trilyon metreküp olmak üzere toplam 3,5 trilyon metreküplük bir doğalgaz rezervi bulunmaktadır. Bu miktarın 2010 yılı tüketim rakamlarına göre, Türkiye'nin yaklaşık 572 yıllık, Avrupa'nın ise 30 yıllık doğalgaz ihtiyacını karşılayabilecek seviyede olduğu söylenebilir. (Yaycı, 2012: 11)

GKRY'nin doğalgazı çıkarmaya ve pazarlamaya başlamasının önündeki engellerden biri de bölgedeki müttefiklerinin kendi aralarında birbirleriyle sorunlar yaşayan devletlerden oluşmasıdır. Gergin durumdaki Arap-İsrail ilişkileri bağlamında, İsrail ve Lübnan resmen savaş halindeydiler; 2006 Lübnan Savaşı, iki ülkenin MEB'lerinin sınırlandırılması konusunda hemfikir olmalarını önleyen sorunlu ilişkilerinin doruk noktasıydı. Hem İsrail hem de Lübnan, kendi kıta sahanlığı ve MEB sınırları ile doğal kaynakları üzerindeki egemenliklerinin ihlal edilmesine asla tahammül etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Bunun yanında, bölgenin bir diğer ana aktörlerinden Mısır, 2011'deki devriminden sonra Mısır ve İsrail ilişkileri yaşanan çatışmalarla istikrarsız bir sürece girmiştir. Müttefikleri arasındaki askeri çatışmalara varan bu anlaşmazlıklar GKRY'nin bölgedeki hedeflerine ulaşması yolunda önündeki en önemli engellerden birini oluşturmaktadır. (Emilianides ve Fokaides, 2008: 92)

³¹ Energy 2019, Cyprus, Overview, <https://www.globallegalinsightss.com/practice-areas/energy-laws-and-regulations/cyprus>, (erişim tarihi:04.02.2019).

Kıbrıs'ta bir gaz ticareti merkezi kurmak bazı açılardan faydalı görünse de; sınırlı altyapısı, gaz ticaret platformuna sahip olmayışı, fiyatlarda şeffaflığın ve likiditenin sağlanamamış olması göz önünde bulundurulduğunda bu hedefe ulaşmak için Kıbrıs'ın önünde uzun bir yol vardır ve bu belki de 10 yıllardan daha fazla zaman alacaktır. Kıbrıs'ın sahip olduğu jeopolitik konumun bölge için stratejik önemi ve bu bölgede AB üyesi tek ülkenin Kıbrıs olması onun uzun dönemde değerlendirilebilir bir potansiyel olmasını sağlamaktadır. (Ellinas, Roberts ve Tzimitras, 2016: 11-13)

Yunanistan'da yaşanan ekonomik krizden ekonomisi ve bankacılık sistemi doğrudan etkilenen GKRY, 1 Temmuz 2012'de Brüksel'e bir kurtarma talebinde bulundu ve aynı tarihte GKRY, AB başkanlığını 6 aylığına devraldı. Fakat bu sembolik devir teslim töreni ekonomik çöküşü gizleyememiştir. 2012 krizini atlatabilmek için GKRY'nin iki seçeceği vardı: Avrupa Birliği'nin kurtarma paketi veya Rusya ve Çin'den alacağı çoklu krediler. Ancak GKRY, Rusya'dan çoktan 2.5 milyar avroluk bir kısa dönem kredisi çekmiş ve ödeme planını gerçekleştirmediği için bu borcu da yapılandırmıştır. Çin ise vereceği borcun karşılığında yeni keşfedilen doğalgaz rezervlerinden faydalanabileceği daha farklı tavizlerin peşindedir. Bu gaz küresel piyasada satışa çıkması durumunda doğalgaz market fiyatlarından bu gazdan faydalanmak karşılığında 5 ile 15 milyar Euro dolaylarında kredi verebileceğini belirtmiştir. (Stavris, 2012: 91)

2019 yılının Mayıs ayında GKRY Savunma Bakanı Savvas Angelides, meslektaşı Florence Parly ile bir niyet mektubu imzalamıştır. Belge, Evangelos Florakis Askeri Deniz Üssü'nün Fransa tarafından kullanılmasına izin veren maddeler içermektedir. Angelides'e göre Türkiye'nin bölgedeki aktif varlığına karşı olumlu bir gelişme olan bu stratejik iş birliği anlaşması, Fransa açısından da GKRY'nin tek taraflı olarak ilan ettiği parsellerinde doğalgaz arama çalışmaları yapan Total şirketini Türkiye'nin fiili yaptırımlarından korumaya yönelik bir stratejik işbirliği içermektedir.³² İmzalanan 9 maddelik anlaşmanın içerikleri; Deniz üssü uzak menzilli operasyonlar için tasarlanması, Vasiliko deniz üssünün incelenmesi ve geliştirilmesi tamamlandıktan sonra üs 6 ay içerisinde operasyona hazır hale getirilmesi, PESCO işbirliği çerçevesinde Doğu Akdeniz'de olası bir operasyonda yer alacak Fransız Deniz Kuvvetlerinin gereksinimlerinin karşılanması, Fransa'nın bölgedeki daimi ve sürekli varlığının garanti altına alınması, Rum Yönetimi'nin operasyonel altyapısının bölgedeki Fransız Kuvvetlerince kullanılabilmesi, Fransa'nın bu yeni üssün kurulması ve geliştirilmesine dair ekonomik katkı sağlaması, Fransız Deniz Kuvvetleri'nin Türkiye'nin

³² "Strategic co-operation between France and Cyprus widens", *Cyprus Mail*, 17.05.2019.

Rum Kesiminin tek taraflı ilan etmiş olduğu parsellerde faaliyet gösteren Total petrol şirketine yönelik olası müdahalelerine cevap vermesi, Fransa'nın Rum Kesimi'nin deniz kuvvetlerinin modernizasyonunun sağlanmasını desteklemesi ve son olarak AB çerçevesinde veya ikili ilişkileri özelinde GKRY ve Fransa'nın askeri işbirliği ve eğitiminin gerçekleştirilmesine ilişkin olarak geniş kapsamlı bir şekilde belirlenmiştir.³³

4. İşgal Altında Bir Bölge Mi? Bir Devlet Mi?: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

KKTC, 19 Eylül 2011'de GKRY'nin Kıbrıslı Türklerin varlığını ve haklarını göz ardı ederek tek taraflı bir şekilde sondaj faaliyetlerine başlamasının ardından 21 Eylül'de 2011'de Türkiye Cumhuriyeti ile "Kıta Sahanelığı Sınırlandırma Anlaşmasını" imzalamıştır. KKTC Dışışleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, "Adanın iki eşit ortağından biri olan Kıbrıs Türk halkı, her konuda olduğu gibi, adanın deniz yetki alanlarında bulunan doğal kaynakların araştırılması, çıkarılması ve işletilmesinde de eşit ve meşru haklara sahiptir." sözleri ile Ada'da Türklerin de Rumlarla eşit söz hakkına sahip oldukları vurgulanmıştır.³⁴ (KKTC Başbakan Yardımcılığı ve Dışışleri Bakanlığı, 2014: parag.2)

GKRY'nin belirlediğı ve kendi MEB sınırları içerisinde bulunduğunu iddia ettiğı 13 hidrokarbon enerji kaynağı arama parselinden 1,4,5,6,7 numaralı parseller Türkiye'nin kıta sahanlığı sınırları içinde bulunmaktadır. (Olgun, 2019: 2) Ayrıca 3, 13, 2, 9, 10, 12 numaralı parseller üzerinde de KKTC'nin MEB sınırlarından doğan hakları vardır.³⁵

KKTC 2011, 2012 ve Temmuz 2019'da olmak üzere üç defa Güney Kıbrıs'a BM Genel Sekreterliğı aracılığıyla ihtiyaç duyulan uzlaşmaya varılana kadar iki taraflı olarak hidrokarbon faaliyetlerinin tamamını durdurma, askıya alma veya tüm hidrokarbon faaliyetlerinden sorumlu olacak BM'nin de katılım göstereceğı ortak bir geçici komite oluşturma önerisinde bulunmuştur. Fakat bu üç öneri de Kıbrıs Rum liderliğince reddedilmiştir. (KKTC Başbakan Yardımcılığı ve Dışışleri Bakanlığı, 2019: parag.5)

Afrodit sahasındaki doğalgaz, adanın her iki kesiminin de ihtiyacını karşılamak için oldukça fazlayken; bu gazı tek başına ihraç etmek için de oldukça küçük bir miktardadır. Bu noktada Afrodit gazının Mısır'a satılması bir seçenek olsa da İsrail gazı ile ortak ihracat fikri ön plana çıkmaktadır. Fakat bu seçenek fırsatları kaçırmamak için erken harekete geçmeyi gerektirmektedir. Hem bölgesel hem de Kıbrıs adası için en olumlu sonuçları doğurabilecek bir diğer alternatif ise Doğı Akdeniz gazının Kıbrıs üzerinden Türkiye'ye taşınması ve

³³ "Fransa'nın Kıbrıs'ta deniz üssü hayata geçiriliyor", NTV, 20.05.2019.

³⁴ KKTC Başbakan Yardımcılığı ve Dışışleri Bakanlığı (2014), *Akdeniz'de Kıta Sahanelığı Sınırlandırması Anlaşması Hakkında Basın Açıklaması*, 2 Mayıs 2014, <http://mfa.gov.ct.tr/tr/akdenizde-kita-sahaneligi-sinirlandirmasi-anlasmasi-hakkinda-basin-aciklamasi/>, (erişim tarihi: 22.10.2019).

³⁵ Keser U., Hydro Carbon, Energy, Casus Belli And The Hazardous Situation In The Mediterranean.

buradan diğer pazarlara aktarılmasıdır ki bunun gerçekleşebilmesi için öncelikle adadaki her iki tarafın bir federasyon fikrinde anlaşabilmeleri sağlanmalıdır. (Ellinas, Roberts ve Tzimitras, 2016: 28)

Bölgedeki enerji kaynaklarının yanında mevcut ticarete ek gelecekte kurulacak ticari ilişkiler için yeterliliğin sağlanabilmesi için Doğu Akdeniz'e büyük ve modern bir tersane ve limanın inşası şarttır. "KKTC'ye ait, Gazi Magosa'da bulunan 1 adet özel tersane, yüzer havuzuyla birlikte 15-20 bin tonluk gemilerin bakım onarımını sağlayabilecek şekilde, GKRY'nin tüm baskılarına rağmen, ayakta durmaya çalışmaktadır." Bu tersane, Limasol'daki yine özel bir Rum tersanesi ile birbirlerine iş gönderme ve büyük projelerde işbirliği yapmak için kar payına bağlı olan bir anlaşma yapmak zorunda kalmışlardır. Türkiye'nin Güney kıyılarında inşa edilecek tam teşekküllü bir tersane GKRY'nin KKTC üzerine kuracağı baskılarında önüne geçecektir.³⁶ (Kırıkkanat, 2018: parag.8-10-11)

4.1. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Uluslararası Arenada Statüsü

Bir devletin unsurları, sürekli bir nüfus, bu nüfusun üzerinde yaşadığı bir toprak parçası ve egemenlik olarak sıralanmaktadır. Toprak parçası üzerinde yaşayan insan topluluğunun bir devlet oluşturabilmesi için başka bir gücün denetiminden bağımsız karar verme yetisine sahip olması gerekmektedir. Bu tanıma göre KKTC, fiilen bir devlet olmanın gereklerini taşımakla birlikte devlet olma statüsüne de sahiptir. Bu statünün diğer devletlerce tanınması ise tümüyle siyasi bir işlemdir. (Gözler, 2004: 42)

Ada nüfusunun çoğunlukla Türk ve Rum olmak üzere iki farklı milletten oluştuğu uluslararası anlaşmalar ile kabul edilmiştir. Kıbrıs'taki iki toplumlu yapı ve Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum toplumlarının kendi geleceklerini belirleme hakları (self determinasyon), geçmişte Kıbrıs Cumhuriyeti'ni oluşturan ve sonrasında Kıbrıs sorunun çözümü amacıyla imzalanan Garanti ve İttifak Antlaşmalarında, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna İlişkin Temel Antlaşmada, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısına İlişkin Antlaşmada ve Kıbrıs Sorununun Üzerinde Anlaşmaya Varılan Nihai Çözümün Temelini Açıklayıcı Muhtıradan ifade edilmektedir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşmaları, Britanya, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti adına da "Kıbrıs Rum Toplumu" ve "Kıbrıs Türk Toplumu" olmak üzere her iki toplumun temsilcileri tarafından imzalanmıştır. Günümüzde halen sürmekte olan Kıbrıs sorunun BM nezdinde çözümü için yapılan müzakerelerdeki toplum temsilciliği statüsü Kıbrıs'taki her iki toplumun fiili eşitliğini gösterir niteliktedir.

³⁶ Kırıkkanat A. (2018), *Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Endüstriyel Alt Yapı İhtiyacı*, ANKA Enstitüsü, <http://ankaenstitusu.com/turkiyenin-dogu-akdenizdeki-endustriyel-alt-yapi-ihciyacii/>, (erişim tarihi:11.05.2019).

1983'te kurulan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Birleşmiş Milletler (BM) ve uluslararası toplumun ülkeyi tanımaması ve ambargo uygulaması sonucu günümüzde sadece Türkiye Cumhuriyeti tarafından tanınmaktadır. 1984 yılındaki BM Güvenlik Konseyi kararlarında KKTC'den “*the occupied part of the Republic of Cyprus*” yani “*Kıbrıs Cumhuriyeti'nin işgal altındaki kısmı*” olarak bahsedilmektedir. (United Nations Security Council, 1984: S/RES/550) Hukuki veya fiili gerekçe fark etmeksizin, bir devletin silahlı kuvvetlerinin bir başka devletin sınırları içine girmesi “*istila*” olarak nitelendirilir. “*istila*” (“invasion”) ve “*işgal*” (“occupation”) silahlı çatışma hukuku kavramlarıdır ve bir devletin silahlı kuvvetlere başvurma sebebi *jus ad bellum*³⁷, bu hukuk dalının konusu değildir.³⁸

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kısa ömürlü bir devlet olmasının altında yatan sebepleri incelerken, adada bulunan iki milletin de milliyetçilik anlayışlarının birbirlerinden oldukça farklı olduğu görülecektir. “Rum milliyetçiliği, *Elenizmin çoğunluk*, Kıbrıs Türk toplumunun da *azınlık* kültürünü oluşturduğunu ileri sürmektedir.” Türk milliyetçiliği ise bundan farklı olarak, iki toplumun milli kimliklerinin de anavatanlarından geldiğini kabul etmektedir. “Rum milliyetçileri için *Kıbrıslılık*, sadece coğrafya ile sınırlı bir kavramdır. Böylece kültürel kimliklerin tanımlanmasından elde edilen çoğunluk ve azınlık kavramlarına siyasal bir anlam yüklenmektedir.” Rum milliyetçileri için önem taşıyan bir diğer kavram ise *Enosis*dir. Rum milliyetçilerine göre Yunanistan'dan ayrı bir Kıbrıs söz konusu olamaz ve Kıbrıs sorununun nihai çözümü de Enosis olacaktır. Kıbrıs Türklerini adada eşit bir toplum olarak görmeyi reddeden bu görüş federasyon fikrine de sıcak bakmamaktadır. 30 Kasım 1963'te Makarios'un Anayasada altısı değiştirilemeyecek temel hükümlerde yapmak istediği 13 değişiklik, Adada toplumların fiili eşitlik statülerini Kıbrıs Türk toplumu aleyhine değiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu talebi takip eden uygulamalar adadaki iki toplum için eşit statüyü Rum çoğunluğu lehine değiştirmeyi hedeflemiş ve bu durumda şiddet olayları ile sonuçlanmıştır. Kıbrıslı Türklerin bu koşullar altında görevlerini yapamaz hale gelmesi ile Kıbrıslı Rumlar anayasa değişikliklerini kendi başlarına hayata geçirerek iki toplum eşit statü sağlayan anayasal yapıyı Rum çoğunluğu lehine değiştirmişlerdir. Oysa Kıbrıs'ta bir çözüm olarak yeni bir sistem ile bir ortaklık kurulması amaçlanacak olursa, *paylaşılan şeyler* ve

³⁷ “*Savaşa karar verme hukuku*”

³⁸ Çaycı S. (2014), Kıbrıs uyumsuzluğunun niteliği ve çözümünde uygulanacak hukuk, *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyum*, Gazimağusa/KKTC: T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Arştırma Merkezi Başkanlığı ve Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi.

onları *paylaşan ortaklar* kavramlarının temel olarak alınması gerekecektir. (Tamçelik, 2012: 104-105)³⁹

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'nin 18 Kasım 1983'te yayınladığı 541 numaralı kararında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin, 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti kurucu anlaşmalarına aykırı olduğu gerekçesi ile geçersiz bulunduğu ve bu oluşumun Kıbrıs adasındaki durumu daha da kötüleştireceği belirtilmektedir.(United National Security Council, 1983: Resolution 541) Kıbrıs sorunun tarafları her ne kadar 1960 Kurucu Antlaşmalarının yürürlükte olduğunu kabul etse de, bu hukuki çerçevenin *rebus sic stantibus*⁴⁰ ve *material breach*⁴¹ nedenleri ile geçerliliğinin Kıbrıs'ın uluslararası sınırları ve Birleşik Krallık Egemen Üslerinin hukuki statüleri konuları haricinde fiilen uygulanabilirliği kalmamıştır. Yıllardır süregelen her iki tarafın da üzerinde anlaşabileceği yeni ve ortak bir hukuki çerçeve geliştirme çabası bu yüzdendir.⁴²

Bu çerçevede 1974 Barış Harekatı sonrası başlayan ve yıllarca sürececek olan bir çözüm arama sürecinin ilk safhası 1986 yılında Perez de Cuellar'ın Yol Gösterici İlkeler'i (Guiding Principles) temelinde ortaya çıkmıştır. İkinci aşama, 1992 yılında Boutros Ghali'nin Fikirler Dizisi'si (Set of Ideas) olmuştur. Üçüncü ve belki de en çok ses getiren aşama ise 2004 yılında Kofi Annan tarafından sunulan Annan Planı'dır.⁴³ Kıbrıs sorununa çözüm arayışlarına hız verilmesinde adanın stratejik öneminin yanı sıra yıllar içinde Doğu Akdeniz'de İsrail, Mısır ve Lübnan gibi bölge ülkelerinin adanın çevresinde de keşfedilen doğalgaz rezervlerinin etrafında şekillenen dış politikaları ve bölgede değişmeye başlayan politik dengelerin payı da büyüktür.⁴⁴

Uzun süren müzakerelerin ardından 11 Kasım 2002 tarihinde, BM Genel Sekreteri Kofi Annan, "Kıbrıs Sorununun Kapsamlı bir Çözümüne İlişkin Anlaşma Esasları" ya da bilinen adıyla Annan Planı'nı sunmuştur. Plana göre, Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti, *iki*

³⁹ Çaycı S. (2014), Kıbrıs uyuşmazlığının niteliği ve çözümünde uygulanacak hukuk, *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyum*, Gazimağusa/KKTC: T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Arştırma Merkezi Baikanlığı ve Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi.

⁴⁰ "koşullar değişmediği sürece" anlamına gelen ve antlaşmaların yapıldığı koşullarda köklü bir değişim olması durumunda uygulanmamasına imkan veren uluslararası hukuk ilkesidir.

⁴¹ "bir sözleşmenin esasına ilişkin ihlal" anlamına gelen ve antlaşmaların esaslarında meydana gelen köklü bir değişiklik sonucu antlaşmanın uygulanmamasına imkan vere uluslararası hukuk ilkesidir.

⁴² Çaycı S. (2014), Kıbrıs uyuşmazlığının niteliği ve çözümünde uygulanacak hukuk, *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyum*, Gazimağusa/KKTC: T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Arştırma Merkezi Baikanlığı ve Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi.

⁴³ "Security and guarantees-two thorniest issues in Cyprus talks", *The Peninsula Qatar's Daily Newspaper*, 22.08.2016.

⁴⁴ Ögütçü M., "Kıbrıs'ta sorunu çözmek mi, Doğu Akdeniz gazına pazar olmak mı?", *Al Jazeera Turk*, 26.12.2016, <http://www.aljazeera.com.tr/profil/mehmet-ogutcu> , (erişim tarihi: 17.09.2019)

kesimlilik esasına dayanan federal bir yapıya sahip olacaktır. Bakanlıkların en az üçte biri Türklerden oluşacak ve devlet başkanlığı ve başbakanlık makamları on ayda bir Türkler ve Rumlar arasından dönüşümlü olarak seçilecektir. Planda, Kıbrıs'ın tamamen veya kısmen başka bir ülke ile birleşmesi veya tarafların tek taraflı bir değişiklik ile bölünme, ayrılma gibi değişikliklere gitmeleri tamamen yasaklanmıştır. Annan Planı'nda Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, federal hükümetinin ve kurucu devletlerinin statüsü ve ilişkisi, İsviçre'nin federal hükümeti ile kantonlarının statüsü ve ilişkileri üzerine modellenmiş bir yapıdadır. Annan Planı, oldukça detaylı ve bu yüzden de 200 sayfayı bulabilen ek maddeleri ile son hali toplamda dokuz bin sayfaya ulaşmış oldukça uzun bir anlaşma metnine sahiptir. Annan Planı süreci, 24 Mayıs 2004'te yapılan referandum ile son bulmuştur. Referanduma hazırlık sürecinde özellikle Kıbrıslı Türkler kendi aralarında “evet” ve “hayır” destekçileri olarak ciddi ayrışmalar yaşamışlardır. KKTC kurucu Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş şiddetle referandumda “hayır” denmesi gerektiğini savunurken, Denktaş'ın yerine seçilen KKTC 2. Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat federasyon fikrini destekleyerek referandumda “evet” denmesi gerektiğini savunmuştur. Sonuç olarak Kıbrıslı Türkler referanduma yüzde 65 oranında “evet” derken, Kıbrıslı Rumlar yüzde 76 gibi ciddi bir oranla “hayır” demişlerdir. (United Nations, 2004: R41136, ss.2)

Annan Planı'nın Rum tarafınca reddedilmesi sonrası tıkanan çözüm süreci, adada her iki tarafın yeni hükümet girişimi ve Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji havzaları dolayısıyla 2014'te yeniden başlamıştır. Böylece müzakereler 11 Şubat 2014'te ara bölgede, iki liderin katılımı ve Bileşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Özel Temsilcisi Lisa Bittenheim'in ortak metni okuması ile başlamıştır.⁴⁵ 1959 yılından beri daha çok bir siyasi sorun olarak gündeme gelen Kıbrıs meselesi, bölgedeki enerji kaynağı keşifleri ile birlikte siyasetin yanı sıra ekonomi ve enerji politikaları çerçevesinde de değerlendirilme fırsatı bulmuştur. (Örmeci, 2014: 382)

Yayınlanan ortak metin üzerinde tam anlamıyla uzlaşılabilmiş bir metin değildi; metinde bazı ihtilaflı maddeler bulunmaktaydı: KKTC, ortak metinde, “Federasyonu oluşturacak Kıbrıs Türk ve Rum kurucu devletlerinin birbirlerinin üzerinde idari, hukuki ve egemenlik konularında üstünlük kuramayacağı” maddesinin yer almasını isterken; Rum tarafı bu maddedeki ‘egemenlik’ kelimesine itiraz etmekteydi. KKTC, kurucu devletlerin kendi içlerinde egemenlikleri olmaması halinde, 1960'ta kurulmuş olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde olduğu gibi Türklerin dışlanabileceği şüphesi ile Kıbrıslı Türklerin kendi kurucu devletleri

⁴⁵ Hasgüler M., Yeniden Kıbrıs Müzakereleri, *Al Jazeera*, 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/yeniden-kibris-muzakereleri> , (erişim tarihi: 23.10.2019).

içinde egemenliğe sahip olmalarında ısrar etmekteydi. Rumlar ise bu duruma karşılık bir kelime ile bile olsa Kıbrıslı Türklerin egemenliklerine sahip olmaları durumunda ileride ayrılıkçı taleplerde bulunabileceklerini savunmaktaydı. Bunun yanında diğer ihtilaflı noktalar, Anastasiadis'in bir Türk Başkana karşı olduğunu açıklamış olması ile Türk tarafının da çapraz oy önerisine soğuk yaklaşması idi. Ayrıca Rumlar, Annan Planı şartlarına ek olarak Karpaz yarımadası hususunda ısrarcı bir tavır sergilemişlerdir. Annan Planı'na "hayır" demeyi tercih eden Rum kesiminin bu tavrı göstermesinin arkasında Avrupa Birliği'nin Kıbrıslı Türklere karşı açıkça çifte standartlı bir tavır takınmış olması bulunmaktadır. (Örmeci, 2014: 278-279) Başka bir deyişle GKRY'nin, Rumlara daha fazla avantaj tanıyan Annan planını reddetmesinin nedeni, konuyu nispeten Kıbrıslı Türklerin haklarını garanti altına alan BM çatısı altında ele almak yerine, hem kendisinin hem de Yunanistan'ın üyesi olduğu ve Türkiye'nin dezavantajlı konumda bulunduğu AB platformunda ele almak istemesidir. (Orhun, 2017: 48)

BM'nin toplumlar arası müzakereler sırasında öne sürdüğü son görüşe göre İttifak Antlaşmalarının yürürlükte kalması ve kararlaştırılan sayıda askerin adada kalabileceği bir sistem kurulması öngörülmektedir. Fakat Garanti Antlaşması kaldırılarak tek taraflı müdahale hakkı da ortadan kaldırılmaktadır. Türkiye, buna karşılık en iyi senaryo ile adada daha fazla sayıda asker ve daha fazla askeri teçhizat bulundurmak için sıkı bir pazarlığa oturma seçeneğini değerlendirebilirdi. İkinci seçeneğe göre de Garanti Antlaşmaları yürürlükte kalmakta fakat güvenliğin Türk askeri birlikleri ile değil North Atlantic Treaty Organization (NATO) veya Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası örgütleri de içeren birtakım garantör devletler aracılığı ile sağlanması öngörülmektedir. Burada garantörlük sistemi bir çeşit *uluslararası garantörlük sistemi* ile değiştirilmektedir. Bu seçenek Türk tezine tamamen zıt olmakla birlikte, Türkiye'nin adadaki askeri varlığı ve bölgedeki etkinliği de tamamen engellenmekte, Türkiye'ye bölgede pasif bir rol verilmektedir.⁴⁶ Bu görüş de taraflarca kabul görmeyecek ve Guterres 2017 yılında bir kez daha Kıbrıs sorunun çözümü için şansını deneyecektir.

2017'de Cenevre'de Güney Kıbrıs lideri Nikos Anastasiadis, Kuzey Kıbrıs lideri Mustafa Akıncı ve BM Genel Sekreteri Antonia Guterres bir kez daha Kıbrıs sorunun çözümü için bir araya gelmişlerdir. İlk oturumu 12 Ocak'ta gerçekleşen barış görüşmelerine garantör ülkeler Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin dış işleri bakanları Mevlüt Çavuşoğlu, Nikos Kotzias ve Boris Johnson da katılmışlardır. Görüşmelerin amacı, Ada'daki iki kesimliliğe bir

⁴⁶ "Security and guarantees-two thorniest issues in Cyprus talks", *The Peninsula Qatar's Daily Newspaper*, 22.08.2016.

son vererek tüm adanın AB tarafından tanınan birleşik bir siyasal yapıya kavuşturulması idi. Cenevre’de masaya yatırılan konular toprak ve mülkiyet paylaşımı, yönetimde yetki paylaşımı ve en önemli başlıklardan olan Ada güvenliğini sağlama sorunuydu. Ada’nın güvenliğini sağlamak konusunda daha çok Ada’da bulunan Türk askeri varlığının kapsamı, büyüklüğü ve şartlarına odaklanılmıştır. Kıbrıslı Rumlar Türklerin sert duruşuna rağmen Ada’daki 30 bin Türk askerinin Kıbrıs’tan çıkarılmasında ısrar etmişlerdir.⁴⁷

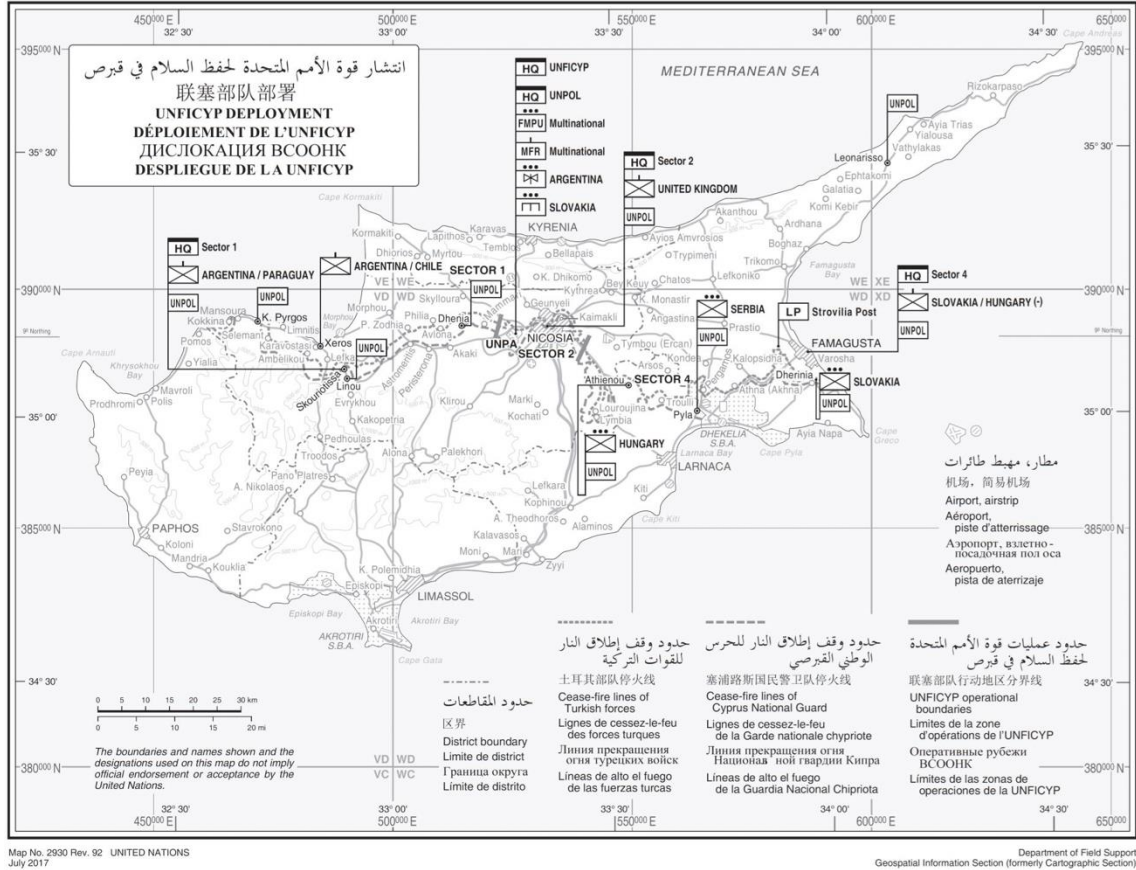
Cenevre Barış Görüşmelerini 2017 yılının Haziran ayında İsviçre’de düzenlenen Crans-Montana Kıbrıs Konferansı takip etmiştir. BM Genel Sekreteri Guterres, 30 Haziran’da Crans-Montana’ya geldikten sonra kendi adını taşıyan altı maddelik Guterres Çerçeve Belgesi’ni taraflara sunmuştur. Belgenin genel başlıkları, güvenlik ve garantiler, asker konusu, toprak başlığı, siyasi eşitlik, mülkiyet ve eşdeğer muameleden oluşmaktadır. 28 Haziran günü konferans başladığında ilk görüşmeler ılımlı geçse de müzakereler tahmin edildiği üzere güvenlik ve garantiler sorunda tıkanmaktaydı. Crans-Montana’da Türkiye, Cenevre’de başladıkları süreci devam ettirmeye kararlı olduğunu gösterse de Anastasiadis’in öncelikli amacı, Türk tarafının güvenlik garantilerini bertaraf ederek Türkiye’nin askeri varlığını bir an önce adadan uzaklaştırmaktı. Anastasiadis her ne kadar bu iki maddeye odaklanmayı tercih etse de, dönüşümlü başkanlık, ikiye bir temsiliyet oranı, Türklerin belirleyici oyu (one favorable vote) ve iki mülkiyet rejiminin kabul edilmesi maddeleri Rum lider tarafından kabul edilmedikçe Türklerin hakları güvence altına alınamayacağından, Türkler tarafından güvenlik maddeleri konusunda taviz verilmesi mümkün değildir. KKTC Cumhurbaşkanı Akıncı açısından politik imtiyazlar –Rum tarafı ile siyasi eşitlik ve dönüşümlü başkanlık gibi- kazanıldığı takdirde, Türkiye’yi güvenlik konularında taviz vermeye ikna etmek daha kolay olacaktır. Fakat bir kez daha anlaşmaya varılamaması üzerine Guterres, 7 Temmuz 2017’de konferansın sona erdiğini ilan etmiştir. (United Nations, 2019: R41136 ss.20-22).

Kıbrıs sorununun uluslararası aktörlerin devreye girmesi sonucu da çözümlenememesinin ardından, 6 Haziran 2018 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri bir rapor yayınlamıştır. Raporda adanın bölünmüş yapısı ve BM Barış Gücünün adadaki görevleri tanımlanmaktadır. Rapora göre; adada on yıllardır süren fiili bölünmüşlük sonucu, sürekli muhalif güçler, polis teşkilatları ve sivil makamlar arasında doğrudan iletişim eksikliği yaşanmaktadır. BM Barış Gücü (UNFICYP), tarafların aralarındaki tek muhataptır ve devriye görevlerine ek olarak misyon, her gün mesajlar ileterek, anlaşmazlıkların ve ihtilafların

⁴⁷ “Cyprus peace talks-all you need to know”, *The Guardian*, 09.01.2017; Kıbrıs görüşmeleri ‘kritik bir kavşakta’, *BBC*, 13.01.2017.

mümkün olduğunca çabuk ve teknik düzeyde çözülmesini sağlayarak gerilimi en aza indirmektedir. (United Nations Security Council, 2018: S/2018/676)

Harita-5: Kıbrıs Adası Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün Bulunduğu Noktalar.

Kaynak: United Nations (2018, 6 Haziran), Security Council, United Nations operation in Cyprus, Report of the Secretary-General, S/2018/676.

Sonuç olarak; AB'ye üyelik olasılığı 2000'li yılların başlarında Türkiye ve Kıbrıs için iyimser bir hava yarattıysa da 2004 Annan Planı referandumunda bir sonuca varılamaması ve Güney Kıbrıs'ın tek taraflı AB üyeliğinin Kıbrıs sorunundan ayrı değerlendirilmesi bu havayı dağıtan etkenler olmuşlardır. Kıbrıs Cumhuriyeti, bugün uluslararası arenada hem Yunan hem de Türk toplumlarını temsil eden ve aynı zamanda diğer devletlerce ve uluslararası devlet dışı aktörlerce de kabul görmüş tek devlettir. Ancak 1983'ten beri de sadece Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni tanımaktadır. Bununla birlikte Türkiye, Kıbrıslı Türkler için 1959-60 Kıbrıs Cumhuriyeti kurucu anlaşmaları ile birlikte doğan hakları talep etmeye devam etmektedir. Başka bir deyişle Ankara, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kıbrıslı Türklerin de rızası olmadan güney kıyılarında enerji kaynakları arama ve çıkarma hakkına sahip olmadığını savunmaktadır. (Grigoriadis, 2014: 124-131)

Rum tarafı, gevşek bir federasyon yapısı ile anayasa tarafından her iki tarafa da tanınacak olan federasyondan ayrılma hakkını, Türklerin uygun koşullar meydana geldiğinde federasyondan ayrılarak uluslararası düzeyde tanınan bağımsız bir Kıbrıs Türk Devleti'ne sahip olmak için kullanacaklarından korkmaktadır. Fakat son yıllarda, Rum tarafı politikasında değişikliğe gitmiş ve Rum Lider Nikos Anastasiadis, gevşek bir federasyon fikrine dair ılımlı açıklamalar yapmıştır. Güç ve refah paylaşımını azaltmayı amaçlayan bu gevşek federasyon sistemi, Rum tarafında keşfedilmesi beklenen hidrokarbon enerji kaynaklarının ortak kullanım hakkına bakılmaksızın yine Rum kesiminde kalmasını sağlayacaktır. Yani GKRY, ekonomik çıkarları için politik tavizler vermektedir.⁴⁸

Uluslararası sistemde bağımsızlığını kazanmış bir KKTC'nin AB üyeliğinin çok daha kolay ve hızlı gerçekleşebileceğini savunmak mümkündür. Buna örnek olarak Estonya, Letonya ve Litvanya ülkeleri verilebilir. Bir diğer bakış açısı da NATO'ya üye bir bağımsız KKTC'nin Rusya'nın Ada'da söz sahibi olmasını engelleyebileceği yönündedir. (Tarakçı, 2012: 4)

Şu da unutulmamalıdır ki, KKTC bağımsız bir devlet olarak AB'ye üye olmadığı sürece, AB hukuku Kıbrıs taraflarından Kıbrıs adasının genel statüsü bakımından sadece GKRY ve Yunanistan'ı bağlayıcıdır. Diğer bir deyişle, AB hukuku KKTC ve Türkiye taraflarını bağlayıcı değildir. Bu sebeple ortaya çıkabilecek hukuksal sorunlar için ne Türkiye ne de KKTC suçlanamaz.⁴⁹

4.2. Mülkiyet Sorunu

1974 sonrasında, yerlerinden edilmiş kişilerin mülkleri ve hakları Kıbrıs sorununun çözümü için yapılan müzakerelerde önemli konu başlıklarından birini oluşturmuştur. Kıbrıslı Rumların, özellikle 1990 sonrası yıllarda bu konuyu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine taşımaları sonucu mahkeme, Türkiye'nin insan haklarını ihlal ettiği tespitinde bulunmuştur. Her ne kadar müzakerelerin ilerleyişi, iki taraf arasında karşılıklı anlaşmanın ve uzmanlaşmanın sağlanmasını gerektirse de Kıbrıs Rum tarafı, politik hedeflerine ulaşmak amacıyla AB ve BM desteği aramakta, konunun uluslararası düzeyde tartışılmasını ve karara bağlanmasını hedeflemektedir. İnsan Hakları Sözleşmesi, 1962 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti

⁴⁸ “İşte Anastasiadis'in ‘gevşek federasyon’ önerisi!”, *Kıbrıs Postası*, 23.10.2018, http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n266356-son-dakika!-iste-anastasiadis-in-gevsek-federasyon-onerisi!-2, (erişim tarihi:12.03.2019); Olgun M.E. (2019), Can Hydrocarbons Catalyse New Out of the Box Thinking on Cyprus? A Turkish Cypriot Perspective, 23.02.2019.

⁴⁹ Çaycı S. (2014), Kıbrıs uyumsuzluğunun niteliği ve çözümünde uygulanacak hukuk, *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyum*, Gazimağusa/KKTC: T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Arştırma Merkezi Başkanlığı ve Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi.

tarafından imzalanmış ve Kıbrıs adası topraklarında geçerliliği kabul edilmiştir. Adanın, 1974 yılında sözleşme imzalandıktan sonra *de facto* olarak bölünmüş olması bunu değiştirmemektedir ve sözleşme Kuzey Kıbrıs'ı da kapsamakta olsa da; Türkiye, Kuzey Kıbrıs'ın kendi yetki alanı içinde olmadığını ve dolayısıyla Rum kesiminin bu suçlamalarından sorumlu tutulamayacağı savını ileri sürmektedir. Türkiye'nin ifadelerine göre Türk askerlerinin Kuzey Kıbrıs'ta bulunması bağımsız ve egemen KKTC devleti hükümetinin özgür iradesine bağlıdır ve Türkiye askerler aracılığı ile Kuzey Kıbrıs'ta siyasi bir irade, otorite kullanamamaktadır. Fakat mahkeme, Türkiye'yi KKTC'nin eylem ve politikalarından sorumlu tutarak bir bakıma Türkiye'nin yükümlülüklerini Kuzey Kıbrıs ile genişletmektedir.(Özersay, Gürel, 2009: 1-8)

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) Türkiye aleyhine GKRY tarafından açılan davaya dair 2001 yılındaki kararında, KKTC ile ilgili olarak "Sorumlu Hükümete (Türkiye) göre "KKTC", Türkiye dahil olmak üzere diğer tüm egemen devletlerden bağımsız, demokratik ve anayasal bir devlettir ve Kuzey Kıbrıs'taki idare, *self-determinasyon* haklarını kullanan Kıbrıslı Türkler tarafından kurulmuştur. Bu duruma rağmen uluslararası düzeyde, diplomatik olarak ve antlaşmalar ile uluslararası örgütler ve devletler tarafından tanınan hükümet Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetidir." ifadelerine yer verilmektedir. (European Court of Human Rights, 2011: 25781/94)

Türkiye, 28 Ocak 1987'de Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel başvuru hakkını; 22 Ocak 1990'da da Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın (AİHD) zorunlu yargı yetkisini kabul ettiğini belirten anlaşmayı imzalayarak yürürlüğe koymuş ve ancak bu tarihlerden sonraki ihlallere dair sorumluluk kabul etmiştir. Bugünkü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde, 1998 yılına kadar öncelikle başvuru *komisyon* ve *temyiz* organı işlevi gören *divan* olmak üzere iki yargı organı bulunaktaydı. Rum kesimi, 1989 yılı itibari ile Türkiye aleyhine Komisyon'a ilk başvurularını yapmaya başlamıştır. 6780/74, 6959/75 ve 8007/77 sayılı üç GKRY başvurusundan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu (AİHK) tarafından birleştirilen ilk iki başvuruya dair AİHK raporunda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS), 2. (yaşam hakkı), 3. (işkence ve kötü muamele yasağı), 5. (kişi güvenliği), 8. (özel ve aile yaşamına saygı hakkı), 13. (etkin başvuru hakkı) ve 14. (ayrımcılık yasağı) maddelerinin ihlal edildiği belirtilmiştir. Rum kesiminin yukarıda bahsedilen üçüncü başvurusu ile ilgili olan AİHK raporunda, Türkiye tarafından, AİHS'nin 5. (kişi güvenliği), 8. (özel ve aile yaşamına saygı) ve AİHS'nin EK 1 No'lu Protokol'ün mülkiyet hakkına ilişkin 1. Maddesinin ihlal edildiği sonucuna varılmıştır. 1979'da AİHK, bu iki başvuruyu reddeden veya onaylayan bir karar almamış, fakat Kıbrıs'ta insan haklarının kalıcı olarak korunabilmesi için bir barışın

sağlanması gerektiğini ifade eden açıklamalar yapmıştır. GKRY, AİHK'ye 25781/94 sayılı dördüncü başvurusunda, Türkiye'nin AİHM'nin zorunlu yargı yetkisini tanımış olmasından faydalanarak AİHK'nin 4 Haziran 1999 tarihli raporunu, 30 Ağustos 1999'da AİHM'ye intikal ettirmiştir. 28 Temmuz 1998 tarihli duruşmada Türkiye'nin, Loizidiou'ya 875.000 ABD doları tazminat ödemesine hükmedilmişse de Türkiye dava konusunun siyasi bir sorun teşkil ettiği için Divan'ın yetkilerini aştığı görüşündeydi. Ayrıca bu cezayı ödemek Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki tüm tezlerine ters düşen, 1960 Anlaşmalarından kaynaklanan Türkiye'nin garantörlük yetkisini gölgeleyen Rum görüşlerini kabul ettiğini doğrular nitelikte bir izlenim yaratacaktı. 2003 yılındaki Loizidou tazminatının ödenmesi kararına kadar Türkiye'yi kararı yerine getirmeye zorlayacak bir yaptırım söz konusu olmamıştır. 2003'teki kararın ardından Türkiye davanın emsal oluşturmaması şartı ile Aralık 2003'te tazminatı ödemiştir. (European Court of Human Rights, 2011: 25781/94; Renda, 2013: 390-391).

4.3. Uluslararası Deniz Hukuku'nda Kıbrıs Anlaşmazlığı

Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS), devletlerin okyanus ve denizler üzerindeki hak ve yetkilerini belirleyen prensipleri içermektedir. Ayrıca BMDHS, doğal deniz kaynaklarının kullanımı ve doğal yaşamın korunması ve deniz ticareti ile ilgili konulara dair temel kuralları da içermektedir. Uluslararası deniz hukukunda Doğu Akdeniz'deki anlaşmazlıkları analiz etmek için *kara suları*, *bitişik bölge*, *kıta sahanlığı* ve *münhasır ekonomik bölge (MEB)* gibi kavramları bilmek gerekmektedir. *Kara suları sınırı*, esas hattan başlayarak 12 deniz mili ile sınırlandırılmıştır. (BMDHS, 1982: madde:3-4) *Bitişik bölge* ise yine karasularının genişliğinin ölçülmeye başlandığı esas hattan başlayarak 24 deniz mili ile sınırlandırılan bölgesidir ve sahildar devlet karasularına bitişik olan bölge üzerinde gümrük, maliye, sağlık ve muhaceret ile ilgili kanun ve kuralların ihlalini önleme ve ihlalleri cezalandırma yetkisine sahiptir. (BMDHS, 1982: madde:33) *MEB*, BMDHS'de "karasularının ötesinde ve bu sulara bitişik bir bölge" olarak tanımlanmıştır. Sözleşmede MEB'in genişliği 200 deniz milinden fazla olmayacak şekilde sınırlandırılmıştır. (BMDHS, 1982: madde 55-56) (MEB konusu 3. bölümde ayrıca ele alınacaktır.) *Kıta sahanlığı*, "sahildar devletin toprak kitlesinin su altındaki uzantısıdır" ve "karasularının ötesinde kıta kenarının dış eşiğine kadar veya bu eşik daha az bir mesafede ise, karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz mili mesafeye olan kısımda, bu devletin kara ülkesinin doğal uzantısının bütünündeki denizaltı alanlarının deniz yatağı ve toprak altlarını içerir". (BMDHS, 1982: madde:76)

GKRY, diğer Doğu Akdeniz devletleri ile imzaladığı MEB anlaşmaları ile Türkiye'nin kıta sahanlığı sınırlarını ihlal etmekte ve ek olarak Kıbrıs Türklerinin Ada'nın öz

kaynakları üzerindeki haklarını göz ardı etmektedir. GKRY ve Türkiye arasındaki deniz yetki alanlarının sınırlandırılması konusundaki sorunlar, GKRY ve Mısır'ın 17 Şubat 2003'te ortak bir MEB sınırlandırma anlaşması imzalayıp yayınlamaları ile başlamıştır. Bu MEB anlaşmasının 7 Mart 2004'te yürürlüğe girmesinin ardından Türkiye, itirazını dile getiren bir bilgi notu ve ekini 2 Mart 2004'te BM Deniz Hukuku Bülteni'nde yayımlamıştır. Ayrıca aynı gün, 2004/Turkuno DT/4789 Notası BM'ye iletilmiştir. Türkiye bu nota ile Doğu Akdeniz'deki kıta sahanlığı haklarını saklı tutmaktadır. Ayrıca BM Uluslararası Deniz Hukuku Bülteni No: 54'te Türkiye, uluslararası hukuktan doğan hakları ile *ipso facto* (fiilen) ve *ab inito* (başlangıçtan beri), kendi kıta sahanlığında egemen olduğunu vurgulayarak Mısır ile GKRY'nin imzalamış olduğu MEB sınırlandırma anlaşmasını tanımadığını ve ayrıca Türkiye Cumhuriyeti, adada Kıbrıs Türkleri ve Kıbrıs Rumlarını temsil edebilecek tek bir devletin var olmadığını ifade etmektedir. (Gözügüzelli, 2018: 127)

Bir diğer sorun ise GKRY'nin arama kurtarma bölgesinin koordinatlarının Türkiye ile çakışmasıdır. GKRY, Türkiye'nin deniz alanlarındaki seyir uyarı alarmlarını (NAVTEX, Navigational Telex) tanımamaktadır. Bu durum zaman zaman bölgede krizlere sebebiyet vermektedir. 9 Şubat 2018'de İtalyan enerji şirketi ENI, sözde GKRY MEB sınırları içerisinde 3. parselde sondaj çalışması yapmak için bölgeye gelmiştir. Aynı gün Türkiye Cumhuriyeti, bölgede askeri tatbikat yapacağını Antalya istasyonundan NAVTEX 0153/18 ile duyurmuş olsa da Rum yönetimi durumu protesto ettiğini ve bu NAVTEX'i tanımadığını bildirmiştir. Bugün Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de ilan edebileceği MEB'i yaklaşık olarak 145.000 km²'dir. Fakat, Yunanistan bu alanın yaklaşık 71.000 km²'sini ve GKRY ise 33.000²'sini işgal ederek Türkiye'yi 41.000km²'lik bir alanla sınırlandırmayı hedeflemektedirler.⁵⁰

Türkiye Kıbrıs Adası etrafındaki doğal kaynakların paylaşılması için Kıbrıs sorununun müzakereler yoluyla çözülmesi gerektiğine inanırken; Yunanistan ise sorunun hukuki yapısı sebebiyle yargısal bir çözüm gerektirdiğine inanmaktadır. Fakat sorunun Uluslararası Adalet Mahkemesi'ne gitmesi durumunda çözümün Kıbrıs Adası lehine sonuçlanması pek olası görünmemektedir. Uluslararası Adalet Mahkemesi'nin önceki kararları ada ülkeleri aleyhine çözümlenmiştir. (Malta-Libya deniz sınırları anlaşmazlığında mahkeme bir dizi adil ilkeler tanımlayarak, iki tarafın kıta sahanlığını belirlerken kıyıların temel özelliklerini, uzunluklarını ve birbirlerine olan uzaklıklarını dikkate almıştır.) Türkiye ayrıca Yunanistan ile Ege

⁵⁰ Gözügüzelli E. (2018), Türkiye ve GKRY deniz yetki alanları uyumsuzluğunun boyutları, *Enerji Enstitüsü*, <http://enerjiensitüsü.de/2018/02/16/turkiye-vs-gkry-deniz-yetki-alanlari-uyusmazliginin-boyutlari/> , (erişim tarihi: 24.10.2019).

Denizinde yaşadığı sınır anlaşmazlıklarını da göz önünde bulundurarak deniz sınırlarının adalar baz alınarak hesaplanmasına karşı çıkmaktadır. Buna ek olarak Türkiye'nin savına göre Kıbrıs hem bir ada olduğu hem de yüzölçümü küçük olduğundan kıta sahanlığı da aynı oranda küçük olmalıdır. (Nathanson R. (Ed.) ve Levy R. (Ed.), 2012: 24-25; International Court of Justice, 1982: 486-503) Buna karşılık GKRY, bütün ada adına konuşarak adanın Kıbrıs Cumhuriyeti olarak BM tarafından tanınan bir ülke olduğunu ve bölgedeki doğalgaz kaynaklarını Kıbrıslı Türklerle paylaşmaya hazır olduklarını belirtse de paylaşım için resmi olarak masaya oturmakta istekli görünmemektedir.

II. BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ’DE SONDAJ FAALİYETLERİ VE BÖLGESEL AKTÖRLERİN DOĞU AKDENİZ POLİTİKALARININ BÖLGE JEOPOLİTİĞİNE VE KIBRIS SORUNUNA ETKİLERİ

1. Doğu Akdeniz’deki Doğalgaz Rezervleri

Doğu Akdeniz’de Kıbrıs Havzası, Eratoshenes Yükseltisi, Latakia Havzası, Levant Havzası Judea Havzası, Nil Deltası Havzası, Batı Arap Bölgesi ve Zagros Bölgesi olmak üzere sekiz adet enerji havzası bulunmaktadır. Bölgede günümüze kadar gerçekleştirilmiş olan hidrokarbon üretiminin büyük çoğunluğu Nil Deltası Havzası, Batı Arap Bölgesi ve Zagros Bölgesi’nde gerçekleştirilmiştir. Nil Deltası Havzası’nın büyük bir kısmı Kıbrıs Adası karasularına kadar uzanmakla birlikte bölgede yakın zamanda gerçekleştirilen keşiflerde bu havzada bulunmaktadır. Batı Arap Bölgesi dediğimiz havza, Ürdün ve Suriye ile birlikte Irak, Suudi Arabistan ve Türkiye’ye kadar uzanan genişçe bir alana yayılmaktadır. Zagros Bölgesi ise Kuzeyde Türkiye’den başlayarak İran ve Irak üzerinden geçerek Güneyde Umman Körfezi’nde son bulan bir bölgede yer alır. (U.S. Energy Information Administration, 2013: 2)

Doğu Akdeniz, denize dökülen büyük nehirlerin olmayışı sebebi ile tatlı su girişinin az olduğu bir denizdir. Ayrıca bu durum yüksek sıcaklar ve yoğun buharlaşma birleştiğinden deniz suyu oldukça tuzludur. Diğer denizlere göre verimliliğinin düşük olmasına rağmen flora ve fauna türlerinin biyolojik çeşitliliği yüksektir. Doğu Akdeniz kıyı şeridi boyunca nüfus yoğunluğu son yıllarda limanların, elektrik santrallerinin ve endüstriyel altyapıların artmakta olan sayısı ile birlikte oldukça yüksektir ve hala artış göstermektedir. (European Parliamentary, 2019: III)

Doğu Akdeniz’de doğalgaz yataklarının keşfedildiği Levant Havzası, yaklaşık olarak 83,000 km²’lik bir alanı kapsamaktadır. Bu havza doğuda Levant Dönüşüm noktası ile, kuzeyde Tartus Fayı ile, kuzeybatıda da Eratoshenes deniz dağları ile, batı ve güneybatıda Nil Deltası Volkanik Zirveleri ile ve güneyde de Sina Yarımadası ile sınırlanmaktadır. (USGS, 2010: parag.1)

“Akdeniz’in konumu onu yer kürenin merkezi ve klasik jeopolitik teorilerden farklı olarak Dünya’nın kalbi konumuna taşımakta, başka bir deyişle -özellikle Doğu Akdeniz’i- yirmi birinci yüzyılın *Kalpgah*’ı, yapmaktadır.” (Turhan, 2016: 20) Akdeniz, Dünya üzerinde gerek ticaret gerek ulaşım gerekse askeri olarak önem arz eden sekiz *chokepoint* ⁵¹

⁵¹ Dünya üzerindeki 8 chokepoints şunlardır: Panama Kanalı üzerinden Meksika Körfezi ve Karayip Denizi, çeşitli kanallar ve boğazlar yolu ile Kuzey Denizi ve Baltık Denizi, Cebelitarık Boğazı üzerinden Akdeniz ve Karadeniz, Süveyş Kanalı, Bab El Mendebe Boğazı, Hürmüz Boğazı üzerinden Hint Okyanusu ve Mozambik Kanalı ile Güney Afrika, Malakka ve Lombok Boğazı üzerinden Güney Doğu Asya Denizleri ve Sea Lines of

bölgesinden biridir. Cebelitarık Boğazı üzerinden Ortadoğu, Akdeniz ve Karadeniz'e ulaşım mümkündür. Akdeniz'de hakimiyeti sağlayan bir devlet Karadeniz'i, Kuzey Afrika'yı ve Orta Doğu'yu kontrolü altında tutabilecek stratejik konumu elde etmiş olacaktır.⁵²

Devletler politikalarını oluştururken bir çok faktörü birlikte değerlendirirler. Fakat coğrafya, diğer faktörlerin yanında gerek konum gerekse yer altı, yer üstü değerleri ile birlikte devletlerin stratejilerini ve politikalarını etkileyerek jeopolitiğin oluşumunda da önemli bir rol oynamıştır. “Jeopolitik, bütün coğrafi faktörlerin politikaya verdiği yönü araştıran bir bilimdir. Politikanın iki dayanağı olan güç ve hedefi coğrafi açıdan inceler.” İsim babası Rudolf Kjellen'in yanında Sir Halford Mackinder *Kara Hakimiyeti Teorisi* ile, Amiral Alfred Mahan *Deniz Hakimiyeti Teorisi* ile, Nicholas J. Spykman *Kenar Kuşak Teorisi* ile ve Hausy Scitaklian da *Hava Hakimiyeti Teorisi* ile alana katkı sağlamış bilim insanlarıdır. Bunların içerisinde özellikle Kara Hakimiyeti Teorisi'nde ve Deniz Hakimiyeti Teorisi'nde Doğu Akdeniz stratejik öneme sahip bir kilit nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. (İlhan, 1989: 16-28)

Avrupa ticaretinin yüzde 40'ı ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun ithalatının yaklaşık yüzde 60'ı Doğu Akdeniz'den geçmekte ve ihracatının yüzde 50'si de yine bu bölgede gerçekleştirilmektedir. Dünya deniz ticaretinin yüzde 30'u bu bölgeden geçmektedir, dünyada deniz yoluyla yapılan petrol ticaretinin yüzde 25'i Doğu Akdeniz kaynaklıdır. 100 ton ve üzeri olmak üzere en az 2000 gemi bölgede her an hareket halindedir ayrıca bu türde yıllık 200,000 gemi bölgeden geçmektedir. (Doğan, 2013: 2) Kısaca rakamlarında gösterdiği üzere Doğu Akdeniz sadece ticaret yolu bile dünyanın en önemli stratejik noktalarından biridir.

Doğu Akdeniz açıklarında hidrokarbon enerji arayışlarının başlangıcı 1960'lara kadar gitmektedir. 1960'lar ve 1970'lerin başında Belpetco İsrail'in sığ kıyılarında ve Sina'nın Kuzeyinde sondaj çalışmaları yapmış, fakat açılan kuyuların hepsi kuru çıkmıştır. İkinci araştırma dalgası çok geçmeden 1970'lerin ortalarında başlayarak 1980'lerin ortalarına kadar sürmüş ve daha başarılı bir dönem olmuştur. Sina açıklarında bazı bölgelerde hafif petrol keşfedilse de ticari boyutlarda bir bulguya henüz ulaşamamıştır. Doğu Akdeniz için Rönesans denilebilecek dönüşüm 1999-2000 yıllarında, bir kıyı kenti olan Ashqelon ile Gazze Şeridi'nin batısında sığ bir derinlikte bulunan beş adet mütevazi sayılabilecek doğalgaz sahası

Communication (SLOC) üzerinden Spratly Adaları, SLOC aracılığıyla Japonya, Çin ve Rusya'nın Kuzey Doğu Asya Denizlerine erişimi, Avustralya'nın SLOC aracılığı ile Güney Batı Pasifik'e erişimi, Berin Boğazı üzerinden Arktik Okyanusu.(Global Security, *Worldwide Chokepoints*, parag.2, <https://www.globalsecurity.org/military/world/chokepointss.htm> , (erişim tarihi:26.12.2018).)

⁵² Keser U., Hydrocarbon, energy, casus belli and the hazardous situation in The Mediterranean, ss.1.

ile gerçekleşmiştir. Bu keşifler bölgede, özellikle Levant havzasına dair jeofizik verilerin elde edilmesi için harekete geçilmesini hızlandırmıştır. 2009 yılında Noble Energy tarafından Tamar havzası keşfedildiğindeyse beklentiler doğrulanmış ve bölgenin potansiyeli ispatlanmıştır. Noble Energy daha sonra bölgede iki önemli rezervin daha duyurusunu yapmıştır. Bunlar Levant Havzasında, İsrail açıklarında Leviathan Havzası ve Kıbrıs açıklarında bulunan Aphrodite Havzası'dır. (Tagliapietra, 2012: 8)

Observatoire Méditerranéen de l'Energie (OME)'nin, 2000 yılı raporuna göre Güney Doğu Akdeniz, Avrupa ülkelerine, Avrupa ülkelerinin gaz ithalatının yüzde 27'sine tekabül eden 50 milyar metre küp gaz ve petrol ithalatının yüzde 17'sine tekabül eden 88 m petrol sağlamaktadır. (Emilianides ve Fokaides, 2008: 92)

Savaş öncesinde bölgedeki birincil hidrokarbon enerji üreticisi olan Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle yeni hidrokarbon enerjisi arama çalışmalarının aşama kat etmesi kısa vadede mümkün görünmemektedir. Fakat bölgedeki diğer ülkelerin, Kıbrıs ve İsrail'in ve daha az olmakla birlikte Filistin Bölgesindeki keşif başarıları bize bölgenin açık denizlerde (off-shore) enerji üretimi konusundaki potansiyelini göstermeye yeterlidir. Nitekim ABD şirketi Noble Enerji'nin, 1999'daki Noa sahası, 2000'deki Mari-B sahası, 2009'daki Dalit ve Tamar sahaları, 2010'daki Leviathan ve 2011'deki Afrodit ve Tanin sahaları keşifleri Levant Havzasının potansiyelinin somut birer göstergesidirler. (U.S. Energy Information Administration, 2013: parag.15)

2010 verilerine göre doğalgaz tüketimindeki artışın karşılanması doğalgaz üretiminin 2006-2030 yılları arasında 48 trilyon m³ artmasını gerektirmektedir. OECD dışındaki ülkelerin dünya üretimindeki artışın yüzde 80'inden fazlasına mal olacağı da yapılan tahminler arasındadır. Dünya doğalgaz rezervlerinin dörtte üçü Orta Doğu ve Avrasya'da bulunmaktadır. 2009 itibari ile Rusya, İran ve Katar rezervleri dünya doğalgaz rezervlerinin yüzde 57'sini oluşturmaktadır. (NATO Parliamentary Assembly, 2010: 5)

2017 yılında küresel doğalgaz üretimi 3768 milyar metre küpe ulaşarak yeni bir rekor kırmıştır. 2016'ya göre 2017 yılındaki bu yüzde 3.6'lık artış 2010 yılında 2009 ile karşılaştırıldığında görülen yüzde 2.6'lık artıştan beri izlenen en büyük sıçramadır. (International Energy Agency, 2018: 3) 2017 küresel doğalgaz üretimindeki 1320 milyar metre küpü neredeyse doğalgaz üretimi yapan bölgeler arasında eşit bölünmüş olsa da, OECD üyesi olmayan Avrupa/Avrasya (Rusya) üretiminde kayda değer bir artış görülmüştür. OECD'nin dışında kalan ülkeler ile Avrupa/Avrasya doğalgaz üretiminin küresel üretim seviyesindeki yeri 1990'dan bu yana iki katına çıkarak yüzde 16.8'den yüzde 39.8'e yükselmiştir. Rusya, OECD dışı üretim artışına öncülük etmektedir ve üretimi 2017'de 694

milyar metre küpü bulmuştur. Bu rakam bir önceki yılın üretiminden 49.8 milyar metre küp fazladır ve bu artış doğalgaz üretimindeki küresel artışın yüzde 37.7'sini oluşturmaktadır. (International Energy Agency, 2018: 3-4) USGS'nin 2010 yılında yayınlamış olduğu bölge rezervlerini değerlendiren raporuna göre Levant Havzası'nda keşfedilmeyi bekleyen doğalgazın miktarı 122,378 milyar feet küptür. (USGS, 2010: parag.5) Rakamlar bize şunu göstermektedir ki Doğu Akdeniz'den gelmesi beklenen doğalgaz, 2030 yılına kadar doğalgaz kullanımında beklenen artışın karşılanmasına önemli bir katkı sunabilir.

Uluslararası Enerji Ajansı'nın 2018 verilerine göre 2017 yılında en çok enerji ithal eden ülkeler 300 ile 400 bcm arası bir miktar ile AB üyesi ülkelerdir. Bunu Japonya-Kore ikilisi ile Çin takip etmektedir. IEA'nın 2040 tahminlerinde Asya ülkelerinin Çin liderliğinde doğalgaz ticaretinde yüzde 80'lik bir büyüme gerçekleştireceği öngörülmektedir. Ayrıca bu ithal edilen doğalgazda boru hattı aracılığıyla tüketim azalırken; LNG aracılığıyla tüketimin artacağı öngörüsü de dikkat çekmektedir. Yani doğalgazın kaynak merkezlerinden Asya ülkelerine sıvılaştırma (LNG) tesisleri aracılığı ile sıvılaştırılarak gönderileceği anlaşılmaktadır.⁵³(International Energy Agency, 2018: 9)

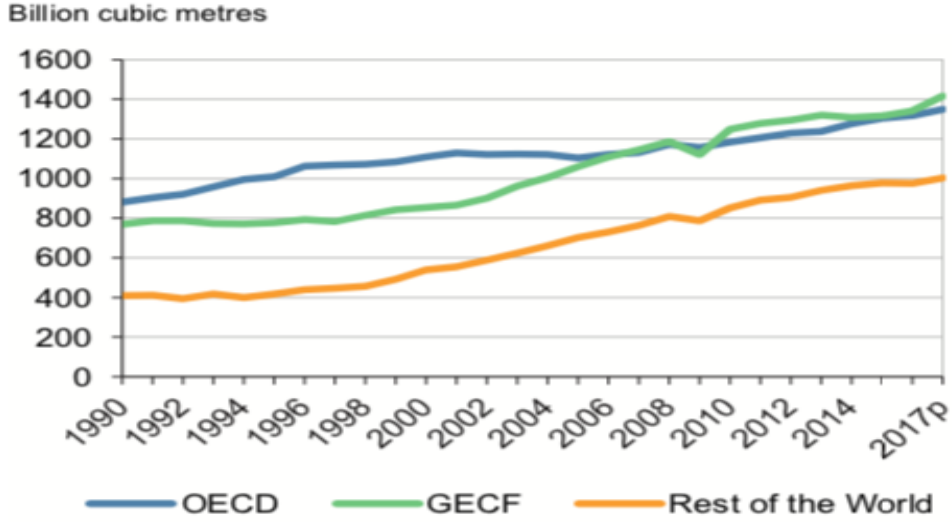
Bölgenin rezeve zengin olduğu doğalgaz her geçen gün tüketimi artan, buna bağlı olarak önemini de arttıran bir fosil yakıttır. Çin'in 2013 yılında açıkladığı Çevresel Eylem Planı'na bağlı olarak sonraki 5 yıl boyunca hava kalitesini iyileştirme hedefleri kapsamında 2017'de doğalgaza yönelmesi tek başına bile küresel doğalgaz tüketiminde yüzde 15'in üzerinde bir artışa neden olmuştur. (BP, 2019: parag.32.) Doğalgazın enerji karışımındaki payı gittikçe artmaktadır ve Uluslararası Enerji Ajansı'nın 2012 yılında yayınladığı rapora göre doğalgazın enerji karışımındaki bu artan oranları neredeyse kömür tüketimini yakalayacak seviyelere ulaşmıştır. (International Energy Agency, 2012: parag.8)

NATO da IEA'nın verilerini destekleyen nitelikte açıklamalarda bulunmaktadır. NATO'nun 2010 yılında sürdürülebilir enerji ve çevresel güvenlik ile ilgili olarak yayınladığı raporda, IEA'nın Dünya Enerji Görünümü 2009 analizindeki gelecek tahminlerine yer verilmektedir. IEA'nın verilerine göre, dünyadaki enerji talebinde özellikle Asya kaynaklı talep artışı sebebi ile 2030 yılında yüzde 40'luk bir artış beklenmektedir.⁵⁴ (NATO Parliamentary Assembly, 2010: 4)

⁵³ International Energy Agency. (2018). *World Energy Outlook 2018*, London.

⁵⁴ NATO Parliamentary Assembly. (2010). *Sub-Committee on energy and environmental security, A sustainable energy strategy for the alliance*, ss.4.

Şekil-1: Uluslararası Organizasyonların Doğalgaz Üretim Oranları. (GECF üyesi ülkeler: Cezayir, Bolivya, Mısır, Ekvator Ginesi, İran, Libya, Nijerya, Katar, Rusya, Trinidad, Tobago, Birleşik Arap Emirlikleri ve Venezuela.)

Kaynak:

IEA,

https://webstore.iea.org/download/direct/1172?filename=natural_gas_information_2018_overview.pdf , (erişim tarihi: 24.11.2019).

2019 yılı itibari ile dünyadaki toplam kanıtlanmış doğalgaz rezervi miktarı 196.9 trilyon metre küptür. Bu miktar küresel üretim ve büyüme için yaklaşık olarak 50 yıl daha yeterli görülmektedir.⁵⁵ (BP, 2019: 30) Dünya doğalgaz rezervlerinin 79,1 trilyon metreküpü (yüzde 40,9) Orta Doğu ülkelerinde, 62,2 trilyon metreküpü (32,1) Avrupa ve Avrasya ülkelerinde, 33,1 trilyon metreküpü (yüzde 17,1) Afrika/Asya Pasifik ülkelerinde bulunmaktadır.⁵⁶ Doğu Akdeniz, enerji güvenliği açısından bakıldığında stratejik olarak özellikle AB'nin zengin Ortadoğu petrolüne erişim hattı konumunda ve deniz dibi enerji kaynaklarına sahip olması açısından önemli bir bölgedir.⁵⁷ Bölgenin ilk büyük keşfi 200 milyar m³ rezervi ile İsrail'in Tamar yatağıdır. İsrail'in 650 milyar m³'lük Leviathan yatağı ve

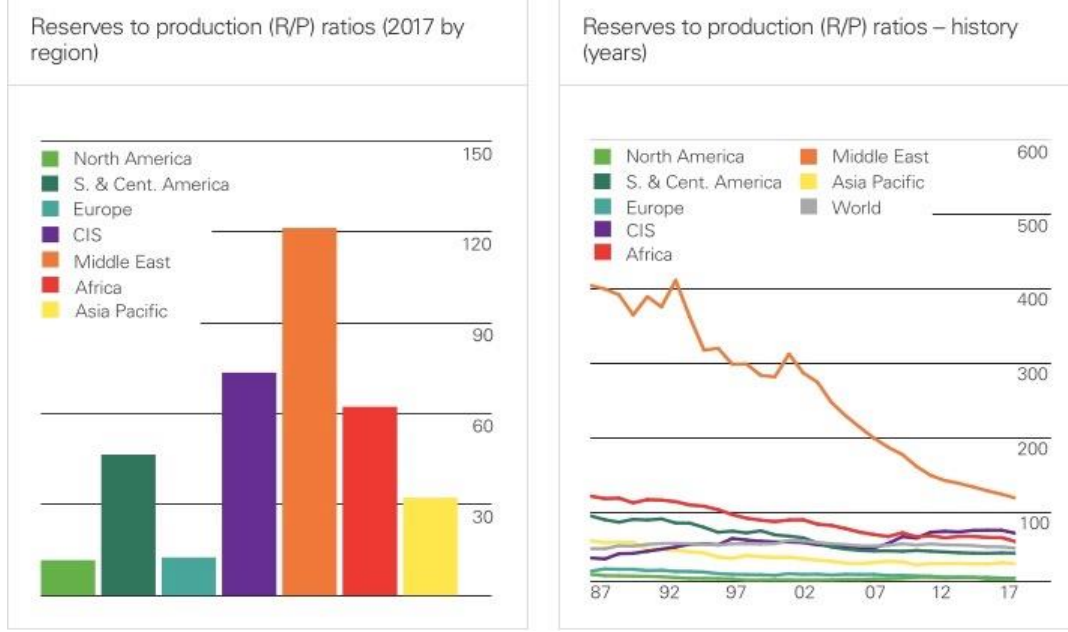
⁵⁵ BP. (2019). *BP statistical review of world energy, Natural gas reserves*, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf> , (erişim tarihi: 20.09.2019).

⁵⁶ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Doğal Gaz*, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz> ,(erişim tarihi: 02.11.2019).

⁵⁷ Erdurmaz S. (2011), Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (TÜRKSAM), *Doğu Akdeniz'de GKRY'nin münhasır ekonomik bölge ilanı, petrol aramaları ve Türkiye* <http://turksam.org/dogu-akdeniz-de-gkry-nin-munhasir-ekonomik-bolge-ilani-petrol-aramalari-ve-turkiye> , (erişim tarih:20.09.2019).

Mısır'ın 850 milyar m³'lük Zohr yatağı şuanda bölgenin en büyük doğalgaz yataklarıdır.⁵⁸ Dünya doğalgaz rezervlerinin yüzde 27'sine tekabül eden 1.756 tcf ile Rusya en büyük rezervlere sahip olan ülkedir. (Veysel, 2009: 161)

Şekil-2: Dünya Doğalgaz Rezervlerinin Bölgelere Dağılımı Ve Rezervlerin Doğalgaz Üretimine Oranlarının Gösteren Grafikler.

Kaynak: <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy/natural-gas/natural-gas-reservess.html> (erişim tarihi:05.12.2018)

Bölgesel doğalgaz tüketimi ise 2010 yılından 2011 yılına yüzde 23 azalarak, 571 Bcf'den 441 Bcf'ye düşmüştür. Bu düşüş Mısır'dan gelen akışın aksaması ve Suriye'de yaşanan savaştan kaynaklanmaktadır. Doğu Akdeniz'deki toplam doğalgaz tüketimi 2011 yılında, 441 bcf dolaylarındaydı. İsrail ve Suriye, bölgedeki tüketimin yüzde 92'sini gerçekleştirmektedirler. Suriye'de yaşanan istikrarsızlıklar nedeniyle gaz üretiminde yaşanan düşüşün özellikle İsrail-Kıbrıs bölgesindeki rezervler ile dengelenmesi beklenmektedir. (U.S. Energy Information Administration, 2013: parag.32)

Bölgedeki doğalgazın çıkarılarak pazarlara aktarılmasının önündeki teknik sorunların yanında aşılması gereken politik sorunlar da dikkat çekmektedir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de doğal bir pazar oluşturma hedefine rağmen Kıbrıs sorunu sebebi ile Türkiye, Doğu Akdeniz gazına erişememektedir. Bu durumun aslında Mısır'ın lehine onun gaz

⁵⁸ “İnanılmaz zenginliklerin keşfi’: Akdeniz’deki doğal gaz yatakları Ortadoğu’da çatışmalara yol açıyor.”, *Sputnik News*, <https://tr.sputniknewss.com/infografik/201803231032762299-akdeniz-yunanistan-kibris-dogalgaz-petrol/> (erişim tarihi:05.12.2018).

ihracatını canlandırması gerekirken Mısır'da iç tüketimin kontrol altına alınamamasından kaynaklı olarak deniz aşırı gaz üretimi ihracat için serbest bırakılamamaktadır. Mısır'ın gaz ihracatı yapabilmek için terörizm, istikrarlı bir devlet ve istikrarlı bir ekonomi, resmi olarak imzalanmış sözleşmelere bağlılık, ödemelerin sürdürülebilirliği gibi birtakım değişkenleri ele alması gerekmektedir. Bir diğer Doğu Akdeniz ülkesi İsrail de keşif faaliyetlerini geciktiren politik engellerle mücadele etmektedir. İsrail, Filistin'in mütevazî 28 bcm'lik Gazze Şeridi'ndeki havzasının gelişimini de facto yöntemlerle engellemektedir. Lübnan'ın da hem dış hem de iç politik sorunları, deniz aşırı doğalgaz araştırmalarının gelişimini durma noktasına getirmiştir. Bölgede birbirinden bağımsız ve bağlantılı birçok ekonomik sorun teknik problemlerle birlikte Doğu Akdeniz doğalgazının Avrupa pazarlarına ulaşmasını engellemektedir. (Ellinas, Roberts ve Tzimitras, 2016: 5-8)

2. Doğu Akdeniz İçin Enerji Geçiş Yolları

Levant'ta bulunan doğalgaz kaynaklarının uluslararası piyasaya aktarımı konusunda ortaya atılan çözümlerden üçü dikkat çekmektedir. Birincisi, İsrail ve GKRY'nin kendi Liquefied Natural-Gas tesislerini kurması veya bu iki ülkenin ortak olarak GKRY toprakları üzerinde bir LNG tesisi kurmalarıdır. Limasol yakınlarındaki Vassilikos'ta bir LNG tesisi inşa ederek, iç ve dış pazarlara bir erişim sağlanmasının mümkün olacağı düşünülmektedir. Bu projenin uygulanabilirliği GKRY MEB'inde yeterli gazın keşfedilmesi veya İsrail'in yeterli gazı sağlama taahhüdü ile yeterli doğalgaz miktarının güvenceye alınmasına bağlıdır. Bu şartların sağlanması LNG tesisleri için gerekli yatırımı çekebilmenin önkoşuludur. (Grigoriadis, 2014: 126) Vassilikos'ta gazı sıvılaştıracak bir tesis kurmanın maliyeti yaklaşık olarak 8-10 milyar dolardır. (Örnek ve Mızrak, 2016: 24) İsrail'de inşa edilecek bir LNG tesisi güvenlik açısından riskli olacağından; İsrail'in gaz ihracatı bir şekilde en makul seçenek olan Güney Kıbrıs'taki Limasol bölgesinde kurulacak bir tesise bağımlı olarak kalabilir. Her şekilde LNG tesisi -İsrail veya Güney Kıbrıs kıyılarında- oldukça maliyetli bir seçenektir. (Grigoriadis, 2014: 126) İkinci olarak, İsrail ve Kıbrıs'tan paylaşımlı bir boru hattının zaten mevcut kapsamlı bir boru hattına sahip Türkiye'ye getirilerek Avrupa pazarına kolay bir erişim sağlanabilir. Türkiye hali hazırda bölgede Rusya, Azerbaycan gibi büyük doğalgaz ihracatçıları ile ortak boru hatları kurmuş ve Arap ülkeleri ile de ek projeler hakkında görüşmeler gerçekleştirmiş bir ülkedir. İsrail ve Kıbrıs gazı bu noktada yeterli miktarlarda gaz sağlamakta yetersiz kalan boru hatlarına ek boru hattı projeleri sağlayarak, bu projelerin hacmini arttırarak geliştirilmelerini sağlayabilir. Bu seçenek iki bölge ve iki toplumlu bir federasyon ile Kıbrıs sorunu çözüme kavuşturulmadan uygulanabilir görünmemektedir. Üçüncü bir alternatif ise, İsrail ve Güney Kıbrıs'tan Girit'e ve oradan kıta Yunanistan'a bir su

altı boru hattının inşa edilmesidir. Bu proje bölgede birlikte hareket etmekte olan İsrail-Yunanistan-GKRY ilişkilerini pekiştirecek olsa da çeşitli teknik zorluklar içermektedir ve 7 milyar dolar gibi oldukça yüksek bir maliyeti olacağı hesaplanmaktadır. Kıbrıs sorunu çözüldüğü takdirde bu seçenek piyasanın kar edebileceği daha makul bir seçenek olarak görülemeyecektir. Şu da unutulmamalıdır ki Türkiye, Yunanistan'dan çok daha büyük bir doğalgaz ithalatçısıdır.⁵⁹

Doğu Akdeniz'de değişen dengeler ile birlikte GKRY-İsrail-Yunanistan ekseninin yanı sıra bir de GKRY-İsrail-Mısır eksenini oluşturmuştur ki bunun yakın bir gelecekte GKRY, İsrail, Yunanistan ve Mısır arasında oluşacak bir dörtlü eksene evrilmesi beklenebilir. Özellikle ihracat altyapısı eksikliği GKRY'yi ve İsrail'i Mısır'la yakınlaşmaya itmiştir. İsrail için yüzen LNG tesisi seçeneği İsrail'in enerji düzenlemeleri ve vergi sistemindeki değişikliklerin yol açtığı problemler nedeniyle uygulanamamaktadır. Türkiye'ye boru hattı ile bağlanma seçeceği ise Türkiye-İsrail ilişkilerinin gergin olması sebebi ile yakın bir gelecekte mümkün görünmemektedir. Mısır'da BG ve Union Fenosa Gas'ın yıllık toplam kapasitesi 19 bcm olan LNG tesislerini kullanma seçeceği, Mursi hükümeti ile İsrail arasındaki ilişkilerin kötü olması nedeniyle mümkün değilken (Karpuz, 2015: 44); 2013'te bir darbe ile yönetime el konulması bu seçeneği yeniden gündeme taşımıştır.⁶⁰ Mısır'da 2014'te duran gaz ihracatının ardından atıl vaziyette beklemekte olan LNG tesisinin Güney Kıbrıs ve İsrail gazını Avrupa pazarına ulaştırmak için uygun bir seçenek olduğu konusu da tartışmalıdır. Güney Kıbrıs ve İsrail'den Mısır'a ihracat amaçlı gönderilmesi planlanan toplam gaz miktarı yaklaşık olarak yıllık 18,5 bcm'dir. (Afrodit'ten 7 cm, Leviathan'dan 7 bcm ve Tamar'dan 4,5 bcm) Bu oran Mısır'ın LNG kapasitesinden fazladır ayrıca Zohr sahasının keşfi de göz önüne alındığında bu tesislerin 2020'den sonra Mısır'ın bu tesisleri kendi doğalgazı için kullanabileceği ihtimali de değerlendirilmesi gereken bir durumdur. Güney Kıbrıs ve İsrail gazının yüksek maliyeti onu Avrupa'nın hali hazırda kullandığı gazdan daha pahalı bir alternatif yapmaktadır. 5,5 dolar/milyon Btu'dan aşağı satılamayacağı öngörülen gazın fiyatı LNG tesislerinde sıvılaştırma maliyeti, LNG taşıma maliyeti ve yeniden gaza dönüştürme maliyetleri eklendiğinde (kar hariç) fiyat daha da yükselmektedir.⁶¹

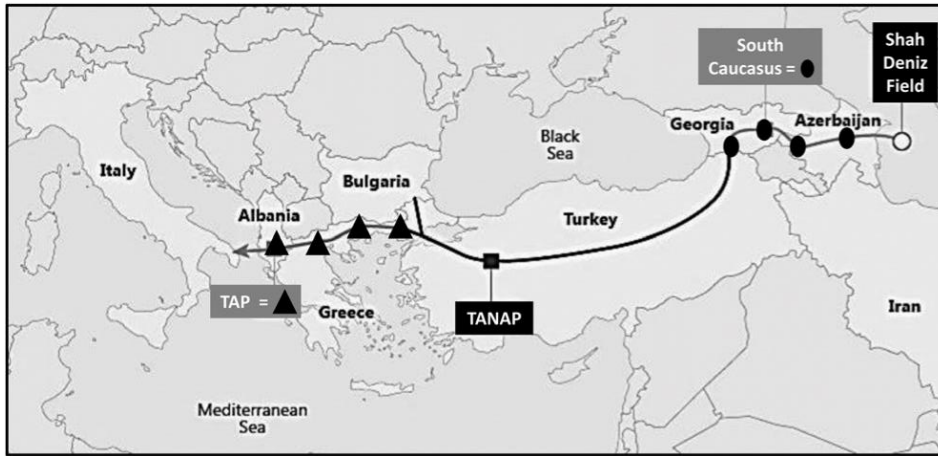
⁵⁹ Grigoriadis I. N. (2014), Energy discoveries in the Eastern Mediterranean: conflict or cooperation?, *Middle East Policy*, No. 3. ss.126; Staff T. (2018, 24 Kasım), "Israel, Cyprus, Greece and Italy agree on \$7b. East Med gas Pipeline to Europe", *The Times Of Israel*, <https://www.timesofisrael.com/israel-cyprus-greece-italy-said-to-agree-on-east-med-gas-pipeline-to-europe/> , (erişim tarihi: 10.04.2019).

⁶⁰ "Mursi'nin 269 gün süren iktidarında neler oldu?", *T24 Gazetesi*, 04.07.2013, <https://t24.com.tr/haber/mursinin-369-gun-suren-iktidarinda-neler-oldu,233511> , (erişim tarihi: 20.09.2019).

⁶¹ Karpuz S. (2015)., Mısır gazı ve Zohr keşfiyle bölgede değişen planlar, <http://petroturk.com/makale/misir-gazi-zohr-kesfiyle-bolgede-degisen-planlar> , (erişim tarihi: 20.09.2019).

Bölgenin bir diğer enerji projesi Avrupa ve Asya arasındaki ilk enerji köprüsü olması planlanan The EuroAsia Interconnector ise, İsrail-Kıbrıs-Girit-Yunanistan güzergahı üzerinde deniz altından döşenecek olan yüksek kapasiteli bir elektrik enerjisi aktarım projesidir. Projenin gerçekleşmesi için ilk adım olarak gerekli evraklar 2016 yılında Güney Kıbrıs yetkililerine iletilmiştir. Proje hayata geçirildiği takdirde hem Kıbrıs adasının enerji ihtiyacına bir cevap olacak hem de AB'nin enerji arzı güvenliğine katkıda bulunacaktır.⁶² Ekim 2017'de Güney Kıbrıs ve Yunanistan Enerji Düzenleme Kurumları, Güney Kıbrıs ile Yunanistan arasındaki EuroAsia Interconnector sınırları arası elektrik bağlantısı maliyetini paylaşma kararı almıştır.⁶³

Harita-6: Güney Gaz Koridoru Rotası.

Kaynak: Morrison L. (Sonbahar 2017-İlkbahar 2018), Southern Gas Corridor: The Geopolitical And Geo-Economic Implications of Energy Mega-Project, International Center for Energy and Economic Development (ICEED), *The Journal of Energy Development*, Cilt: 43, No: ½, Sonbahar 2017-İlkbahar 2018, ss.251-291.

Rus gazının Avrupa'ya iletimi için hayata geçirilen Türk Akımı Projesi, birbirine paralel iki boru hattından oluşmaktadır. 1. hat Türkiye'nin gereksinimlerine yönelik yapılmış olup Türkiye için Ukrayna krizinin sebep olabileceği gaz kesintisi ihtimallerini ortadan kaldırdığı için önemlidir. 2. hat ise Avrupa'da özellikle Bulgaristan ve Yunanistan'a Ukrayna

⁶² "G. Kıbrıs, İsrail ve Yunanistan ile elektrik bağlantısında önemli adım", *Enerji Günlüğü*, 27.08.2016, <https://enerjigunlugu.net/icerik/19671/euroasia-interconnector-projesi-sekilleniyor.html> , (erişim tarihi: 29.12.2018).

⁶³ "İsrail, Güney Kıbrıs ve Yunanistan, elektrik kablolarıyla deniz altından birbirine bağlanacak", *Kıbrıs Postası Gazetesi*, 17.10.2017, <http://www.kibrispostasi.com/israil-guney-kibris-ve-yunanistan-elektrik-kablolarıyla-deni> , (erişim tarihi:29.12.2018).

olmadan gaz sağlama imkanı doğurması açısından önem taşımaktadır. 2019 yılı sonunda ilk gaz akışının başlatılması beklenen (Tekman, 2018: 12) projede 2019'un Ekim ayı itibari ile kullanımdan önceki son aşamaya gelinmiş ve boru hattının denizin altından geçmekte olan ilk hattına gaz verilmiştir.⁶⁴ Türk Akımı Projesi ile Gazprom, Ukrayna'ya 3 milyar dolarlık transit ücreti ödemekten kurtulmayı planlamaktadır. Türkiye'nin bu proje kapsamında aktarılacak gazın ticaretini yapma hakkı bulunmamaktadır. Proje bu yönüyle Türkiye'nin enerji hubı olma planlarına etkili bir katkı sağlayamasa da Türkiye, AB ve Rusya enerji güvenliğinde önemli bir geçiş ülkesi ve yeni projeler için iyi bir ortak olma konumunu güçlendirmektedir. (Tekman, 2018: 13)

Güney Gaz Koridoru, günümüzde enerji ile ilgili planlanan en önemli projelerden biridir. Planlanması ve inşa edileceği alanın, güzergahının belirlenmesi 20 yıl sürmüş ve 42 milyar dolardan fazla maliyete mal olacağı hesaplanmaktadır. Güney Gaz Koridoru, elliden fazla ülkenin doğrudan ve dolaylı ilişkisinin, çıkarlarının bulunduğu devasa ölçekte bir projedir. Başlangıçta boru hattının, Azerbaycan'dan İtalya'ya uzanması planlanmışsa da daha sonra Trans-Caspian boru hattı ile Asya kısmının genişletilerek Özbekistan ve Türkmenistan'a uzanan bir hat öngörülmüştür. Buna ek olarak Irak üzerinden Güney İran gaz sahalarına ulaşacak bir boru hattı da planlanmıştır. Güney Gaz Koridoru, Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye, Yunanistan ve İtalya olmak üzere beş ülke üzerinden geçmekte ve 3.375 km uzunluğunda beş ana boru hattından oluşmaktadır. (Morrisson, 2017-2018: 253)

Boru hatları her ne kadar doğalgazın kaynaklardan pazara ulaşmasını sağlasa da maliyetli oluşları sebebi ile gazın satış fiyatını olumsuz yönde arttırmakta ve Rus gazı ile rekabeti engellemektedir. Projelerin gazın maliyetini olumlu yönde etkilemesi Doğu Akdeniz gazının satışı için hayati önemdedir. Rakamlarla ifade edecek olursak, danışmanlık şirketi Wood Mackenzie, doğalgaz fiyatlarının her bir milyon British Thermal Units (mmBTU) için 5-6 dolar dolaylarına kadar düşeceğini ve 2020'den sonra tekrar artış gösterebileceğini tahmin etmektedir fakat 2022'den önce bir denge durumunun oluşması öngörülmemektedir. Doğu Akdeniz gazının, derin deniz araştırmalarının ve sondajının maliyetlerinin yüksekliği de hesaba katıldığında bu fiyatlar ile pazarda rekabet etmesi zordur. Noble Energy'e göre hala Kıbrıs gazı için Mısır üzerinden bir pazarlama imkanı vardır ve Noble, bu konu üzerinde Kıbrıs hükümeti ile birlikte çalışmaktadır. Kıbrıs'taki rezervler ve dolayısıyla pazarın sunduğu fırsatlar küçük olsa da bir ihracat projesi belirlenirse Kıbrıs, Mısır ile bir gaz satış

⁶⁴ "Türk Akımının ilk hattına gaz vermeye başlandı", *Sputnik Türkiye*, 18.10.2019, <https://tr.sputniknewss.com/avrupa/201910181040427164-turk-akiminin-ilk-hatina-gaz-verilmeye-baslandi/>, (erişim tarihi: 15.11.2019)

anlaşması sağlayabilir. Fakat Mısır Enerji Bakanı, Temmuz 2015'te İsrail ve Kıbrıs gazının, Aphrodit'ten İdku'ya getirilebilmesi için gerekli fizibilite çalışmaları yapıldığında gazın mmBTU başına yaklaşık 6\$ olarak verilebileceğini ifade etmiştir. Bu gazın sıvılaştırılması, LNG olarak Avrupa'ya taşınması ve ardından tekrar gaza dönüştürülmesi fiyatın mmBTU başına 10\$'a çıkmasına sebep olacaktır. Bu da 2020 yılına kadar 6-7 ABD doları olarak kalması beklenen gaz fiyatlarının çok üzerindedir. (Ellinas, 2016: 49-50)

2.1. Eastern Mediterranean Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Eastern Mediterranean Natural Gas Pipeline (EastMed) projesi, İsrail ve Kıbrıs'ın deniz bölgelerinden çıkarılacak doğalgazın, deniz altına döşenecek EastMed adı verilen bir boru hattı sistemi ile Kıbrıs'tan ilk olarak Yunanistan'ın Girit adasına, oradan da Yunanistan'ın Mora Yarımadası üzerinden İtalya'ya aktarılmasını amaçlayan bir projedir. Binyamin Netanyahu, Nikos Anastasiadis ve Aleksis Çipras 8 Mayıs 2018'de Lefkoşa'da bir araya gelerek, Doğu Akdeniz'den çıkarılacak doğalgaz ve petrolün Avrupa ülkelerine sevkini öngören bu boru hattı projesi için işbirliği yapmayı kararlaştırmışlardır.⁶⁵

Harita-7: East-Med Boru Hattı Projesi planı.

Kaynak: https://ec.europa.eu/inea/sites/inea/files/styles/large/public/cefmaps/7.3.1-0025-elcy-s-m-15.jpg?itok=C_ZWbtvI , (erişim tarihi: 24.11.2019).

⁶⁵ Berberakis S. (2018, 08 Mayıs), "Yunanistan-İsrail-Güney Kıbrıs üçlüsü Doğu Akdeniz'de işbirliğini artırıyor", BBC, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44040323>

Avrupa Birliği Komisyonu’nun, 2015 yılında yayınladığı Project of Common Interest (PCI) 7.3.1. numaralı Eylem Planı, EastMed Boru Hattı’nın Pre-FEED (Front-End-Engineering Design) aşamasını ve ilgili teknik fizibilite çalışmalarını, deniz keşif araştırmalarını, ekonomik ve finansal altyapı çalışmaları ile rekabet şartlarının belirlenmesini içermektedir. Eylem planının amacı, üreticiler ile deniz tabanı altında doğalgaz çalışması yapan şirketlere gerekli bilgileri sağlamak ayrıca; projenin tercih edilebilir bir ihracat seçeceği olarak değerlendirilmesini sağlayarak bu boru hattının Levanten Havzası için yeni, güvenilir ve enerji kaynaklarının aktarımını çeşitlendirecek bir tedarik yolu olmasını mümkün kılmaktır. Eylem Planı, detaylı ve eksiksiz bir teknik ve ekonomik değerlendirme sunmakta ve ek olarak proje geliştiricisinin doğru verilere, üst düzey üreticilere ve deniz tabanı altında doğalgaz çalışması yapan şirketlere erişimine, PCI seçimi için tercih edilen bir ihracat yolu olmasına katkı sağlamaktadır.⁶⁶

2018 yılında İsrail, Güney Kıbrıs, Yunanistan ve İtalya arasında imzalanan bir işbirliği anlaşması, EastMed projesini bir adım daha ileriye taşımıştır. Buna rağmen Doğu Akdeniz doğalgazının Avrupa’ya taşınmasını sağlayacak bu büyük projenin, finansmanı için bir yıl daha beklemesi gerekmektedir. İsrail’in Globes gazetesinin haberine göre, AB’nin desteklediği bu boru hattının inşaatı birtakım teknik ve finansal güçlükler içermektedir. Yıllık kapasitesi 20 bcm olması planlanan projenin, hayata geçebilmesi için gerekli yatırım yaklaşık olarak 7 milyar dolardır. Ayrıca teknik olarak 3,5 km derinliğe inmesi ve 2100 km bir uzunluğa sahip olması gereken boru hattının, sadece İsrail rezervleri için mi kullanılacağı kesinlik kazanmamıştır. Projenin sürdürülebilirliği için ek gaz rezervlerine ihtiyaç duyulacağı tahmin edilmektedir. Her ne kadar Doğu Akdeniz gazının Türkiye’ye çok daha kısa bir boru hattı ile ulaştırılarak buradan mevcut boru hatları kullanılarak Avrupa pazarına aktarılması daha az maliyet gerektiren bir seçenek olsa da AB, EastMed boru hattının altyapı çalışmaları için hali hazırda 100 milyon dolar harcamış bulunmaktadır.⁶⁷

3. Doğu Akdeniz’deki Bölgesel Aktörler

3.1. Enerji İhracatından Enerji İthalatına: Mısır

Mısır, 1882’de İngiltere tarafından önce “geçici” olarak işgal edilmiş, ardından Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla İngiltere ülkeyi kendi himayesi altına almıştır. Savaş sona

⁶⁶ European Commission, Eastern Mediterranean Natural Gas Pipeline - Pre-FEED Studies, The Action, Project of Common Interest 7.3.1. “Pipeline from offshore Cyprus to Greece mainland via Crete.” 2015, <https://ec.europa.eu/inea/en/connecting-europe-facility/cef-energy/7.3.1-0025-elcy-s-m-15>

⁶⁷ “İsrail, Güney Kıbrıs, Yunanistan ve İtalya arasında doğal gaz boru hattı anlaşması imzalandı!”, *Kıbrıs Postası*, 26.11.2018, <http://www.kibrispostasi.com/mobile/israil-guney-kibris-yunanistan-ve-italya-arasinda-dogal-gaz->, (erişim tarihi:06.02.2019).

erdikten sonra da 1922'ye kadar Mısır, bağımsızlığını geri kazanamamıştır. 1922 yılında imzalanan ve Mısır'a bağımsızlığını geri veren antlaşma ise Mısır'ın egemenlik haklarını kısıtlayan bir nitelik taşımaktadır. Mısır 1922-1952 arasında meşruti monarşiyle yönetilmiştir ve 1952 yılında Hür Subaylar grubu tarafından yapılan milliyetçi bir darbe ile Cemal Abdülnasır iktidarı ele geçirmiştir ve ülkede cumhuriyet ilan edilmiştir. 1980 sonrası Hüsnü Mübarek döneminde, Mısır'da, Batı ve ABD yanlısı bir politika izlenmiştir. Hüsnü Mübarek'in Arap Baharı ile birlikte iktidarını kaybettiği 2011'e kadar ülke otoriter bir rejimle yönetilmiştir. 2012'de ilk defa halk tarafından seçilerek iktidara gelen Muhammed Mursi, 2013 yılında Genelkurmay Başkanı Abdülfettah el-Sisi'nin ülkedeki siyasi kriz ortamını bahane ederek yaptığı darbe sonucu iktidarı kaybetmiştir. Geçici rejimin ardından 2014'de Sisi bu defa halk tarafından seçilerek Mısır'ın yeni cumhurbaşkanı olmuştur. Mısır, siyasi hayatının istikrarsızlığına rağmen enerji konusunda dinamik politikalar izlemeyi başarmıştır. (Tamçelik ve Kurt, 2015: 446-447)

Mısır hem Orta Doğu'da Arap devletlerinin kararları üzerinde etki gücü olan bir devlet hem de 522 millik kıyı şeridi ile Doğu Akdeniz'in en uzun ikinci kıyı (birinci Türkiye'dir) şeridine sahip bir Doğu Akdeniz devletidir. Bölgedeki diğer devletler gibi Mısır da Doğu Akdeniz sahillerinde 12 millik karasuları rejimini uygulamaya başlamıştır. (Tamçelik ve Kurt, 2015: 446-447) Mısır, Ocak 2017 verilerine göre 2,186 milyar m³ kanıtlanmış doğalgaz rezervi ile dünyanın 16. en büyük doğalgaz rezervine sahip ülkesidir.⁶⁸

Mısır'ın petrol ve doğalgaz potansiyeli ve bu alanda 1960 sonrası gösterdiği gelişme özellikle 1970 yılındaki petrol krizinden sonra önem kazanmıştır. 2000'li yılların başındaki bulgular bölgede önemli bir hidrokarbon varlığının bulunduğunu gösterir veriler iletmeye başlamıştır. Fakat bugün, Mısır'ın hem petrol hem de doğalgaz söz konusu olduğunda rezerv ve üretim oranları birbirine çok yakındır. Bu da ülkenin istikrarlı bir enerji ihracatçısı ülke olmasının önünde engel teşkil etmektedir. Mısır'ın yine 2012 yılı verileri ile Rezerv/Üretim (R/Ü) oranı 36 yıl olarak hesaplanmıştır. (Ediger, Devlen ve Mcdonald, 2012: 81) 2018 yılı itibari ile Mısır'ın doğalgaz rezervi 63 tcf (trilyon küp fit) olarak saptanmıştır.⁶⁹

⁶⁸ Central Intelligence Agency, The World Factbook, Country Comparison, Natural Gas-Proved Reservers, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2253rank.html> , (erişim tarihi:18.12.2018)

⁶⁹ U.S. Energy Information Administration (EIA), International Energy Statistics, Egypt, https://www.eia.gov/beta/international/data/browser/#/?pa=000000000000000000000004&c=0000000000000001&ct=0&tl_id=3002-A&vs=INTL.3-6-EGY-TCF.A&ord=CR&cy=2018&vo=0&v=H , (erişim tarihi:10.04.2019).

Mısır ve GKRY, 17 Şubat 2003'te karşılıklı olarak MEB sınırlarının belirlenmesi için antlaşma imzalamışlardır. GKRY ve Mısır arasında MEB sınırları belirlenirken “median line” (medyan/ortay hat) yönteminin kullanıldığı antlaşma içinde belirtilmiştir.⁷⁰

Türkiye kıyıları esas alınarak yapılacak bir antlaşmada, Mısır 12.000 km² daha fazla alana sahip olabilecektir. Bazı çevrelerce, Mısır'ın burada GKRY ile bir antlaşma yapmayı tercih etmesinin önemli nedenlerinden birinin, Mübarek yönetimi sırasında yapılan yolsuzluklar sonucu elde edilen kazancın, Rum bankalarında tutulmasını güvence altına almak için verilmiş bir ödün olduğu iddia edilmektedir. Nitekim Mübarek rejimi sona erdikten sonra Mursi yönetimi bu antlaşmayı hakkaniyet ilkesine aykırı olması sebebiyle (ex aequo et bono) iptal etmiştir. (Örnek ve Mızrak, 2016: 16-17)

Sisi'nin gerçekleştirdiği darbe sonrası cumhurbaşkanı olması Mısır'ın enerji politikalarında önemli değişiklikler yaratmıştır. Sisi, ülkesini bir enerji dağıtım merkezi haline getirmek amacıyla doğalgaz ihracatının durdurulduğu 2012'de, İsrail'in Tamar ve Leviathan'da ürettiği gazı Mısır'daki LNG tesisleri üzerinden piyasaya aktarmak için Tel-Aviv ile görüşmeler yapmıştır. GKRY Enerji Bakanı ile yapılan görüşmeler ise Kıbrıs gazının da Mısır'ın LNG tesisleri üzerinden taşınabileceği ihtimalini doğurmuştur. (Tamçelik ve Kurt, 2015: 447)

Mısır'ın en büyük yatırım bankası EFG Hermes ve Katar bankası QInvest, 2012 yılı Mayıs ayında ortak bir girişimde bulunduklarını açıklamışlardır. Bu ortaklıkta QInvest yüzde 60, EFG Hermes'te yüzde 40 pay sahibidir. Mısır'ın ortaklığı kurmaktaki amacı, Arap dünyasındaki yatırım ve gelişmeleri kontrol edebilecek büyüklükte bir girişimde bulunmak ve hatta bunun da ötesinde, etki alanını Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA)'yı da kapsayacak şekilde genişletmektir. Bu yeni oluşum, Mısır-Katar ortaklığı, uzun vadede bölgede odak noktası oluşturma potansiyeline sahiptir. (Tagliapietra, 2013: 4)

Bir diğer bölgesel ittifak olarak, Şubat 2003'te MEB antlaşması imzalayan Mısır ve GKRY, Aralık 2013'te de medyan hat boyunca bulunan hidrokarbon kaynaklarını ortak geliştirilmesi konusunda bir çatı antlaşması ve buna ek olarak bir gizlilik antlaşması imzalamıştır. (Karpuz, 2015: parag.9) 9 Kasım 2014 tarihinde de Mısır Cumhurbaşkanı Sisi, Yunanistan Başbakanı Samaras ve GKRY Başkanı Anastasiadis, Kahire'de ortak enerji çalışması yapmak üzere toplanmıştır. Zirvenin ardından düzenlenen ortak basın toplantısında üç ülkenin arasındaki deniz sınırının belirlenmesi için müzakerelerin yeniden başlatılmasına dair fikir birliğine varılmıştır. Ayrıca ortak açıklamada, Türkiye'nin bölgedeki faaliyetlerini

⁷⁰ United Nations, Delimitation Treaties Infobase, Agreement between the Republic of Cyprus and Arab Republic of Egypt on the Delimitation of the Exclusive Economic Zone, 17.02.2003.

durdurması da istenmiştir.⁷¹ Doğalgaz, GKRY'nin uzun zamandır iyi ilişkiler yürüttüğü Mısır ile arasında yeni bir ortaklık sağlamıştır⁷², ayrıca GKRY'nin İsrail ile düşük seviyede seyreden ilişkilerini de geliştirmiştir. Türkiye'nin İsrail ve Mısır'la gerginleşen ilişkileri bu gelişmeleri tetikleyen önemli etkenlerden biridir. Fakat şu ayrımı yapmak önemlidir: GKRY-Mısır ilişkileri tercihten; fakat GKRY-İsrail ilişkileri zorunluluktan dolayı gelişmiştir. (Karpuz, 2015: parag.10)

Mısır doğalgaz rezervleri ile dünyada kanıtlanmış doğalgaz rezervleri sıralamasındaki ilk 20 ülkeden biri olmasına rağmen Mısır'ın düşen üretimi ve iç pazardaki tüketimin de artması ile üretim ve tüketim oranları arasındaki uçurum hızla kapanmaktadır. Bu durum da ülkenin doğalgaz ihraç potansiyelini olumsuz etkilemektedir.⁷³ Mısır'ın yurtiçi doğalgaz talebinin artmasına neden olan üç faktör demografik büyüme, ekonomik gelişme ve iç piyasada fiyatların düşük olmasıdır. Bu üç faktörden yerel fiyatların sübvansiyonu, yapay talep yaratması ve ulusal bütçeye dayanılmaz bir yük getirmesi nedeniyle finansal sürdürülebilirliği engellemektedir. Mısır'ın yanında Cezayir, İran gibi yoğun nüfuslu diğer doğalgaz ihracatçısı ülkeler de benzer sorunlar yaşamaktadırlar. (European Parliament, 2011: ss.15) Mısır, yine de Arap gazının Avrupa'ya taşınması için uygun bir güzergahta yer almaktadır ve gerekli alt yapıya sahiptir. Mısır'ın Ürdün'e bağlanan 270 km'lik doğalgaz boru hattı, Arap gazını taşıyacak çok daha geniş, bölgesel bir boru hattı projesinin ilk aşaması olarak tasarlanmıştır. Mısır gazının potansiyel alıcıları Lübnan ve Suriye olarak görülmektedir ve gaz hattının en nihayetinde politik sorunlar aşıldığında, Türkiye'ye -belki de Kıbrıs'a- bağlanması da söz konusudur. Türkiye'nin doğalgaz talebi ve konumu, Arap gazı için onu iyi bir müşteri ve geçiş güzergahı yapmaktadır. (Newman, 2004: 143) U.S. Geological Survey'in 2010 araştırmalarına göre, Nil Deltası'nda hala keşfedilmeyi bekleyen 6310 bcm doğalgaz rezervi bulunmaktadır. (Tagliapietra, 2013: 9)

Mısır, 2015 yılı itibari ile yıllık 46 bcm doğalgaz üretmekteydi ve yine aynı yıl için kanıtlanmış doğalgaz rezervleri 2.9 tcm seviyesindeydi. Şuan faaliyette bulunmamasına rağmen Mısır'ın Damietta ve Idku LNG dönüşüm tesislerinin de yıllık 16 bcm kapasiteleri bulunmaktadır. (Ellinas, Roberts ve Tzimitras, 2016: 26-27)

⁷¹ Anadolu Ajansı ve Al Jazeera (2014, 8 Kasım), "Mısır, Yunanistan, Rum Yönetimi zirvesi", *Aljazeera Turk*, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/misir-yunanistan-rum-yonetimi-zirvesi>, (erişim tarihi:24.12.2018).

⁷² "İdealist Arap Milliyetçisi Cemal Abdül Nasır, Aralık 1963'te Ada'da Kıbrıs Rum cemaati ruhani ve siyasi lideri Başpiskopos Makarios'u desteklemiştir. Nasır zammında gelişen Kıbrıs-Mısır ilişkileri Enver Sedat ve Mubarek döneminde sürmüştür. GKRY de Arap-İsrail uyuşmazlığında, Arap-İsrail Savaşlarında ve uluslararası arenada Arap yanlısı bir politika izlemiştir. Hatta GKRY İsrail'i tanımasına rağmen yıllarca İsrail'de büyükelçilik açmamıştır." (Karpuz S. (2015), Enerji Merkezli Mısır, Kıbrıs ve İsrail Üçgeni, Türkiye Enerji Vakfı (TENVA), <http://www.tenva.org/enerji-merkezli-misir-kibris-ve-israil-ucgeni/>)

⁷³ World Energy Council, <https://www.worldenergy.org/data/resources/country/egypt/gas/>

Mısır'ın gelecek hedeflerinden biri 2020'ye kadar doğalgaz üretiminin, kendi iç piyasasına yetmesini sağlayabilmektir. BP'nin Kuzey İskenderiye ve Atoll, Eni'nin de Zohr'daki üretimi 2020 yılına kadar yıllık 40 bcm ile Mısır'ın en yüksek üretim seviyelerine ulaşabileceği öngörüsü gerçekleşebilirse Mısır, 2020'de tekrar gaz ihraç edebilecektir. Mısır, iç tüketiminde küçülmeye gidebilirse zaten gaz üretmekte olan Tamar sahası gaz ihraç etmesini sağlayabilir. (Ellinas, 2016: 49-52)

Mısır, Ürdün'e 2004'ten 2009'a kadar düzenli olarak günlük 250 milyon metre küp doğalgaz sağlamıştır, fakat Arap gazı boru hatlarına yapılan 25 sabotajın sonucunda 2009'da azalmaya başlayan gaz akışı 2011'de tamamen durmuştur. 28 Ocak 2019'da Ürdün yetkililerince yapılan açıklamaya göre Ürdün günlük elektrik ihtiyacının yarısını üretecek kadar doğalgazı günlük olarak tekrar Mısır'dan ithal etmeye resmen başlamıştır ki bu da günlük 165 milyon metre küp doğalgaza tekabül etmektedir. Mısır'ın Ürdün'e doğalgaz arzının yeniden başlaması Ürdün ekonomisi için oldukça önemlidir.⁷⁴

Mısır'ın İsrail'e gaz ihracatı da benzer nedenlerle kesilmiştir. 2011-2012 yıllarında Eastern Mediterranean Gas (EMG) doğalgaz boru hattının bir sabotaj sonucu İsrail'e kapatılması hem İsrail'in Mısır'dan gaz ithalatına olan güvenini zedelemiş hem de Uluslararası Ticaret Odası'nın, iki Mısır doğalgaz şirketi tarafından İsrail Elektrik Kurumu'na 1.76 milyar dolar tazminat ödenmesine karar vermesi ile sonuçlanmıştır. Bu kriz, Mısır'ın, acil olarak İsrail ile gaz müzakerelerini askıya alarak karara itiraz edeceğini açıklaması ile sonuçlanmıştır. Mısır, yaşadığı doğalgaz sıkıntısı ile çakışan politik sorunlarının ardından tek taraflı olarak, çıkarılan doğalgazı Damietta ve Idku LNG tesislerine yönlendirerek iç piyasaya sürmeye karar vermiştir. Bölgedeki doğalgaz şirketleri Union Fenosa ve BG, uluslararası tahkim taleplerinin sonucunu beklemektedirler. Mısır için şuan da petrol şirketlerine olan borçlarını ödeyebilmesi hayati önem taşımaktadır. Eğer borçlarını kontrol edemezse bu Mısır'ın kredi notunu düşürecek ve dolayısıyla finansal durumunu da oldukça olumsuz etkileyecek ve Mısır, doğalgaz piyasasındaki güvenilirliğini yitirecektir.⁷⁵ (Ellinas, Roberts ve Tzimitras, 2016: 5-8)

Mısır'ın Damietta Havzası, Port Said limanından 60 km batıda yer almaktadır. Yıllık 4.8 Mt LNG kapasitesi olan havza limana erişim için bir tren ağına sahiptir. Damietta Havzası

⁷⁴ Ghazal M. (2019, 28 Ocak), "Egyptian gas supply to Jordan officially resumed", *The Jordan Times*, <http://www.jordantimes.com/news/local/egyptian-gas-supply-jordan-officially-resumed> , (erişim tarihi: 10.04.2019).

⁷⁵ Ellinas C., Roberts J., Tzimitras H. (2016), Atlantic Council Research Report, *Hydrocarbon developments in the Eastern Mediterranean: the case for pragmatism, Israel, Cyprus, and Egypt: the commercial and political context for gas development*, ss.5-8; Reed J. ve Saleh H. (2015, 8 Aralık), "Benjamin Netanyahu tries to end gas dispute with Egypt", *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/1fa1f05e-9dc0-11e5-8ce1-f6219b685d74> , (erişim tarihi:03.04.2019).

üzerinde İspanyol-Mısır ortaklığındaki Union Fenosa Gas yüzde 80 hisseye, EGAS yüzde 10 hisseye ve EGPC yüzde 10 hisseye sahiptirler. Bir diğer önemli doğalgaz havzası Idku ise, Alexandria limanından 50 km doğuda yer almaktadır ve iki tren ağına sahiptir. Ayrıca bu tren bağlantıları gerektiğinde sayıları altıya çıkartılabilecek şekilde planlanmışlardır. Yani Idku'nun genişleme potansiyeli vardır. Yıllık kapasitesi 7.2 Mt'dir. Tesisler yerel Egyptian General Petroleum Company ve EGAS ile yabancı British Gas, Petronas ve Gaz de France şirketlerini içeren ortak bir girişim olan Egyptian LNG'ye aittir. (Tagliapietra, 2013: 4)

Kıbrıs ve İsrail gazını Mısır'a taşıyarak Idku ve Damietta'da sıvılaştırarak buradan Avrupa'ya aktarmak ve Avrupa'da LNG'yi tekrar gaz haline dönüştürmek maliyetli olacağından bu gazın Rus gaz fiyatları ile rekabet etmesi mümkün değildir. Fakat Mısır'ın kendisine ait bulunan Kuzey Alexandria, Atoll ve Zohr gibi doğalgaz sahaları Idku ve Damietta'dan LNG olarak Avrupa'ya aktarılabilirse bölge gazı karlı bir seçenek olabilir. Mısır'ın bu doğalgaz sahalarından gaz ihracatına başlaması tahmini olarak 2022 yılını bulabilir. (Ellinas, Roberts ve Tzimitras, 2016: 26-27)

Enerji tedarik krizleri Mısır-İsrail ve Rusya-Ukrayna örneklerinde de görüldüğü üzere kolayca bölgesel krizlere dönüşebilmektedirler. Mısır'ın ekonomik ve politik sorunları sadece kendisini değil bölge doğalgaz ve enerji piyasalarını da yakından ilgilendirmektedir. Mısır'ın uluslararası enerji şirketlerine olan borcu ve bu krizi yönetme biçimi şirketlerden devletlere bölgedeki tüm aktörleri olumsuz etkilemektedir. Bölgede, bölge ülkelerince ortak katılımlı bir enerji piyasası oluşturulması halinde bu tür krizlerin yaşanma ihtimali minimum seviyeye indirilebilir ve bir kontrol mekanizması sağlanabilir.

3.2. Orta Doğu'nun En Genç Devleti: İsrail

1948'de İsrail Devleti'nin kuruluşu, Doğu Akdeniz bölgesinin siyasi yapısı için bir kırılma noktası oluşturmuştur. İsrail'in kurulması ile birlikte bölgede İsrail'e karşı bir düşmanlık ve ittifak oluşmuş, Kudüs'ün işgali de bu düşmanlığı körüklemiştir. (Tarakçı, 2012: 1) İsrail, bölgenin siyasi yapısını değiştirdiği kadar MEB'indeki doğalgaz keşifleri ile Doğu Akdeniz'in ekonomik yapısını da değiştirme gücü elde etmiştir.

1970'lerin başlarında, Nil Nehri'nin ağzı ve Sina yarımadasının bazı bölgeleri de dahil olmak üzere Levant havzasında birkaç önemli gaz ve petrol rezervi keşfedilmiş ve İsrail'in MEB'inde de bir kaç küçük kara petrol rezervi tespit edildiyse de o dönemde önemli bir rezerve rastlanmamıştır. Ancak ilerleyen yıllarda, bölgedeki daha büyük rezervlerin varlığına ve bunların İsrail sularına olan yakınlığına dair göstergeler, İsrailli girişimcileri petrol ve doğalgaz için arama yapılması yolunda cesaretlendirmiştir. Sonuçta Delek Group ve ortakları 1999 ve 2000 yıllarında iki büyük keşiflerini: Noa ve Mari-B gerçekleştirmişlerdir. 2009⁶⁵

yılında da yine Delek Group ve ortakları Tamar ve Dalit rezervlerini keşfetmişlerdir. O zamandan bu yana Delek Group ve ortakları Leviathan, Tanin, Dolphin, Aphrodite, Karish ve Tamar SW gibi farklı büyük keşiflere imza atmayı başarmışlardır. Birleşik Devletler Jeoloji Enstitüsü'nün 2010'un sonlarında yayınladığı Levant Havzasının potansiyel doğalgaz ve petrol rezervlerinin analizini içeren raporda, kara ve deniz bölgeleri dahil tüm Levant Havzası'nda en iyi tahminlere göre 112 tcf doğalgaz rezervi ve 1.4 milyar varil de petrol rezervi potansiyeli bulunduğu belirtilmektedir. Bu verilere Leviathan havzasının doğalgaz rezervleri dahil değildir. Bu tahminlere dayanarak, İsrail ve Kıbrıs açıklarında bulunan 40 tcf doğalgazın dışında potansiyel olarak daha 70 tcf doğalgaz ve 1 milyar varil petrolün keşfedilmeyi beklediğini söyleyebiliriz. Rezervlerin önemli bir kısmının da İsrail MEB sınırları içerisinde bulunduğu tahmin edilmektedir.⁷⁶

2000 yılında keşfedilen Mari-B Havzası İsrail'in ilk defa iç talebinin önemli bir kısmını karşılamasını sağlamıştır ama daha önce İsrail'in doğalgaz talebinin yüzde 40'ını karşılayabilmiş olan Mari-B, 2012 yılında tükeniş döneminin son safhalarına ulaşmış ve üretim hızı da düşmüştür. 2002 yılında 150 bcf olan üretim, 2012 yılında 350 milyon cm³'e kadar gerilemiştir. Bunun yanında İsrail'in doğalgaz tüketimi de son yıllarda artış göstererek yıllık ortalama 2002 yılında 350 mcf iken, 2010 yılında 129 bcf ile zirveye çıkmıştır. (U.S. Energy Information Administration, 2013: 12)

2014'te Noble, Delek ve ortakları, Union Fenosa Gas SA (UFG) ile Mısır'daki sıvılaştırılmış doğalgaz tesisine doğalgaz tedarik etmek için bir anlaşmaya imza atmışlardır. Noble, Tamar'ın kapasitesini 2015 Haziran'ına kadar yıllık 10 milyar metreküpten 12 milyar metreküpe çıkarmayı planlamıştır. İmzalanan anlaşmaya göre de Tamar sahası 2017'de başlayan ve 15 yıl devam edecek süreçte yıllık 4.5 milyar metreküp doğalgaz tedarik edebilecektir. Noble Energy ve Delek Group'un sıvılaştırılmamış doğalgaz satışları 2013'te 2,16 milyar metreküpken 2014'te bu rakam 2,39 milyar metre küpe ulaşmıştır. Noble ve Delek ortak girişimi Doğu Akdeniz'de bulunan Tamar Sahası'ndaki Mari-B'den 2013'te 1,58 milyar metreküp; 2014'te ise 2,26 milyar metre küp satış yapmışlardır. 2014 yılı itibari ile Tamar sahası ile bu alanın güneybatısında bulunan rezervlerin yaklaşık 56 milyar metre küp olduğu tahmin edilmektedir. Daha küçük Leviathan gaz sahasının değeri ise 620 milyar metreküp olarak tahmin ediliyor. (Yager, 2014: 54.2) Sürecin sonunda kapasitenin, UFG'ye doğalgaz sağlamak için 20.4 milyar metreküpe kadar çıkması ve ayrıca iç pazar için de yılda yaklaşık 16 milyar metreküp doğalgaz tedarik edilmesi beklenmektedir. (Yager, 2014: 54.3)

⁷⁶ Delek-Group, *East Med E&P: Our Business Environment*, <https://www.delek-group.com/our-operations/east-med-our-business-environment/> , (erişim tarihi: 01.11.2019).

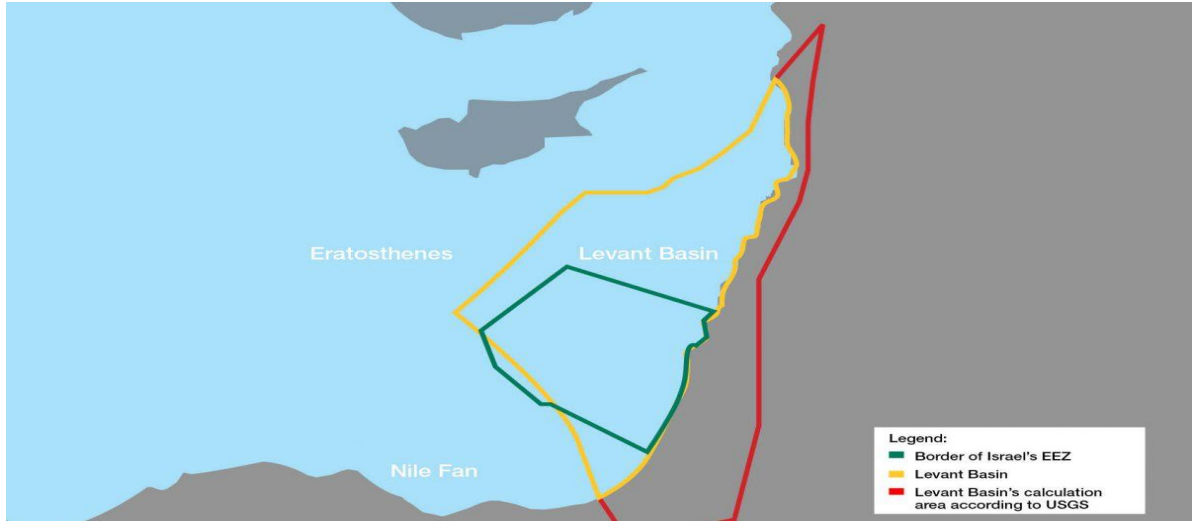
Bunun yanı sıra Noble ve Delek ortaklığı Leviathan doğalgaz sahasının geliştirme faaliyetlerini de yürütmektedirler. 2018 yılının başında onaylanan projenin ilk aşamasının 2019 sonunda tamamlanması beklenmektedir. Birinci faz için tahmini maliyetler 5.25-5.75 milyar dolar arasındadır ve Leviathan sahasından 606 milyar metreküp doğalgaz elde edilmesi planlanmaktadır. Tamar sahasının rezervlerinin de 318 milyar metreküp civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁷⁷ Noble Energy, Leviathan Havzasına yüzde 30 hisse ile dahil olan yeni iş ortağı, Avustralyalı LNG uzmanı bir şirket olan Woodside Petroleum ile LNG gelişmelerini zorlaştıran bazı lojistik ve ekonomik zorluklara da çözüm bulmayı ummaktadır. (Tagliapietra, 2013: 12)

Doğu Akdeniz'deki petrol ve doğalgaz faktörünü Russia Today'de (RT) değerlendiren Rusya Yüksek Ekonomi Okulu Ulusal Araştırma Üniversitesi Öğretim Görevlisi Grigoriy Lukyanov'a göre, bölgedeki en önemli sorun İsrail'in de enerji devi haline gelebilmesi potansiyelidir. İsrail daha önce enerji ithal eden bir ülke iken, şimdi ise yüksek yenilik potansiyeli sayesinde Arap ülkeleri için gerçek bir rakibe dönüşmüştür. Lukyanov'un ifade ettiği şekilde, "İsrail, Arap ülkelerinin enerji sistemlerine karşı baskı oluşturabilir. Bu da yeni bir Arap-İsrail çatışmasını ön plana çıkarıyor." Bu durumda İsrail, bir doğalgaz ihracatçısı olarak Rusya, İran ve Katar'ın rakibi haline gelerek küresel enerji piyasalarındaki dengeyi değiştirme gücüne erişebilir. Eğer İsrail gazı Avrupa'ya taşıma konusunda Türkiye ile bir işbirliği yapmaz ve ona alternatif bir yol oluşturursa, gazını doğrudan Güney Avrupa'ya göndererek Rusya'nın Türk Akımı Projesi'nin direk rakibi konumuna da gelebilir. Bu alternatif yol için İsrail'in GKRY ve Yunanistan ile görüşmelerini yaptığı EastMed projesi mevcut olsa da bölge ülkeleri arasındaki anlaşmazlıklar doğalgazın nihai tüketicilere ulaşmasına yönelik projelerin hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır⁷⁸ Bölgedeki kronikleşmiş politik krizlerin aşılması ekonomik gelişme için uygun ortamın hazırlanmasının ön şartı niteliğindedir.

⁷⁷ Delek Group, *East Med E&P: Our Assets, Leviathan The Levant Basin's Game-changing Discovery*, <https://www.delek-group.com/our-operations/east-med/>

⁷⁸ "İnanılmaz zenginliklerin keşfi: Akdeniz'deki doğal gaz yatakları Ortadoğu'da çatışmalara yol açıyor.", Sputnik News, *Reuters*, <https://tr.sputniknewss.com/infografik/201803231032762299-akdeniz-yunanistan-kibris-dogalgaz-petrol/> (erişim tarihi:05.12.2018).

Harita-8: 31 Mart 2016 Tarihinde İsrail Enerji Bakanlığı'nın Yayınladığı 2016'nın İkinci Yarısında İhaleye Açılacak Olan Parseller.

Kaynak: Ministry of National Infrastructures, Energy and Water Resources, Offshore Levant Basin Petroleum System and HC Resource Assessment, s,5.

İsrail için son günlerde gündemde olan bir diğer alternatif ise yüzen sıvılaştırılmış doğalgaz (Floating Liquefied Natural Gas-FLNG) tesisidir. İsrail'in Delek firması FLNG tesisinin mühendislik hizmetlerini karşılayacak projeler hazırlayıp sunmaları için Golar LNG ve Exmar ile anlaştıklarını duyurmuştur. İsrail açıklamalarında kurulması planlanan bu tesis ile yılda 2,4-5 milyon ton arasında doğalgaz üretilerek LNG gemileri ile de piyasalara akışının sağlanması planlanmaktadır.⁷⁹

İsrail ve Güney Kıbrıs hükümetleri arasında 17 Aralık 2010'da Münhasır Ekonomik Bölge sınırlarını belirleyen anlaşma Lefkoşa'da taraflarca imzalanmış ve sınırlar medyan hat (ortay hat) yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. (United Nations, 2010: 55-59) İsrail-Mısır ilişkileri ise 1978'deki Camp David anlaşmasından bu yana genel olarak sorunsuz bir şekilde ilerlemekteydi. Ancak Mısır'daki rejim değişikliği İsrail enerji güvenliğini tehdit etmeye başlaması ile birlikte iki ülke arasındaki gerginlik tırmanmıştır. İsrail'in doğalgaz tedariki özellikle 2011 Mübarek rejiminin çöküşünün ardından Mısır'daki sabotajlar nedeniyle kesintilere uğramıştır. İsrail'in enerji tedariki konusundaki endişeleri, 2009 Tamar ve Leviathan doğalgaz sahalarının keşifleri ile giderilmiştir. (Grigoriadis, 2014: 125) İsrail, özellikle 2013'te Tamar sahasını devreye sokarak Mısır'a olan bağımlılığına son vermiş ve

⁷⁹ "İsrailli Delek Leviathan gazı için LNG tesisi kuracak", *Enerji Günlüğü*, 01.08.2019, <https://www.enerjigunlugu.net/israilli-delek-leviathan-gazi-icin-lng-tesisi-kuracak-33535h.htm> , (erişim tarihi: 01.08.2019)

hatta İsrail ve Mısır arasında 2018 yılında imzalanan gaz tedarik anlaşmasına göre, İsrail Akdeniz’de bulunan Tamar ve Leviathan sahalarının her birinden 32.5 milyar metreküp olmak üzere toplam 65 milyar metreküp doğalgazı 2030 yılına kadar Mısır’a ihraç edecektir. İsrail’in Tamar’dan elde ettiği gazın iç talebi karşılaması, İsrail’in Leviathan sahasındaki rezervleri ihraç edebilmesine imkan sağlayarak onu enerji ithal eden ülke konumundan enerji ihraç eden ülke konumuna taşımaktadır.⁸⁰ (Tamçelik ve Kurt, 2015: 445)

Harita-9: Levant Doğal Gaz Havzası ve İsrail’in Münhası Ekonomik Bölge Sınırları.

Kaynak: Delek Group, *East Med E&P: Our Business Environment*, <https://www.delek-group.com/wp-content/uploads/2017/01/NewMaps03092.jpg>

İsrail’in Doğu Akdeniz’de keşfedilen doğal kaynaklarının kullanılmasının önündeki en önemli engellerden biri Filistin sorunudur. Filistin’in bir devlet olarak tanınmamasının yanında Gazze Şeridi ve Batı Şeria olarak fiilen ikiye bölünmüş olması sorunu daha da karmaşık hale getirmektedir. Bu fiili durumun hukuki geçerliliği her ne kadar tartışmalı olsa da İsrail’in deniz saha sınırlandırmalarına engel olacak nitelikte bir problemdir. Ayrıca büyük petrol ve doğalgaz şirketlerinin Arap devletleri ile önemli anlaşmaları ve ortak çıkarları

⁸⁰ Tamçelik S., Kurt E. (2015), Değişen Doğu Akdeniz denklemi Mısır’ın hidrokarbon politikası ve Türkiye’ye yansımaları, ss.455; Srivastava M., Saleh H. Ve Raval A. (2018, 27 Eylül), “Israel gas exports to Egypt set to start next year”, *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/8506be4c-c267-11e8-8d55-54197280d3f7>, (erişim tarihi:04.02.2019); “İsrail ile Mısır’dan 15 milyar dolarlık doğalgaz anlaşması”, *Sputnik News*, 20.02.2018.

düşünüldüğünde Filistin konusu başka bir boyut daha kazanmaktadır. Yakın zamanda çözüme kavuşma imkanı çok düşük olan bu problem sürdürülebilir bir güven ortamının oluşması önündeki en büyük handikaptır. (Doğan, 2013: 8)

İsrail, Rusya'nın bölgesel güvenlik açısından önemli olduğunun ve eğer Rusya ile ilişkileri bozulursa bunun İsrail'in Suriye ile olan sınırlarının güvenliğini de etkileyebileceğinin farkındadır. Rusya, İsrail'in sahip olduğu doğalgazın Avrupa pazarında – buna Türkiye'yi de ekleyebiliriz- kendisine rakip olmasını elbette istemeyecektir. Putin'in, 2015 yılının Ekim ayında İsrail'i Gazprom'u sahanın geliştirilmesinde rol oynamaya davet etmeye çağırması hem Rusya'nın bölge gazı üzerinde çıkarlarını koruması hem de Leviathan'ın geliştirilmesi için İsrail'e kesinlikle yeni bir stratejik ortak gerektiği hatırlandığında iki taraf içinde kazançlı bir teklif olmuştur. Böylece İsrail Enerji Bakanı, İsrail MEB'inde yapılan açık deniz araştırmalarına katılmaları için Rus gaz ve petrol şirketlerini de davet etmiştir. Avrupa üzerindeki Rus doğalgazı tekelinin gücünü kırmak isteyen AB ve onu destekleyen ABD'den, İsrail'in Gazprom ile çalışmasını engelleyecek hamleler beklenebilir fakat Leviathan'ı geliştirmeye öncelik vermiş olan İsrail için azalan seçenekler arasında Gazprom hala destek görmektedir. İsrail, içinde AKP iktidarı ve Recep Tayyip Erdoğan'ın başkanlığı süresince Türkiye-İsrail ilişkilerinin ticari ortaklık kurmaya yetecek kadar geliştirilemeyeceğine inanan bir kesim vardır. Noble Enerjinin ekonomik durumu ve herhangi bir gaz ihracat anlaşmasının sorgulanması, Leviathan'ın gelişimine veya İsrail-Türkiye işbirliğine dair planların uygulamaya konulmasının bir süre daha beklemeye alınmasını gerektirmektedir. (Ellinas, Roberts ve Tzimitras, 2016: 19-23)

İsrail'in Doğu Akdeniz'deki rezervler ile ilgili gelecek planları, İsrail Enerji Bakanlığı tarafından açık deniz arama faaliyetlerini genişleterek uzun vadeli, düzenli ve istikrarlı bir şekilde yatırıma uygun bir ortam hazırlamak ve böylece doğalgazın faydalarını yalnızca İsrail ekonomisine değil tüm Doğu Akdeniz bölgesine sunmak olarak ifade edilmiştir.⁸¹

3.3. Bir Çıkmaz: İsrail ve Filistin Otoritesi İlişkileri

Oslo Anlaşmaları (özellikle 1995 Oslo II geçici anlaşması ile onaylanmış olan 1994 Gazze-Jericho Anlaşması), Filistin Otoritesi'ne kıyılarından 20 deniz mili mesafedeki sularda yargı yetkisi vererek ekonomik faaliyetlerde bulunma hakkı tanımıştır. Fakat Oslo Anlaşmaları aynı zamanda İsrail'e güvenlik sebebi ile bölgedeki deniz trafiğini yasaklama

⁸¹ Ministry of National Infrastructures, Energy and Water Resources, *Energy and Water Resources of Israel*, <http://www.energy-sea.gov.il/English-Site/Pages/HomePage.aspx>

hakkı da tanımaktadır ki Filistin Otoritesi bölgede gaz sahalarının geliştirilmesine çabalarken siyasi ve ticari alanda İsrail'in muhalefeti ile karşı karşıya kalmıştır. (Antreasyan, 2013: 31)

British Gas (BG), 1999 yılında Filistin Otoritesinden, İsrail ve Mısır suları arasındaki Filistin karasularında keşif yapmak için lisans almıştır. Filistin Otoritesi başkanı Yasir Arafat, BG ile 25 yıllık bir kontrat imzalamıştır. Bundan bir yıl önce BG, bölgede dörtte üçü Filistin Otoritesi'nin topraklarında bulunan Gaza Marine keşfini gerçekleştirmiştir. BG, 2000 yılında Gazze şeridinden 36 km uzaklıkta Gazze Marine-1 ve Gazze Marine-2 adını verdiği iki başarılı kuyu açarak Mısır'ın ardından Doğu Akdeniz'de ilk doğalgaz keşiflerini yapmıştır. Bu iki doğalgaz havzasının toplam rezervleri 28 bcm olarak açıklanmıştır. İsrail hükümeti Filistin Otoritesi'nin bölgeden egemen olmadığını ve dolayısıyla BMDHS'nin hükümlerinden faydalanamayacağını öne sürerek BG'den sondajı durdurmasını talep etmişse de daha sonra 2000'de dönemin İsrail başbakanı Ehud Barak, ilk kuyu sondajı için BG'ye güvenlik izni vermiş ve böylece İsrail, kuyunun yetkilerinin Filistin Otoritesi'ne ait olduğunu siyasi olarak kabul etmiştir. Bununla birlikte bu durumun yasal olarak İsrail açısından bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. 2002 yılında Filistin Otoritesi, bu kuyulardan faydalanabilmek için bir kalkınma planı taslağını onaylamışsa da İsrail, Gazze Marine gaz sahalarının geliştirilmesine izin vermemektedir. 2001 yılında Ariel Şaron "İsrail'in Filistin'den asla gaz almayacağını" belirtmiş ve ardından 2003 yılında British Gas'ın İsrail'e Gazze Marine'den gaz tedarik edebileceği bir anlaşmayı da veto ederek kararının arkasında durduğunu göstermiştir. Geçen yıllarda da bir aşama kaydedilememesi sonucu British Gas, Tel Aviv'deki temsilciliklerini kapatma kararı almıştır. İsrail ve Gazze arasında yaşanan sıcak çatışmalar bu sahaların geleceğini de süresiz bir şekilde belirsizleştirmektedir. Gazze Marine sahalarının işletilmesi Filistin için olduğu kadar İsrail için de fayda sağlayabilecek potansiyeldedir. Gazze Şeridi ve Batı Şeria'nın kullandığı elektrik İsrail'den piyasa fiyatlarının oldukça altında bir fiyata alınmaktadır. Gazze Marine-1 ve Gazze Marine-2'den elde edilecek doğalgaz Gazze elektrik santraline ve Batı Şeria'da inşa edilmesi planlanan iki elektrik santraline aktarılabilirse bu her iki taraf içinde kazançlı bir duruma dönüşebilir. (Tagliapietra, 2013: 13; Antreasyan, 2013: 31)

Filistin, ekonomisi bu gaz sahalarına yatırım yapmak için yeterli değildir ayrıca Filistin'in gaz tüketimi yıllık 45 milyon küp ile oldukça düşük bir seviyededir. Yatırım risklerini azaltmayı amaçlayan BG, İsrail ile işbirliğini güçlendirme ve diğer ülkelerden uzun vadeli gaz alımı taahhütleri talep etme gibi alternatiflere yönelmiştir.(Antreasyan, 2013: 32)

3.4. Türkiye-İsrail İlişkileri

Türkiye ve İsrail ilişkileri Doğu Akdeniz’de bir işbirliği ortamı oluşturmak için hayati önem taşımaktadır. İki ülke arasında Mavi Marmara krizinden sonra durma noktasına kadar geirleyen ilişkiler son yıllarda yavaş bir gelişim süreci izlemiştir.

Türkiye ve İsrail ilişkileri İsrail’in kuruluşundan bu yana oldukça iyi bir seyir izlemekteydi öyle ki; Türkiye İsrail’in bağımsızlığını ilk tanıyan ülkeler arasında yer almıştır. Bu yakın diplomatik ilişkiler 1990’larda Doğu Akdeniz’de güvenliği sağlamak amacıyla oluşturulan “İsrail-Türkiye Eksen” modeli ile de gelişme göstermiştir. Hatta İslamcı ve Anti-İsrail duyarlılıkları ile bilinen kadrolarına rağmen Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının ilk yıllarında da ikili ilişkilerdeki istikrar devam etmiştir. Türkiye’nin bu dönemde İsrail birliklerinin Golan Tepelerinden çekilmesine ve İsrail-Suriye çatışmalarının çözülmesine aracılık etmeye istekli olmasına rağmen 2008’de Golan Tepeleri için barış girişiminin başarısızlığı ve İsrail’in Gazze’ye düzenlediği operasyonlar, 2008-2009 yıllarında ikili ilişkilerin bozulma sürecine girmesine sebep olmuştur. Bunu takiben 2009’da Davos’taki Dünya Ekonomik Forumu’nda Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve İsrail Başkanı Shimon Peres arasında Gazze üzerine yaşanan gerilim iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin en düşük seviyeye çekilmesi ile sonuçlanmıştır. Türkiye’den Gazze’ye insani yardım taşıyan Mavi Marmara gemisinin, İsrail ambargosu nedeniyle İsrail ordusu tarafından durdurulması sırasında yaşanan olaylar da 10 yolcunun hayatını kaybetmesi sonrası kamuoyunun da baskısı ile iki ülkede büyükelçilerini geri çekmiştir. Türkiye bu kayıplar için İsrail’den resmi bir özür ve tazminat talep etse de Barack Obama’nın kişisel baskısı ile İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu Mart 2013’te Türkiye’nin kayıpları için bir özür dilemiştir. Fakat tazminat sorunu çözülemediği gibi bu özür de iki ülke arasındaki buzları eritmeye yetmemiştir. Doğu Akdeniz’deki enerji kaynaklarının çıkarılması, işletilmesi ve Avrupa pazarına aktarımı konusunda yapılacak iş birliği ile sağlanabilecek kazanımlara rağmen hem Netanyahu hem de Erdoğan iç politika dinamiklerine göre hareket etmeyi sürdürdüler. (Grigoriadis, 2014: 129)

GKRY-İsrail MEB antlaşması, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) maddeleri ışığında ele alındığında anlaşmanın BMDHS maddelerine uygun olduğu söylenememektedir. Bu anlaşma ile ilan edilmiş olan MEB sınırlarının Türkiye’nin olası MEB sınırları ile iç içe geçmiş bulunduğu açıktır. Fakat bunlara rağmen, GKRY ve İsrail, iki tarafta BMDHS’ye göre “diğer ilgili devletlerden birisi” olan Türkiye’yi anlaşmaya taraf yapmaya veya oluşan bu uyuşmazlığı “hakkaniyete uygun hale getirmek için” Türkiye ile görüşmeye gerek görmemişlerdir. GKRY ve İsrail, “hakkaniyetin ve uluslararası toplumun

bütünü için dikkate alınması gereken diğer ilgili şartları” da dikkate almamışlardır. Oysa, bölgenin coğrafi yapısı itibari ile ada söz konusu ise adanın konumu, büyüklüğü, sahildir devletlere yakınlığı, karşılıklı kıyıların birbirlerine olan mesafeleri ve sahildevletlerin kıyıların uzunluğu hakkaniyetin sağlanması açısından en önemli faktörler olarak karşımıza çıkacaktır. (Turhan, 2011: 2)

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Aralık 2010’da İsrail ile GKRY arasında imzalanan MEB anlaşması hakkında Türkiye’nin MEB sınırlandırma anlaşmasının konu aldığı deniz alanlarında hak iddiasının bulunmadığı ve konuya Kıbrıs meselesi bağlamında bakıldığı vurgulanarak, şu ifadelerle yer verilmiştir:

”Devam eden kapsamlı çözüm müzakerelerinin temel unsurlarından biri olan ve kapsamlı çözüm sonrasında kurulacak yeni ortaklık hükümetinin inhisarında olması hususunda ilke mutabakatı bulunan bu tür anlaşmaları GKRY’nin Kıbrıs Türklerini yok sayarak imzalamaya çalışması, fevkalade zamansız ve çözüm sürecini bakışı ile bu husustaki samimiyeti açısından da düşündürücüdür.” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2010: No.288)

İsrail’in Tamar ve Leviathan’dan elde edeceği doğalgaz kaynakları ile doğalgaz ithalatçısı bir ülke konumundan doğalgaz ihraç eden bir ülke konumuna geleceği düşünülürse Türkiye yıllık (2017) 53,5 milyar m³’lük doğalgaz tüketimi ile İsrail için göz önünde bulundurulması gereken bir pazar alternatifi olacaktır.⁸²

İsrail ve Türkiye’nin Mavi Marmara krizinden 6 yıl sonra bir mutabakat anlaşması imzalama noktasına gelmelerinin zamanlaması dikkat çekmektedir. Genel kanı bölgesel konjonktürün son dönemde hızla değişmesi ve yeniden şekillenmesi karşısında Türkiye-İsrail ilişkilerinin normalleşmesi için bir fırsat doğmuş olabileceği yönündedir. 24 Kasım’da Türkiye tarafından bir Rus uçağının Suriye sınırında düşürülmesi ve hemen ardından Rusya’nın Türk Akımı Projesi’ni askıya alması, Türkiye’nin de Rusya’ya olan enerji bağımlılığını İsrail’in doğalgaz arzı ile çeşitlendirmeyi bir seçenek olarak görmesi önemli bir faktördür. İsrail Başbakanı Netanyahu’nun parlamentoda yaptığı bir konuşma sırasında, Türkiye’ye İsrail gazının ihracı konusunda Ankara ile görüşmeler yapıldığını belirtmesi bu savı desteklemektedir. (Örnek ve Mızrak, 2016: 24)

İsrail Enerji Bakanı Yuval Steinitz, yaptığı bir açıklamada, “İsrail’in ekonomisinde bazı sıkıntıların yaşandığı ama Leviathan sahasını geliştirmenin önü açıldığında gaz ihracatının ekonomiye büyük katkı sağlayacağını” belirtmiş ve şunu eklemiştir: “Ayrıca gaz ihracatı açısından en cazip pazarlardan biri Türkiye ve orada büyük ekonomik çıkarımız var.” (Örnek ve Mızrak, 2016: 24)

⁸² T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Doğal Gaz*, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz>

İsrail için bir eksene dahil olmak bir başka müttefikten vazgeçmek anlamına gelmek zorunda değildir. İsrail, GKRY-Yunanistan eksenine Türkiye ile kurulan iyi ilişkilerin pahasına değil Türkiye ile kurulan ilişkilere paralel olarak da katılabilir. İsrail ve Türkiye arasında kurulacak işbirliği açık bir şekilde her iki ülke için de karlı bir seçenektir. Yine de bu ikili ilişki ticari olarak oldukça önemli; politik olarak karmaşık; potansiyel olarak belirsizlikler doludur ve bu işbirliğinin gelişimini etkileyen bir diğer faktör de Recep Tayyip Erdoğan ve onun söylemleridir. Türkiye ve İsrail arasında kurulacak bir işbirliği bir sonraki Gazze bombardımanından nasıl etkilenecektir? Türkiye'nin şu anki Akdeniz politikaları ve tabii ki Kıbrıs politikası İsrail'in çıkarları ile çakışmaktadır. Bu faktörler Türkiye ve İsrail arasında gelişecek ticari bir ortaklığın geleceğini daha da belirsizleştirmektedir. (Ellinas, Roberts ve Tzimitras, 2016: 19-23)

3.5. Potansiyel Bir Müttefik: Lübnan'ın Doğu Akdeniz Politikası

Lübnan, 17 Ocak 2007'de GKRY ile MEB sınırlandırma anlaşması imzalamıştır. 1 Ekim 2011 tarihinde çıkardığı 6433 sayılı kanunla Lübnan, MEB sınırlarını belirlemiş ve 14 Kasım 2011'de sınırlarını BM'ye resmen bildirmiştir. Ancak, kendi deniz alanlarını ihlal ettiği gerekçesi ile Lübnan GKRY ile İsrail arasındaki anlaşmaya itiraz etmektedir. Sonuç olarak Lübnan, 3 Eylül 2011 tarihli bir mektup ile bu itirazını BM Genel Sekreteri'ne bildirmiştir. (Doğan, 2013: 4) Lübnan'ın öne sürdüğü bir argüman göre İsrail'in ilan ettiği sınırlar karada “uluslararası sınırları” ve 1949 belirlenmiş Lübnan-İsrail ateşkes hattı ile birlikte 1923 Paulet-Newcombe Anlaşmasını da ihlal etmektedir. Lübnan'ın savına göre, deniz sınırları batı sınırından başlayarak üç ülkenin sınırlarının kesiştiği noktaya kadar 123 km uzanan bir kartografik zemini esas almaktadır ki İsrail bu iddiayı reddetmektedir. (Nathanson (Ed.) ve Nevy (Ed.), 2012: 21)

Lübnan ve İsrail arasındaki tartışmalı alan 850 km²'lik bir alanı içermektedir. Aslında bu alan 25.000 km²'lik İsrail MEB sınırları ile karşılaştırıldığında küçük görünebilir fakat yapılan sismik araştırmalara göre Lübnan MEB'inde petrol bulunma olasılığı, daha sık olan Kıbrıs ve İsrail MEB'ine göre daha fazla olabilir. (Krhovska, 2014: 30)

2013 verilerine göre Lübnan hükümeti, açık denizlerdeki doğalgaz rezervlerinin 25 tcf dolayında olduğunu açıklamıştır. Erken sismik sonuçlar, Lübnan MEB'inin en fazla potansiyel taşıyan güney kesimlerinde toplam 12 tcf doğalgaz kaynağı olduğunu göstermektedir. Ama bu tahminlerin doğrulanması ek çalışmalar gerektirmektedir. (U.S. Energy Information Administration, 2013: parag.21)

Lübnan, kıta sahanlığında doğalgaz arama hakkı 2018 Şubat'ında Rus Novatek, Fransız Total ve İtalyan Eni ortaklığına verilmiştir. Lübnan yönetiminin açıklamalarına göre,74

ülkenin MEB sınırları içinde 700 milyar m³ doğalgaz bulunmaktadır. Fakat, İsrail Lübnan'ın doğalgaz arama çalışmalarının yapılacağı bölge üzerinde hak iddia etmektedir. İsrail Savunma Bakanı Avigdor Liberman'ın “Bu kıta sahanlığı tüm standartlar çerçevesinde bize aittir.” açıklaması ile bölgede çalışma yapacak yabancı şirketleri uyarmıştır.⁸³

Lübnan Dışişleri Bakanlığı tarafından BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon'a yazılmış olan 20 Haziran 2011 tarihli mektupta, Kıbrıs Cumhuriyeti ve İsrail arasında 2010'da imzalanmış olan MEB sınırlarını belirleyen antlaşmanın, sınırları belirlerken ortaya hat yöntemine uygun olarak düzenlenmediği ve bu antlaşmanın Lübnan'ın MEB sınırlarını ihlal ettiği açıkça belirtilmektedir.⁸⁴ (United Nations, 2011: parag.2)

Lübnan hükümeti, 2013 yılının Nisan ayında ülkenin karasularında yapılacak keşifler için lisans almak isteyen uluslararası firmalara yönelik ön eleme başvurularını kabul etmiştir. Toplamda elli iki şirket başvuruda bulunmuş ve 46'sının başvuruları kabul edilmiştir. Enerji şirketlerinin başta devlete ait bir şirketle çalışması planlanmışsa da daha sonra firmaların Lübnanlı ortaklar olmadan çalışmasına izin verilmiştir. Fakat teklif için belirlenmiş blokların boyutları küçüktür ve sayıları de azdır. (U.S. Energy Information Administration, 2013: parag.20)

Lübnan Enerji ve Su Bakanlığı'nın yayınlanmış makalesinde 2030 hedeflerinden biri de doğalgazın enerji karışımındaki payının üçte ikiye çıkarılmasıdır. Özellikle doğalgazın Mısır arzının kesilmesinden sonra ülkenin enerji karışımında payı bulunmadığı göz önüne alındığında Lübnan, kendi kara sularında komşusu İsrail'in doğalgaz rezervi keşifleri boyutunda bir keşif yapmadığı takdirde bu hedefe ulaşmak zor olacaktır. (U.S. Energy Information Administration, 2013: parag.44)

Lübnan Bakanlar Kurulu 5 Nisan 2019'da İkinci Denizaşırı Lisans Turu'nu onaylamıştır. İkinci Denizaşırı Lisans Turu için resmi veri sağlayıcısı olan Norveç sismik araştırma şirketi PGS, lisans için 1, 2, 5, 8 ve 10. blokları başvuruya açmıştır. Lübnan

⁸³ “İnanılmaz zenginliklerin keşfi”: Akdeniz'deki doğal gaz yatakları Ortadoğu'da çatışmalara yol açıyor.”, Sputnik News, Reuters, <https://tr.sputniknewss.com/infografik/201803231032762299-akdeniz-yunanistan-kibris-dogalgaz-petrol/> (erişim tarihi:05.12.2018).

⁸⁴ United Nations, *A letter dated 20 June 2011 from the Minister of Foreign Affairs and Emigrants of Lebanon addressed to the Secretary-General of the United Nations concerning the Agreement between the Government of the State of Israel and the Government of the Republic Cyprus on the Delimitation of the Exclusive Economic Zone*, signed Nicosia on 17 December 2010, 20.06.2011, <http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/STATEFILES/CYP.htm> , (erişim tarihi:19.12.2018).

Hükümeti, birinci turda olduğu gibi ikinci turda da ayrı bir ön eleme yapılacağını ve belirlenen şirketlerin Nisan 2020’den önce duyurulacağını ifade etmiştir.⁸⁵

3.6. Bir “Başka” Arap Devleti: Suriye

Suriye ve İran’ın ittifakı 1797 Devrimine kadar dayanmakta olup, son yıllarda Tahran’ın Beşar Esad’a karşı ayaklanan asileri bastırmak için yaptığı yardımlarla daha da güçlenmiştir. Suriye, İran’ın Akdeniz’de ve Lübnan’da kontrolü altında bulunan Şii Hizbullah grubuna erişimi için tek şansıdır. Suriye’de ortaya çıkan karışıklıklar, Batı’nın buradaki Tahran yanlısı rejimi Batı yanlısı bir rejimle değiştirmesi için bir fırsattır. Amerika, daha önce Irak’a izin vermediği gibi bugünde bölgede hakimiyet kuracak bir bölgesel güce, İran’a izin vermeyecektir. Bugün Batılı devletlerin Suriye’deki savaşa dahil olurlarken amaçları kendilerinin de enerji ihtiyaçlarını karşılamak için ihtiyaç duydukları Irak’ın güneyinden Akdeniz’e kadar uzanan bölgedeki İran etkisini kırmaktır. (Zeylanov, 2013: 88-89)

Bölge ülkeleri ile kıyaslandığında Suriye’nin doğalgaz ve petrol rezervleri oldukça sınırlıdır. Suriye’nin kanıtlanmış petrol rezervi 2,5 milyar varil ile dünyanın toplam petrol rezervlerinin yüzde 0,2’sine tekabül etmektedir. Suriye’nin 2010 yılı itibari ile kanıtlanmış doğalgaz rezervi ise 0,3 milyar metreküp (9,1 trilyon kübik feet) ile küresel doğalgaz rezervlerinin yüzde 0,1’ine tekabül etmektedir. Suriye’nin petrol ve doğalgaz rezervlerinin büyük bir kısmı ülkenin doğu kesiminde, Irak sınırı yakınlarında bulunmaktadır, Suriye büyük rezervlere sahip olmasa da bulunduğu konum itibari ile İran ve Irak hidrokarbon enerji kaynaklarının Akdeniz’e ve oradan pazarlara ulaşması için önemli bir koridordur. (Zeylanov, 2013: 88-89)

Rezervleri ve stratejik konumunun yanında siyasi sorunları Suriye’nin enerji politikasını en çok etkileyen faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Arap Baharı süreci Suriye’de Tunus, Libya ve Mısır’dakinden farklı gelişmiştir. BM Güvenlik Konseyi’nde Rusya ve Çin’in Esad hükümetini desteklemesi ve Suriye’nin hava saldırılarına karşı askeri güvenlik sistemlerine sahip olması ayrıca bölgede IŞİD terör örgütünün ortaya çıkması sürecin gidişatını değiştiren etmenlerdendir. Yaşanan iç savaş 2012 yılından itibaren ülkenin ticari hayatına ciddi zarar vermiş ve enerji sektörü de bundan etkilenmiştir. Ülkenin elektrik alt yapısı doğalgaza bağımlı olduğundan savaşan taralar doğalgaz arzını kesmekten kaçınmışlardır. Savaş öncesi ülke gelirlerine yüzde 20’lik bir katkısı olan petrol ihracatı (2011’e kadar günde 250 t/bbl) ise tamamen kesilmiş ve Suriye petrol ithal eder konuma

⁸⁵ “Lebanon approves 2nd offshore licensing round”, *Offshore Energy Today*, 08.04.2019, <https://www.offshoreenergytoday.com/lebanon-approves-2nd-offshore-licensing-round/>, (erişim tarihi: 10.04.2019).

gerilemiştir. Suriye bu petrolü İran'dan, Irak üzerinden kamyonlar yoluyla ve Mısır'ın SUMED (Suez-Mediterranean Boru Hattı) boru hattı ile Akdeniz üzerinden tedarik etmektedir. (Varol, 2015: 487-516)⁸⁶

Politik sorun ve risklere rağmen bölge hem bir geçiş güzergahı olması hem de keşfedilmesi beklenen enerji rezervleri ile hala dikkatleri üzerine çekmektedir. Örneğin Levant doğalgaz havzasının Suriye MEB'ine dahil olan kısmında da doğalgaz bulunması ihtimali Rusya'nın dikkatini çekmiştir. Bunun sonucunda Suriye ve Rusya arasında 25 Aralık 2013'te imzalanan anlaşma ile Rusya'nın Soyuzneftegaz firması bölgede 15 yıllık doğalgaz arama ve keşif çalışması yapma hakkı elde etmiştir. İngiliz Gulfsand Petroleum Şirketi de Suriye'nin 26. Blok sahalarının yüzde 50'sinde hak sahibi olarak çalışmalar yapmışsa da günümüzde bölge IŞİD ve diğer terör grupları arasındaki çatışmalarla gündeme gelmektedir. (Varol, 2015: 487-516)

Şii Boru Hattı ve Sünni-Selefi Boru Hattı olarak anılan iki boru hattı da sırası ile İran-Irak-Suriye ile Katar-Suudi Arabistan-Birleşik Arap Emirlikleri üçlüleri tarafından planlanmaktadır. İki boru hattının da Akdeniz'e ulaşması için Suriye topraklarından geçmesi gerekmektedir ki bu pencereden bakıldığında Suudi Arabistan ve Katar'ın Suriye krizine neden bu kadar müdahil oldukları daha net görülebilir. Suriye, rezervlerinden ziyade bölgede Akdeniz'e ve doğalgaz-petrol ithal eden Avrupa, Türkiye pazarlarına erişim için kilit bir noktadadır. (Varol, 2015: 487-516)

2013 yılında Suriye'nin tahmini petrol rezervi 2,5 milyar varil dolaylarında iken bugün petrol rezervlerinin olduğu el-Ömer, el-Tanak ve Cafra gibi başlıca bölgeler çoğunlukla Suriye Demokratik Güçleri'nin kontrolü altındayken, Şam yönetimi ise başlıca doğalgaz rezervlerinin bulunduğu Humus'taki Şaar ile Sadad ve Arak gibi önemli bölgeleri kontrolü altında tutmaktadır. 2010 yılında doğalgaz ve petrol sektörü ihracat gelirlerine yüzde 35'lik ve devlet gelirlerine de yüzde 20'lik bir katkı sağlamıştır. Doğalgaz rezervlerinin çoğunluğunun Suriye'nin coğrafi olarak merkezinde olduğu ve yaklaşık 241 milyar m³ civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ülkenin doğalgaz üretimi 2010 yılında günlük 657 milyon m³ dolaylarındayken savaş sonrası yüzde 52'lik bir düşüş yaşayarak 2017 yılında günlük 282 milyon m³'e gerilemiştir. Suriye Petrol ve Doğal Gaz Bakanı Ali Ghanem'in ifadeleri ülkenin enerji sektörünün durumunu özetler niteliktedir: “Suriye, eskiden petrol üretiyor ve ihraç ediyordu, bugünse ihtiyacımız olan her şeyi ithal ediyoruz.” 2017 yılında rejimin Humus'taki petrol ve doğalgaz sahalarını geri alması bölge üretimini doğalgaz için 17

⁸⁶ Varol T. (2015). Enerji güvenliği açısından Suriye, Kuzey Irak ve IŞİD çıkmazı. H. Çomak (Ed.), C. Sancaktar (Ed.), Z. Yıldırım (Ed.), *Enerji diplomasisi*, ss. 487-516, İstanbul: Beta.

milyon m³ ve petrol için 24 bin varile çıkarsa da bu miktarlar Suriye'nin petrol ihtiyacının sadece yüzde 20'sini ve doğalgaz ihtiyacının da sadece yüzde 60-70 civarını karşılamaktadır. Ayrıca Amerika'nın yaptırımları nedeniyle 2018 Kasım ayından itibaren Süveyş Kanalı İran petrolünün geçişine kapatılması, kullandığı petrolün yüzde 80'ine yakını ithal etmek zorunda olan Suriye'yi zor durumda bırakmıştır. Suriye bir diğer müttefiki Rusya'ya yönelmiştir ki bu durum da Rusya'nın bölgede daha fazla taviz elde etmesini sağlamaktadır. Rusya kısa süre önce Akdeniz'de önemli bir liman daha elde etmeyi başarmış ve Tartus bölgesinde bir limanı daha 49 yıllığına kiralamıştır.⁸⁷

Suriye'de iç çatışmaların durdurulması ve ülkede politik istikrarın yeniden kazandırılması yalnızca Suriye'nin iç güvenliği için değil tüm bölge ülkelerinin ticari atılımları için önemlidir. Doğu Akdeniz'i bir enerji merkezi haline getirmek için uluslararası şirketlerin desteği ve katılımı şarttır ve bu destek ve katılımın tüm potansiyeli ile gerçekleşmesi bölgedeki politik istikrarın sağlanmasını gerektirmektedir.

3.7. Doğu Akdeniz'de Yeni Bir Eksen: İsrail-Yunanistan-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Üçlü İlişkileri

Kıbrıs sorunu; Türkiye, Britanya, Yunanistan, Amerika ve Rusya'yı ilgilendiren ayrıca BM'nin de ilgi alanı içinde bulunan, NATO ve AB'nin politika saptayıcı statüsü üzerinde etkili olan uluslararası bir konudur. Kıbrıs adasının geleceğinin şu beş faktör tarafından şekillendirildiğini söyleyebiliriz:

“...Türkiye'nin KKTC'nin güvenliği ve korunması konusuyla ilişkisi ve motivasyonu, Rum tarafının, algıladığı Türk tehdidine ilgisi ve birleşmiş Kıbrıs konusuna olan bağlılığı, Amerika'nın, NATO'nun güneydoğu kanadındaki istikrar ve güvenliği konusundaki sorumluluğu, Rusya'nın Akdeniz ve Ortadoğu'da daha önemli bir rol almak istemesi, Yunanistan, Türkiye ve Kıbrıs'ın iç politikaları...”(Keser ve Akgün, 2015: 3)

Biz bu bölümde adanın geleceğini belirleyen aktörlerden İsrail, GKRY ve Yunanistan'ın ilişkilerine değineceğiz.

Bölgesel konjonktürdeki ani ve zorunlu değişimler devletleri, bozulan ilişkilerini yenileri ile dengelemeye itmektedir. Bu bağlamda, Türkiye ile İsrail'in ilişkilerindeki kırılma, bir karşı dengeleme unsuru olarak, İsrail-Yunanistan-Güney Kıbrıs aksının belirginleşmesini tetiklemektedir. Yunanistan ve Güney Kıbrıs ile yaşanan/yaşanmakta olan pratik/teknik

⁸⁷ Aysat Ş. (2019, 11 Temmuz), “Suriye'deki savaş petrol ve doğal gaz sektörünü nasıl etkiledi?”, *Independent Türkçe*, Çeviren:Ebru Karalar; The Syria Report (2013, 26 Eylül), Syria's oil and gas industry-A sector profile, <https://www.syria-report.com/library/reports-surveys/syrias-oil-and-gas-industry-sector-profile> , (erişim tarihi: 01.11.2019); “Today we import all our needs”: Syrian ministers paint stark economic outlook”, *Middle East Eye*, 30.05.2017, <https://www.middleeasteye.net/news/today-we-import-all-our-needs-syrian-ministers-paint-stark-economic-outlook> , (erişim tarihi: 01.11.2019).

sorunlar uzun yıllara dayanmakla birlikte; İsrail ile 2009 Davos çıkışı sonrası gerginleşen ilişkiler Türkiye'ye karşı yeni bir dengelenmenin oluşmasına ortam hazırlamıştır. Bu yeni üçlü eksenin ilişkilerini kolaylaştıran ve çıkarlarını yakınlaştıran temel faktör de 2009'da Kıbrıs ile İsrail arasında keşfedilen doğalgaz yataklarıdır. (Çiçekçi, 2016: parag.2) 2009 sonrası İsrail, Yunanistan ve GKRY arasında askeri işbirliği anlaşmaları ile doğalgazın çıkarılması, işletilmesi ve pazar ülkelere ulaştırılması konusunda çeşitli işbirliği anlaşmaları imzalanmıştı.⁸⁸ Son zamanlarda gündeme gelen İsrail ve Türkiye'nin ilişkilerini normalleştirme çabaları ise söz konusu üçlü ittifakın antitezi olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, 18 Şubat'ta Begin-Sedat Stratejik Araştırmalar Merkezi'nde düzenlenen çalıştayda Yunanistan Savunma Bakanı Kammenos, NATO'daki müttefiklerinden biri için oldukça sert konuşmuş ve Türkiye'yi Neo-Osmanlıcı hayaller peşinde koşmakla, cihatçıları desteklemekle, anti-İsrail bir duruşa sahip olmakla suçlayarak, İsrail'deki Türkiye karşıtı grubu konsolide etmeyi ve üçlü ittifakı korumayı amaçlamıştır. (Çiçekçi, 2016: parag.4)

GKRY'nin yakın tarihine baktığımızda en önemli gelişme olarak göze çarpan olay 2004'teki AB üyeliğidir. GKRY, AB'ye Kıbrıs Cumhuriyeti olarak ve adanın tamamını temsilen katılmış olup bu katılım, uluslararası arenada KKTC ve Türkiye'nin elini oldukça zayıflatmıştır. Buna rağmen GKRY, petrol ve petrol ürünlerinin tamamını, tekstil, kimyasal, elektronik, makine ve otomotiv ürünlerinin de yüzde 80'den fazlasını ithal eden bir ülke olarak AB oluşumunda, kriz içindeki Yunanistan'dan sonra en zayıf halka olarak yer almaktadır. (Ülker, Gürson, Topçu ve Erkan, 2013: 1209)

GKRY, AB dışında İsrail ve Rusya ile yakın ilişkiler kurmaktadır. İsrail ve Filistin ile ilişkilere baktığımızda GKRY'nin bir bölge ülkesi olarak Filistin sorununa bakışı önem arz etmektedir. GKRY, Filistin'i 1967 sınırları içerisinde tanıyan ilk AB ülkesi olmuştur. Bununla birlikte son yıllarda petrol ve doğalgazın bölgede artan popüleritesi ile birlikte imzalanan anlaşmalar ve kurulması planlanan ekonomik ortaklıklar neticesinde İsrail ile olan ilişkilerin hızlı bir yaklaşma sürecine girdiği rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Nitekim 17 Aralık 2010'da İsrail ile GKRY, Doğu Akdeniz MEB sınırlarının ve buradaki haklarını belirleyen bir

⁸⁸ “İsrail, Güney Kıbrıs, Yunanistan ve İtalya arasında doğal gaz boru hattı anlaşması imzalandı!”, *Kıbrıs Postası*, 26.11.2018; Berberakis S. (2016, 29 Eylül), “Yunanistan, Kıbrıs ve İsrail enerji bakanları Atina'da görüştü”, *Kıbrıs Postası*, http://www.kibrispostasi.com/c58-GUNEY_KIBRIS/n201655-Yunanistan-Kibris-ve-israil-enerji-bakanlari-Atinada-gorustu , (erişim tarihi:06.02.2019); “Yunanistan-İsrail-Güney Kıbrıs üçlüsü Doğu Akdeniz'de işbirliğini artırıyor”, *BBC News*, 08.05.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44040323> , (erişim tarihi:06.02.2019); “İsrail'deki üçlü görüşmeye ABD de katılıyor”, *Kıbrıs Postası*, 16.12.2018, http://www.kibrispostasi.com/c58-GUNEY_KIBRIS/n271141-israildeki-uclu-gorusmeye-abd-de-katiliyor-16122018 , (erişim tarihi:06.02.2019); “Savunmayla ilgili beş konuda işbirliği adımları atılması kararı”, *Kıbrıs Postası*, 29.07.2015, http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n168392-Savunmayla-ilgili-bes-konuda-isbirligi-adimlari-atilmasi-karari , (erişim tarihi:06.02.2019).

anlaşmaya imza atmışlardır. Ayrıca İsrail, Leviathan sahasından çıkarmayı planladığı doğalgazı Kıbrıs üzerinden Avrupa pazarına taşımayı planlamaktadır.⁸⁹

Fotoğraf-2: Binyamin Netanyahu, Nikos Anastasiadis ve Aleksis Çipras'ın Lefkoşa Buluşması.

Kaynak: “Yunanistan-İsrail-Güney Kıbrıs üçlüsü Doğu Akdeniz’de işbirliğini artırıyor”, BBC, 08.05.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44040323> (erişim tarihi:05.12.2018).

Birçok analiste göre İsrail daha şimdiden, yaptığı MEB anlaşmaları ve sınır ötesi keşifleri ile Doğu Akdeniz’deki enerji yarışının kazananı konumunda bulunmaktadır. Tamar ve Leviathan sahaları tam olarak faaliyete sokulduğunda, en azından önümüzdeki 30 yıl İsrail’in enerji ihtiyacını karşılayabilmekte ve hatta İsrail’i bir enerji ihracatçısı konumuna getirebilmektedirler. Bu rezervlerin keşfi, Arap Baharı sonrası yaşadığı arz kesintileri ile birlikte Mısır ile değişen ilişkileri de düşünüldüğünde İsrail açısından daha da önem kazanmaktadır. Endüstri araştırmaları, Kıbrıs’ın Vasilikos bölgesinde inşa edilecek yıllık 5.0 milyon ton kapasiteli bir LNG dönüşüm tesisinin İsrail’in doğalgaz ihracatına önemli bir katkı sağlayacağını göstermektedir. (Stambolis, 2013: parag.8) İsrail’in bu projeye destek vermesi ekonomik getirisinin de ötesinde uzun vadeli bir strateji örneği sergilemektedir. Bu projenin hayata geçirilmesi ve sonrasında işletilmesi için halihazırda düşük nüfuslu olan adaya binlerce İsrailli personel ve beraberinde onların ailelerinin yerleştirilmesi gerekecektir. İlerleyen yıllarda adadaki İsrail nüfusunun en azından 15.000’e ulaşacağını söylemek hiçte zor değildir.

⁸⁹ Ertürk A. C. (2011), Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin Dış Politikası, Bilgesam, http://www.bilgesam.org/incele/755/-guney-kibris-rum-yonetimi-nin-dis-politikasi/#.W8M57i_BKu4 , (erişim tarihi: 22.10.2019).

İsrail'in, bu yoğun nüfusun güvenliğini sağlamak için adada bir güvenlik gücü bulundurmaya teklif etmesi olasıdır. (Stavris, 2012 :91)

İsrail ile Noble Energy şirketinin işbirliği, Leviathan ve Tamar sahalarını araştırma kapsamında 1998'de başlamıştır. Bu ikili ilişkinin yanı sıra Yunanistan-GKRY-İsrail üçlü ekseninin ortaya çıkışı ancak 2010 yılında açıklık kazanabilmiştir. Gazze'ye yardım götürən Mavi Marmara'ya, İsrail'in 31 Mayıs 2010'da uluslararası hukuka aykırı şekilde müdahalesini takiben GKRY ile İsrail Aralık 2010'da MEB sınırları için anlaşmaya varılmıştır. Burada dikkat çeken nokta, GKRY'nin dış politikasını yönetirken attığı adımların zamanlamasıdır. GKRY İsrail ile ekonomik bir ittifak kurabildiği takdirde, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de manevra kabiliyetinin azalacağını öngörmüştür. Bu süreci takiben 2012'de GKRY'nin AB dönem başkanlığını devralması ile Türkiye-AB ilişkileri adeta durma noktasına gelmiştir. (Doğan, 2013: 3-4) Bu olay aynı zamanda İsrail ile GKRY arasındaki işbirliğinin de sembolik olarak başlangıcıdır. Mavi Marmara olayının ardından Amerikan Yahudi Komitesi (AJC), Kıbrıs'ı ziyaret etmiş ve görüşme esnasında çoğunlukla AJC, Kıbrıs için Amerika ile birlikte uluslararası arenada neler yapılabileceğini aktarmıştır. (Stavris, 2012: 92)

Mavi Marmara krizi nedeniyle Türkiye ve İsrail'in ilişkilerinin durma noktasına gelmesinin hemen ardından, 6 Eylül 2011'de Yunanistan ile İsrail, askeri iş birliği anlaşması imzalamışlardır. Anlaşma Tel Aviv'de Yunanistan Savunma Bakanı Panagiotis Beglitis ile İsrail Savunma Bakanı Ehud Barak arasında imzalanmıştır.⁹⁰ GKRY'de İsrail ile benzer bir ittifak arayışına girerek, bulunması umulan rezervleri güvence altına almak için harekete geçmiştir. 16 Şubat 2012 tarihinde, GKRY ile İsrail arasında imzalanan bir askeri anlaşma ile iki ülkeye ait MEB alanlarında sürdürülen ortak doğalgaz projelerinin güvenliğinin sağlanması amacı ile İsrail askeri uçaklarının ve gemilerinin Kıbrıs askeri üslerini kullanması mümkün hale getirilmiştir. (Yıldız, 2015: 20)

Yunanistan'ın yaşadığı büyük ekonomik krizden güçlü çıkamayan ekonomisi, yıllardır süregelen GKRY'ye kaldıraç olma grevini eskisi kadar etkili bir şekilde gerçekleştiremeyerek bölge ekonomisi üzerindeki etkisinin bir kısmını da kaybetmiştir. Yunanistan'daki bu ekonomik krizin bölge ekonomisinde yarattığı boşluğu yeni bir aktör doldurmaktadır: İsrail. Yunanistan, İsrail ve GKRY'nin oluşturduğu bu ittifak, ABD'nin dışardan verdiği destek ile de pekişmektedir. (Stavris, 2012: 88) GKRY-İsrail işbirliğinden Rumların çıkarı, İsrail ile birlikte enerjide merkez ülke konumuna gelebilirlerse Türkiye limanlarına akan petrol ve doğalgaz boru hatlarına gerek kalmadan Avrupa'nın enerji kaynaklarını çeşitlendirme

⁹⁰ Bilge Ö. (2011, 6 Eylül), "Akdeniz dostları", *Hürriyet Gazetesi*, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/akdeniz-dostlari-18657281> , (erişim tarihi:17.01.2019).

imkanlarını karşılayabilecek olmalarıdır. İsrail'in çıkarı ise bu anlaşma sayesinde, Filistin'e ait olan Gazze MEB'ine el koyabilmek ve bunu uluslararası alanda onaylatarak Akdeniz'de istediği sınırlara ulaşabilmek olacaktır. Unutulmamalıdır ki Gazze'nin kuzey batısında ilan edilmiş olan MEB'in yüzde 60'ı Filistin sınırları içinde kalmaktadır.⁹¹

Türkiye'nin muhalefetine ve kamu ihalelerine katılan şirketleri kara listeye alma tehditlerine rağmen tartışmalı parsellerin GKRY tarafından arama ve sondaj işlemleri için ihaleye çıkarılması ve ENI, Total gibi büyük uluslararası şirketlerin ihaleyi kazanması diplomatik perspektiften yorumlandığında GKRY ile Yunanistan ve İsrail'in arasındaki işbirliğinin stratejik ortaklıklarını da pekiştireceğini göstermektedir. (Grigoriadis, 2014: 124-131)

Yunanistan; "Girit, Kaşot, Kerpe, Rodos ve Meis hattını esas alarak ortay hatta dayalı deniz yetki alanı sınırlandırması" yapmayı hedeflerken diğer yandan da GKRY ile bir sınırlandırma antlaşması yapmak için uygun zamanı kollamaktadır. Bu şekilde Yunanistan hem Türkiye'yi Doğu Akdeniz'den dışlamayı hem de ona sadece Antalya Körfezi ile sınırlı çok az bir kıta sahanlığı ve MEB alanı bırakmayı amaçlamaktadır. Fakat, aslında Yunanistan'ın Kerpe, Kaşot, Rodos ve Meis adalarının, Türkiye ve Yunanistan anakaraları arasındaki ortay hattın "ters tarafında" (Türkiye anakarasına yakın yarıda) kalmaları nedeni ile Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'de MEB sahibi olması mümkün değildir. Ek olarak, "coğrafyanın üstünlüğü" ve "oransallık" prensipleri ışığında, Anadolu yarımadası kıyılarının uzunluğu bu adalarla kıyaslanamayacak derecede fazladır ve Anadolu yarımadası önündeki konumları ile bu adalar "kapatmama" prensibine de aykırılık oluştururlar. Uluslararası hukuka aykırı bir şekilde Yunanistan'ın bu hedeflerine ulaşması durumunda Türkiye'nin olası MEB'i Antalya Körfezi ile sınırlandırılacak ve yaklaşık 41.000 km² olacak ve tahmini asgari 104.000 km²'lik deniz yetki alanı kaybedilmiş olacaktır.⁹² Yunanistan için Kıbrıs'taki varlığı, bölgedeki nüfuzunu koruyabilmesi için hayati önem taşımaktadır. Yunanistan, Kıbrıs adası üzerinde tam hakimiyet kurduğu takdirde Türkiye'nin uzun yüzyıllardır elinde tuttuğu 'Doğu ile atı arasında bir köprü olma misyonunu elinden alacak ve bunun sonucunda Türkiye, ABD ve AB nezdindeki değerini önemli ölçüde kaybedecektir. (Yılmaz, 2010: 12)

İsrail ve GKRY, her ikisi de enerji bağlamında ele alındığında bölgesel nitelikte küçük ölçekli güçlerdir. Ayrıca bir ada ülkesi olarak GKRY, fiziksel açıdan; etrafı diplomatik ilişkiler kurulamayan ülkelerle çevrili olan İsrail de politik açıdan izole edilmiştir. Bu nedenle özellikle İsrail'in komşuları ile enerji aktarımını sağlayacak bir ortaklığa gitmesi şu an için bir

⁹¹ "GKRY ve İsrail Doğu Akdeniz'de neyin peşinde?", *Kıbrıs Gazetesi*, 14.08.2011.

⁹² Yayıncı C., Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye.

seçenek olarak görünmemektedir. İsrail ve GKRY, enerji arz güvenliğinin sağlanması yanısıra, bölgesel bir enerji dağıtım merkezi oluşturmak amacıyla da işbirliğine yönelmektedirler. İsrail sahip olduğu doğalgaz rezervinin en az yüzde 40'ını ihraç etme kararı almıştır ve Kıbrıs İsrail için bunu mümkün kılacak bir güzergah, bir araçtır.⁹³

Bölgede keşfedilen ve keşfedilmesi beklenen doğalgaz kaynakları, bölge sorunlarının zmne katkıda bulunabilir ve enerji alanındaki iş birliği, uzun süredir devam eden uluslararası anlaşmazlıkların zm için tarafları ikna edebilecek bir tetikleyici görevi görebilir. Fakat Kıbrıs sorunu, MEB sınırları ilanları ile ilgili anlaşmazlıklar ve Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerinin normalleşmeye başlamasına rağmen henüz bir istikrara sahip olamaması, bölgesel bir işbirliği ihtimalinin önündeki engellerdir ki bu durum AB enerji güvenliği açısından da olumsuz bir faktördür. Yunanistan, İsrail ve GKRY l ittifakı için, Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının paylaşımında Türkiye'yi dışarıda bırakan seçenekleri ekonomik olarak uygulanabilir kılmak yine bu bölge doğalgazının en azından pazarlanabilir miktarlarda bir an önce çıkarılabilmesine ve tabi ki gelecek beklentilerini karşılayacak devam keşiflerinin yapılabilmesine bağlıdır. Türkiye'nin bölgedeki önemi yalnızca bir Doğu Akdeniz lkesi olması veya önemli bir enerji ithalatçısı olmasından kaynaklanmamaktadır. Türkiye aynı zamanda bölgedeki doğalgazın dünya piyasalarına taşınabilmesi için bir transfer hattıdır. (Grigoriadis, 2014: 124)

GKRY-İsrail-Yunanistan arasında doğrudan oluşturulan bu eksene paralel olarak gelişen Mısır, GKRY, Yunanistan ilişkileri aşında ticarete dayalı bir bölgesel işbirliğinin parça parça oluşturulabileceğini kanıtlamaktadır. Türkiye, bu bölgesel oluşumdan dışlanmış gibi görünse de Türkiye'nin politik rotasında yapacağı değişikliklerle oluşmakta olan bu yeni bölgesel dengede kendine bir yer bulabileceği söylenebilir. (Ellinas, Roberts ve Tzimitras, 2016: 17-18)

⁹³ IDLAW, Cyprus Offshore Hydrocarbons Exploration And Production , Prospects For The Establishment Of A Regional Energy Hub, South and East Mediterranean Hydrocarbon Workshop-ELG Third Energy Event, Vienna, September 2013, <https://www.idlaw.com.cy/knowledge/cyprus-offshore-hydrocarbons-exploration-and-production/> ,(erişim tarihi: 29.12.2018).

III. BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ'DE BÖLGE DIŞI AKTÖRLERİN DOĞU AKDENİZ POLİTİKALARININ BÖLGE JEOPOLİTİĞİNE VE KIBRIS SORUNUNA ETKİLERİ

1. Doğu Akdeniz'de Bir Karadeniz Devleti: Rusya Federasyonu

Rusya, BP'nin 2019 yılı Dünya Enerji İstatistik Görünümü raporundaki verilerine göre 1375 tcf kanıtlanmış doğalgaz rezervi ile dünyanın en büyük doğalgaz rezervine sahip ülkesidir.(BP, 2019: 30)⁹⁴ Rusya bu devasa rezerv miktarının piyasada ona sağladığı güçle birlikte tüm doğalgaz piyasası üzerinde etki ve çıkar sahibidir. Doğu Akdeniz bölgesi de Rusya'nın çıkarları içinde yer alacak yeni fırsatlarla doludur. Fakat Rusya'nın bölgeye ilgisi yeni değildir. Rusya'nın, Kıbrıs ile düzenli ilişkileri 1960'lara kadar dayanmaktadır. Fakat gerçek anlamda yakın olarak değerlendirilebilecek ilişkiler Soğuk Savaş sonrasında kurulabilmiştir. GKRY liderleri, birçok kez Moskova'yı ziyaret etmişlerdir, Rusya Dışişleri Bakanlığı seviyesindeki ilk ziyaretini ise 2000 yılında gerçekleştirmiştir. Dmitry Medvedev ise, 2010'da GKRY'ni ziyaret eden ilk Rus lider olmuştur. (Özbay, 2015: parag.2)

Başpiskopos Makarios döneminde gelişen Kıbrıs-Rusya ilişkilerinde Rusya, Makarios'a Yunan Cuntası eli ile yapılan darbenin ardından Makarios'u destekleyen bir tutum izlemiştir. Türkiye'nin 1974'teki müdahalesi ile bu darbenin başarılı olması sonrasında gerçekleşmesi beklenen Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakının önüne geçilebilmiştir. Günümüzde Rusya'nın Akdeniz'deki resmi anlaşmalı tek limanı olan Tartus'a Limasol'da ilave edilmiş ve ABD, AB ve Rusya'nın bölgedeki nüfuz çekişmesi devam etmektedir.⁹⁵

2013'te İslam Konferansı Örgütü'nün (İKO), İstanbul'da düzenlediği 31. dönem dışişleri bakanları toplantısına Rusya, 20 milyon Müslüman nüfusunu temsilen gözlemci statüsünde katılmıştır. BM Güvenlik Konseyi'nin Kıbrıs ile ilgili karar tasarısında veto hakkını kullanan Rusya'nın dışişleri bakanı Lavrov'un, konferansta KKTC Başbakanı Mehmet Ali Talat ve Dışişleri Bakanı Serdar Denktaş ile görüşmesi dikkat çekicidir. Ayrıca Lavrov konferansta şu açıklamaları da yapmıştır:

“Uzlaşma arayışının, Kıbrıs'taki hem Rumlar, hem de Türklerin yasal çıkar ve kaygıları dikkate alınarak, gönüllü esasta olması gereğinden hareket ediyoruz. Rusya, Kıbrıs Türklerine mali ve ekonomik yardım yapılması yönünden adımları destekler. Bu yardımlar, BM'nin Kıbrıs ile ilgili

⁹⁴ Central Intelligence Agency, *The World Factbook, Country Comparison, Natural Gas-Proved Reserves*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2253rank.html> , (erişim tarihi:18.12.2018).

⁹⁵ Tarakçı N. (2014), Kıbrıs görüşmelerinde esas hedef Rusya, TASAM, http://tasam.org/tr-TR/Icerik/5206/kibris_gorusmelerinde_esas_hedef_rusya , (erişim tarihi: 22.10.2019).

kararlarını ihlal etmeyecek uluslararası mekanizmaların kurulması koşuluyla yapılmalıdır.” (Lavrov, 2013)

Çeçenistan sorunu nedeniyle Arap dünyası ile sorunlar yaşamakta olan Moskova’nın, zaten Ankara’nın özel daveti ile gözlemci statüsünde katıldığı toplantıda Ankara’yı karşısına almaktansa onun İKO içindeki güçlü konumundan faydalanarak İslam ülkeleri nezdinde konumunu sağlamlaştırmak istemesi bu açıklamanın neden bu toplantıda yapıldığını gösterir niteliktedir. (Oğan, 2004: parag.2)

2015’te Türkiye’nin Suriye sınırında bir Rus askeri uçağını düşürmesinin hemen ardından Lavrov’un bu kez GKRY’ye bir ziyarette bulunması Moskova’nın Kıbrıs politikası ibresini bir kez daha güneye çevirmiştir. Bunun yanı sıra Rusya bir AB üyesi olan GKRY’yi ziyaret ederek yaptırımlar sonucu gerginleşen Rusya-AB ilişkileri için de yeni bir pencere açmayı amaçlamıştır. Lavrov’dan hemen sonra aday ABD Dışışleri Bakanı John Kerry’nin de ziyaret etmiş olması bölgedeki güç mücadelesinin mikro düzeyde bir örneğini sunmaktadır. (Özbay, 2015: parag.13) ABD Dışışleri Bakanı John Kerry, Güney Kıbrıs ziyaretinin ardından KKTC’ye geçerek KKTC Cumhurbaşkanı Akıncı ile bir araya gelmiştir.⁹⁶

Rusya’nın Suriye’de olası bir rejim değişikliği sonucu Tartus limanını kaybetme ihtimaline karşı çeşitli önlemler almak amacıyla Kıbrıs ile görüşmelere başladığı bilinen bir durumdur. Güney Kıbrıs Dışışleri Bakanı Ioannis Kasulides, Rusya’nın Sesi radyosuna yaptığı açıklamada masadaki müzakere konularından birinin de Baf’ta bulunan hava üssünün kullanılması olduğunu, iki ülkenin detaylar üzerine yoğunlaştığını ve önümüzdeki aylarda bir askeri işbirliği anlaşmasının imzalanabileceğini belirtmiştir.⁹⁷ Nitekim Rus savaş gemileri uzun zamandır GKRY limanlarını kullanmakta iken 2014 yılında Rusya Savunma Bakanlığı, GKRY’den Rus hava kuvvetleri için de bazı tesisler talep etmiştir. Savunma Bakanı Fotis Fotiou ve Dışışleri Bakanı Ioannis Kasoulides’in Moskova ziyaretleri sırasında Moskova tarafından hava üssü kullanımı için ilk taleplerde bulunulmuştur.⁹⁸ 25 Şubat 2015’te Moskova’da, Rus lider Vladimir Putin’in ikametgahında, Rum Yönetimi Başkanı Nikos Anastasiadis ile Rusya Cumhurbaşkanı Vladimir Putin’in de bulunduğu bir toplantıda, Rum Dışışleri Bakanı Ioannis Kasoulides ve Rusya Dışışleri Bakanı Sergey Lavrov tarafından 11

⁹⁶ “KKTC’ye Amerika’dan ilk ziyaret”, *Sözcü Gazetesi*, 03.12.2015,

<https://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/kktcye-amerikadan-ilk-ziyaret-1001136/> , (erişim tarihi:06.02.2019).

⁹⁷ “Rus Savaş Uçakları Baf Hava Üssü’nü Kullanacak”, *Kıbrıs Postası*, 22.06.2013,

http://www.kibrispostasi.com/c58-GUNEY_KIBRIS/n108517-Rus-savas-ucaklari-Baf-Hava-ussunu-kullanacak

⁹⁸ Evripidou S. (2014, 10 Ocak), “Cabinet Gives OK for Russian use of Paphos Base”, *Cyprus Mail*,

<http://cyprus-mail.com/2014/01/10/cabinet-gives-ok-for-russian-use-of-paphos-base/> (erişim tarihi:05.12.2018).

anlaşmadan 8'ine imza atılmıştır.⁹⁹ Rusya ve Rum Kesimi'nin vardıkları anlaşmaya göre, Fransa ve Almanya'ya sağlamakta olan askeri kolaylıkların aynısının Ruslara da sağlanması kararlaştırılmış ayrıca Rus savaş gemilerinin ikmal için Limasol Limanı'nı kullanması ile ilgili kolaylıklara paralel olarak Rusya'nın Andreas Papandreu Hava Üssü'nü de kullanmasına izin verilmiştir. Rusya'nın Baf'taki hava üssünü kullanma talebi, Suriye'deki Tartus hava üssünün geleceğinin belirsizliği ile yakından alakalıdır. Hava üssünü, Rus uçakları da diğer ülkeler gibi, üste sürekli yer sahibi olmak yerine "kira" ödenmesi ile birkaç gün konuşlanacak şekilde kullanacaklardır.¹⁰⁰ Rusya ve Kıbrıs arasında imzalanan bir askeri anlaşma ile Moskova'nın neredeyse 20 yıl sonra ilk kez tekrar bir AB ülkesinde askeri varlığa sahip olması oldukça önemli bir gelişmedir.¹⁰¹ (Goncharenko ve Coşkun, 2013: parag.5)

Fotoğraf-3: Kıbrıs Rum Kesimi'ni Ziyaret Eden Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Ve Rum Lider Nikos Anastasiadis.¹⁰²

Kaynak:

http://www.aljazeera.com.tr/sites/default/files/styles/aljazeera_article_main_image/public/2015/12/02/lavrov-anastasiadis-reuters_1.jpg?itok=-7VZ-oVB

⁹⁹ Doğan Haber Ajansı (2015, 26 Şubat), "Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Rusya arasında kritik anlaşma", *Hürriyet Gazetesi*, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/guney-kibris-rum-yonetimi-ve-rusya-arasinda-kritik-anlasma-28298856>, (erişim tarihi:06.02.2019).

¹⁰⁰ "Rus Savaş Uçakları Baf Hava Üssü'nü Kullanacak", *Kıbrıs Postası*, 22.06.2013, http://www.kibrispostasi.com/c58-GUNEY_KIBRIS/n108517-Rus-savas-ucaklari-Baf-Hava-ussunu-kullanacak

¹⁰¹ Goncharenko R. ve Coşkun E. (2013, 28 Haziran), "Rusya'nın Akdeniz'de üs arayışı Suriye'de Beşar Esad yönetimi ile isyancılar arasında çatışmalar sürerken Rusya'nın Akdeniz'de yeni bir askeri üs arayışına girmesi dikkat çekti.", *Deutsche Welle*, Editör: Başak Özay), <https://www.dw.com/tr/rusyanin-akdenizde-us-arayisi/a-16914142> (erişim tarihi:05.12.2018).

¹⁰² http://www.aljazeera.com.tr/sites/default/files/styles/aljazeera_article_main_image/public/2015/12/02/lavrov-anastasiadis-reuters_1.jpg?itok=-7VZ-oVB

GKRY, Rusya ile sürdürdüğü iyi ilişkileri sebebi ile AB tarafından sık sık eleştirilere maruz kalsa da dönemin Rum Yönetimi lideri Hristofyas, “Rusya, Kıbrıs’a hiçbir koşul öne sürmüyor. Kıbrıs, gerek Akdeniz ülkesi olarak gerekse Hristiyan Ortodoksların çoğunlukta olduğu bir ülke olarak Rusya ile sıkı kültürel bağlara sahiptir” şeklindeki açıklamaları ile Rusya ile süregelen ilişkileri savunmuştur. (Hasanoğlu, 2015: parag.12)

Bugün Rusya ve GKRY arasında politik, ekonomik ve sosyal alanda önemli ortak dış politika unsurları bulunmaktadır. İki ülkenin yakın geçmişteki ilişkilerine bakacak olursak, öncelikle Hristofyas, 2008’de Rusya’yı ziyaret etmiş ve taraflar arasında Kıbrıs sorununa ilişkin konuları da içeren bir memorandum imzalanmıştır. 2010 yılında bu defa Medvedev GKRY’yi ziyaret etmiş ve bu ziyarette 2010-2013 yılları arasındaki stratejik hedefler ortaya konmuştur. Ayrıca Kıbrıs Sorunu, yatırım, ticaret ve turizm gibi çeşitli konulardaki 13 anlaşma da taraflarca imzalanmıştır. Medvedev, Rumlara açık desteğini belirtmiş ve Kıbrıs’ın Rusya-AB ilişkileri için önemini vurgularken, iki ülkenin uluslararası politikalarının uyuştuğunu belirtmiştir. Akdeniz’in küçük ülkesi ile Avrupa’nın en büyük ülkesi arasında politik, ekonomik, sosyal unsurları içinde barındıran kapsamlı bir dış politika alışverişi bulunmaktadır.¹⁰³

Kurulduğu günden beri Kıbrıs Rumlarına ekonomik ve askeri yardımı kesintisiz devam eden Rusya, 2011’de yaşanan dünya ekonomik krizinden etkilenen GKRY’nin 2,5 milyar Euro kredisinin geri ödeme şartlarını iyileştirmiş, geri ödeme vadesini uzatmış ve faiz indirimine gitmiştir. Rusya’nın Rum bankalarındaki mevduatlarının toplamının 70 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir ki bu rakamlar Rusya’nın milli gelirinin yüzde 4’üne karşılık gelmektedir. Rusya’nın Güney Kıbrıs’taki yatırımları 2012 Ocak-Haziran döneminde bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla yüzde 40 artarak, 78 milyar dolar ile tarihi zirvesine ulaşmıştır. 2012’de Fitch’in Güney Kıbrıs’ın kredi notunu, yatırım yapılamaz seviyeye kadar düşürmesine rağmen Rusya, Güney Kıbrıs bankalarında bulunan 22 milyar dolar mevduatını korumuştur. Ayrıca enerji konusunda da adadan desteğini esirgemeyen Rusya’nın Lukoil ve Gazprom gibi bir enerji devi firması da başta olmak üzere çeşitli sektörlerde çok sayıda Rus şirketi adada faaliyet göstermektedir. Yine 2012 yılında bu Rus şirketlerinin sayısı yüzde 25 artmıştır. Adanın Rum kesiminde 50 bin civarında Rusça konuşan kitle bulunmaktadır. Bunların bir kısmının 1990-2000’lerde göç eden Pontus Rumları olduğu bilirse de Rusya’ya hala bağlılık gösteren bu 50 binlik nüfusun Limasol’da

¹⁰³ Ertürk A. C. (2011), Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin dış politikası, Bilgesam, http://www.bilgesam.org/incele/755/-guney-kibris-rum-yonetimi'nin-dis-politikasi/#.W8M57i_BKu4 , (erişim tarihi: 22.10.2019).

yoğunlaştığı ve hatta şehrin ‘Limasolgrad’ olarak anıldığı söylenmektedir. Rumların Annan Planına “hayır” demelerinde bu nüfusunda etkisi olduğu da söylenebilir. Birleşik bir AB ülkesi olacak bir Kıbrıs’ta, Rusların günümüzdeki kadar rahat hareket edemeyeceği ve Rusya’nın da şuan ki Kıbrıs politikasını uygulayamayacağı açıkça ortadadır. (Tarakçı, 2014: parag.5; Tarakçı, 2019: parag.4)

Rusya’nın Doğu Akdeniz Bölgesindeki hedefleri Rus devlet şirketleri Gazprom ile Novatek’in Kıbrıs’ın deniz aşırı doğalgaz yataklarına erişiminden, bölge gazının uluslararası pazarlarda satışını gerçekleştirmek olarak ifade edilebilir. Rusya, bölgedeki hedeflerine ulaşmak için aktif bir politika izlemektedir, İsrail ile İsrail’in Leviathan havzasındaki doğalgazı LNG olarak almak için bir ön anlaşma da imzalamıştır. Böylece Rus Gazprom’u, bölge gazının Avrupa’ya Yunanistan üzerinden inşa edilecek boru hatları ile aktarılmasının planlandığı düşünülecek olursa Yunanistan’ın sahip olduğu doğalgaz şirketi DEPA’ya teklif götürecek olan şirketlerden biri olacaktır. Eğer Rusya burada başarılı olursa bölge gazını Yunanistan boru hatları üzerinden Avrupa’ya satabilecektir. (Stavris, 2012: 91)

“Rusya, artık bir Ortadoğu ve Akdeniz ülkesidir. Rusya’nın artan deniz tatbikatları ve liman ziyaretleri bu denklemin unsurudur. Suriye dışında Cezayir, Libya ve Mısır’a silah satmaktadır. Libya’nın doğusunda en zengin petrol yataklarının bulunduğu Tobruk ve Bingazi bölgesini elinde tutan gruplar Rusya tarafından desteklenmektedir.” (Tarakçı, 2019: 2) Ayrıca Rusya’nın artık bir Sovyet imparatorluğu olamasa da hala çok etkili bir uluslararası güç olarak, Arktik ve Orta Asya bölgesinde belirleyici ve Asya’da Amerikan pivotu ve Çin atağına karşı dengeleyici bir güç olduğunu vurgulayan Fransız Akademisyen Dominique David de, Rusya’nın gücünü reddederek, ülkeyi ötekileştirmenin riskli olduğunu ve barışçıl bir sistemin, sisteme radikal bir şekilde karşı çıkanlar dışındaki herkesi sisteme entegre etmesi gerektiğini savunmaktadır. Fransız akademisyen, bu bağlamda Rusya ile dört farklı cephede yeni bir uzlaş sağlanması gerektiğini söylemektedir: İlk cephe olarak Ukrayna’nın doğu ile batı arasında yeni bir köprü olarak yeniden inşası gerekmektedir. Bu sayede Rusya ekonomik yaptırımlardan ve krizden kurtulabilecektir. İkinci cephe Levant bölgesidir. Fransız uzmana göre bu bölgede Rusya, Türkiye ve İran müttefik konumundadır ve batılı güçlerin desteği olmaksızın bölgede istikrar sağlanamaz. Dominique David’e göre, üçüncü önemli cephe de Avrupa güvenliğidir ve NATO’nun genişlemesi, Avrupa ülkelerinin istikrarı ve enerji güvenliği gibi konularda Moskova’nın etki gücü hala oldukça fazladır. Dördüncü cephe olarak ise Dominique David, enerji politikaları ve nükleer silahlar gibi küresel konularda Rusya ile yürütülecek diplomasiinin önemine dikkat çeker. (Dominique David’den aktaran Örmeci, 2018: parag.3)

2. Doğu Akdeniz'in Abisi: Amerika Birleşik Devletleri

1973 Petrol Krizi, ABD için iki gereklilik doğurmuştur, ilk olarak küresel ekonomik dengeleri bozabilecek yeni bir ambargo ihtimalinin ortadan kaldırılması; ikinci olarak petrol fiyatlarının mutlaka kontrol altına alınması. Bu sebeple 1979-1989 arasında İran-Irak Savaşları yaşanmış, 1990-1991 Körfez Savaşı ve devamında 2011-2012 ABD'nin Irak'ı işgali gerçekleşmiştir. Tarakçı, 2012: 1)

Doğu Akdeniz'de keşfedilen doğalgaz ve petrol kaynaklarının araştırılması, çıkarılması ve işletilmesinde ABD'li Noble Energy şirketi önemli bir rol üstlenmektedir. Bu da ABD'nin bölgedeki askeri varlığı ile birlikte ele alındığında ABD'yi Doğu Akdeniz'deki enerji meselesinin en önemi taraflarından biri haline getirmektedir. (Örnek ve Mızrak, 2016: 24)

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Enerji Konularından Sorumlu Müsteşar Yardımcısı Amos Hochstein, Güney Kıbrıs'a yapmış olduğu ziyaret sonrası GKRY'nin, kendi MEB sınırları içinde keşfedilen ve keşfedilmesi beklenen enerji kaynaklarını değerlendirme hakkı bulunduğunu ve değerlendirilmesinden elde edilecek gelirin toplu bir çözüm çerçevesinde tüm Kıbrıslılara orantılı bir şekilde dağıtılması gerektiği görüşünü ifade etmiştir. Ayrıca Noble Enerji şirketinin de bölgedeki sondaj ve araştırma faaliyetlerinde öncü firma olarak yer almasından gurur duyduğunu söylemiştir. Hochstein, Güney Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'in önemli bir enerji merkezine dönüşmesinde anahtar rol oynayabileceğini ve ABD ile Güney Kıbrıs'ın ilişkisinin “çok şey vaat eden stratejik ve gerçek bir işbirliği” şeklinde olduğunu, bu ilişkinin Güney Kıbrıs'ın bölgede gittikçe yükselen liderlik rolünü de desteklediğini belirtmiştir.¹⁰⁴

Kıbrıs, bölgesel istikrara doğrudan; küresel istikrara ise dolaylı etki gücüne sahip bir adadır bu nedenle küresel hedefleri olan her güçlü devlet, Orta Doğu, Basra Körfezi, Kafkasya, Balkanlar ve Doğu Akdeniz'deki gelişmelere etki edebilen Kıbrıs'ın önemini göz önünde bulundurmak zorundadır. Kıbrıs, ABD gibi küresel politikaya etki edebilen ülkeler için önemli bir jeopolitik potansiyele sahiptir. Küresel ekonomiyi kontrol etmek için enerji kaynaklarına ve ulaştırma hatlarına erişim sahibi olmak isteyen ABD'nin Ada'da söz sahibi olması sadece Kafkasya ve BTC (Bakü-Tiflis-Ceyhan) boru hattını değil bunun yanında Basra Körfezi, Orta Asya ve Kuzey Afrika'daki enerji hatları üzerinde de kontrol sahibi olması anlamına gelecektir. (Yılmaz, 2010: 10)

¹⁰⁴ “ABD: Avrupa Arenasında Güney Kıbrıs Enerji Konsunda Anahtar Role Sahip”, *AB Haber Brüksel*, 06.07.2014, <http://www.abhaber.com/abdavrupa-arenasinda-guney-kibris-enerji-konusunda-anahtar-role-sahip/> (erişim tarihi:05.12.2018).

Uluslararası Enerji Ajansı’da tüm üyelerin oy birliği ile seçilen ve Forbes’e göre dünya enerjisini yönlendiren en önemli 7 kişiden de biri olan Fatih Birol, Amerika’nın kaya gazı devrimi ile çok önemli bir atak yaptığını ve ek olarak ABD’nin giderek dünya petrol ve doğalgaz piyasaları için belirleyici ülke konumuna geleceğinin altına çizmektedir. Birol, ABD’nin 7 yılda kaya petrolünden ede ettiği petrolün Irak’ın bir yıllık toplam üretimi kadar ve ürettiği kaya gazının da Katar’ın ürettiğinin iki katı kadar olduğunu da aktarmaktadır.¹⁰⁵

İsrail ile Körfez ülkeleri arasındaki buzların erimeye başlaması, Amerikalı petrol şirketi ExxonMobil’in Bölgede İsrail gazına dair yatırım ve işbirliği yapmasını kolaylaştırmıştır. ExxonMobil’in GKRY’nin 10 numaralı parselindeki sondaj çalışmalarını ABD’nin 6. Filosunun desteği ile gerçekleştirmesi bölgedeki dengeleri değiştirme potansiyeline sahiptir. Bu destek Total ve ENI firmalarının da İtalyan ve Fransız donanması koruması altında bölgede faaliyet göstermelerinin önünü açmıştır. Sondaj faaliyetleri sonrasında ExxonMobil Başkanı Steve Green, 10 numaralı parselde yapılan sondajın umut vadeden sonuçlar verdiği açıklamasında bulunmuştur. ABD’nin bölgeye ilgisi, 20 Mart 2019 tarihinde Kudüs’te 6.’sı düzenlenen Üçlü Zirve’ye ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo’nun katılımıyla bir kez daha gösterilmiştir. Yaşanan bu gelişmeler özellikle İsrail ve GKRY doğalgazının East-Med boru hattı üzerinden aktarılması konusunda olumlu gelişmeler olarak yorumlansa da Doğu Akdeniz gazının şu anda Rus gazı fiyatları ile rekabet etmesi mümkün görünmemektedir.¹⁰⁶

ABD’nin enerji kaynaklarından sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Francis Fannon, ABD’de Avrupa’nın enerji güvenliğini konu alan bir toplantıya telefonla bağlanarak, “Avrupa ziyareti sırasında, enerji pragmatizminin eski politik sorunları aştığını görebileceğiniz Doğu Akdeniz’e gittim. Halihazırda İsrail doğalgazını Mısır ve Ürdün’e taşıyan boru hattı çalışmaya başladı. Bu gaz potansiyel olarak Avrupa’ya taşınabilir.” Diyerek Levant ile ilgili gözlemlerini aktarmıştır. Fannon ayrıca Rusya’nın Kuzey Akım-2 projesinin Avrupa enerji güvenliği için bir tehdit ve bir baskı aracı olduğunu belirtmiş ve dahil olan tüm ülkeleri bu projeden çıkmaya davet etmiştir.¹⁰⁷

ABD’nin son zamanlarda Doğu Akdeniz politikasına verdiği ağırlığın bir başka göstergesi olarak ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Eliot Engel, Rum

¹⁰⁵ Urgu E. (2017, 8 Eylül), “Hamallıktan enerjinin zirvesine”, *Hürriyet Gazetesi*, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/hamallıktan-enerjinin-zirvesine-40573282> , (erişim tarihi:12.12.2018).

¹⁰⁶ Demirci M. C. (2019, 2 Şubat), “Doğu Akdeniz’de doğalgaz bilmecesi, bölgede yalnızlaşan Türkiye nasıl etkilenecek?”, *EuroNews*, <https://tr.euronews.com/2019/04/02/dogu-akdeniz-dogalgaz-bilmecesi-turkiye-nasil-etkilenecek-israil-kibris-misir-exxon-abd> , (erişim tarihi: 09.04.2019).

¹⁰⁷ “ABD, Avrupa için Rus gazına ‘alternatifi’ İsrail’de buldu”, *Sputnik News*, 11.12.2018, <https://tr.sputniknews.com/abd/201812111036567152-abd-avrupa-rus-gazi-alternatif-israil/> , (erişim tarihi:12.12.2018).

Lider Anastasiadis ile bir araya gelerek konuşmasında “Doğu Akdeniz’de barışı pekiştirmek ve bölgedeki enerji rezervleri konusundaki Rus nüfuzuna karşı koymak için” İsrail ve Kıbrıs işbirliğinin ABD tarafından desteklendiğini ifade etmiştir.¹⁰⁸

AB’nin balistik füze savunması ABD’nin Akdeniz’deki askeri varlığı ile büyük ölçüde ilişkilidir. Ayrıca İsrail’in Arap ülkeleri ve Türkiye ile yaşadığı anlaşmazlıklar bölgede ortak bir NATO savunması sergilenmesinin önünü kesmektedir bu nedenle Akdeniz hem Avrupa hem de ABD için hayati önem taşımaktadır. ABD’nin bölgede İncirlik üssü gibi askeri üsler ile varlığını koruması ile birlikte Akdeniz’deki 6. Filonun denizlerde tek başına yeterli olamayacağı ortadadır. Bu nedenle, ABD’nin Pasifik Okyanus’undan Akdeniz’e en hızlı erişim yolu olan Babül Mendep Boğazının devam etmekte olan Yemen Savaşından etkilenmemesini sağlamak çok önemlidir. ABD bu amaçla bölgede bulunan Sokotra Adasında askeri kuvvetler bulundurmaktadır. Eğer tersini düşünecek olursak Akdeniz, olası bir çatışma durumunda Atlantik, Hint Okyanusu, Basra Körfezi ve hatta Asya Pasifik’e askeri kuvvet yönlendirmek için de oldukça önemli bir noktadır. Bunun yakın bir örneğini 2 Nisan 2019’da İngiltere kara birliklerinin Yemen’de Suudilerin yanında çatışmaya girmesinden iki gün sonra 4 Nisan 2019’da GKRY ile savunma ve güvenlik anlaşması imzalaması ile görmüş bulunmaktayız. Akdeniz’in güvenliği yalnızca bölgesel güvenlik çerçevesinde ele alınamaz, Süveyş Kanalı ve Kızıl Deniz’in güvenliği ile aynı çerçeve içerisinde incelenmelidir. (Tarakçı, 2019: parag.9)

3. NATO ve Enerji Güvenliği

NATO’nun enerji güvenliği kavramına dolaylı olarak yer verdiği ilk belge 1991’de yayınlanan ve Soğuk Savaş sonrası ilk konsept olan The Alliance’s New Strategic Concept’tir. (Çelikpala, 2014: 88) Belgede NATO’nun çıkarlarını olumsuz etkileyebilecek faktörler sıralanırken kitle imha silahlarının çoğalması, terör ve sabotaj eylemlerinin yanı sıra hayati kaynakların akışında yaşanabilecek sorunlara da yer verilmiştir. Enerji güvenliği konusu yaşanan gelişmelerle birlikte 1999’da yayınlanan NATO Strategic Concept’inde de yine dolaylı bir biçimde olmakla birlikte kendisine yer bulmuştur. Enerji güvenliği konusunu ilk defa 1990’lı yıllarda gündemine alan NATO, 1991 ve 1999 yıllarında yayınladığı her iki belgede de, enerji güvenliği konusunu arz güvenliği ve çeşitlendirme merkezli olarak değerlendirmektedir. NATO’nun enerji güvenliğinin bakış açısını değiştiren olay ise Aralık 2005-Ocak 2006 yıllarında Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan ve NATO’nun Avrupalı

¹⁰⁸ “ABD’den Akdeniz’de İsrail-Kıbrıs işbirliğine destek”, DW, 27.05.2019, <https://www.dw.com/tr/abdden-akdenizde-israil-kıbrıs-işbirliğine-destek/a-48906550> , (erişim tarihi: 29.05.2019)

üyelerinin neredeyse tümünü doğrudan etkileyen doğalgaz krizidir. Enerji güvenliği konusu 2006 yılında yapılan Riga zirvesinde ilk defa ayrı bir başlık olarak devlet ve hükümet başkanlarınca ele alınmıştır. Riga zirvesi sonrası NATO tarafından yapılan resmi açıklamada, NATO Stratejik Konseptinde belirtildiği üzere hayati öneme haiz enerji kaynaklarının tedarikinin aksamasından ittifakın güvenliğinin olumsuz etkilenebileceği ve NATO'nun enerji altyapılarına yönelik riskleri değerlendirmek ve enerji altyapılarının güvenliğini değerlendirerek geliştirmek için eşgüdümlü uluslararası girişimlerin desteklendiği ifade edilmiştir. NATO, bu çerçevede NATO müttefiklerinin enerji güvenliğini sağlamak ve bu konudaki çıkarlarını koruyabilmek için öncelik arz eden risk faktörlerini Daimi Konsey'in değerlendirmesine almıştır. (NATO, 2006: parag.45; Çelikpala, 2014; 82-83)

NATO'nun enerji güvenliğini ilk defa ayrı bir başlık olarak ele aldığı Riga Zirvesi sonrası bu doğrultuda yaptığı çalışmaların ilki "Enerji Güvenliğinin Sağlanması" başlıklı konferanstır. Konferansın başlıca konu başlıkları, deniz yollarının güvenliği için gerekli hizmetlerin sağlanması; kaçakçılığın önüne geçebilmek için gerekli fiili desteğin sağlanması; enerji alt yapı ve öğretim tesisleri ile enerji aktarımını sağlayan boru hatlarının güvenliklerinin sağlanmasına katkı sunulması; üretici, tüketici ve geçiş ülkeleri arasındaki işbirliğinin desteklenmesidir. Riga Zirvesi'nde yapılan görevlendirme ile Kuzey Atlantik Konseyince hazırlanarak 2008'de Bükreş Zirvesi'nde sunulan NATO's Role in Energy Security raporunda, NATO'nun enerji güvenliği konusunda, alana yapabileceği katkının bilgi ve istihbarat toplanması ve paylaşımı, *istikrar aktarımı* (projecting stability), uluslararası ve bölgesel işbirliğinin geliştirilmesinin desteklenmesi, *acil durum yönetimi* (consequence management) ve kritik altyapı unsurlarının korunması alanlarında daha faydalı olacağı ifade edilmiştir. Riga Zirvesi'nden sonraki süreçte sunulan raporlar ve düzenlenen zirve ve konferanslardaki açıklamalar ışığında NATO'nun enerji güvenliği konusunu ele alış şekli ve bakış açısının arz güvenliği merkezli geleneksel yaklaşımdan, kritik enerji aktarım güzergahlarının korunmasını da içeren çok boyutlu bir yaklaşıma doğru evrildiği görülebilmektedir. (Çelikpala, 2014: 93)

NPS (NATO Pipeline System), Soğuk Savaş döneminde NATO güçlerine yakıt sağlamak amacıyla kurulmuştur ve günümüzde de uluslararası güvenlik ortamının sürdürülebilmesi için gerekli yakıt tedariki esnekliğini sağlamak üzere kullanılmaya devam etmektedir. Toplam uzunluğu 10,000 kilometre olan NPS, on farklı depolama ve dağıtım sisteminden oluşmaktadır. 12 NATO ülkesinin sınırından geçen NPS'nin depolama kapasitesi 4.1 milyon metreküptür ve bu depolama noktaları askeri hava üsleri, sivil havaalanları, pompalama istasyonları, kamyon ve demiryolu yükleme istasyonları ve rafineriler ile

bağlantılıdır. Toplu dağıtım, ortak finansmanlı NATO Güvenlik Yatırım Programından yararlanılarak gerçekleştirilmektedir. Bu ağlar, NATO Support and Procurement Agency'nin himayesi altındaki CEPS (Central Europe Pipeline System) hariç ulusal kuruluşlarca kontrol edilmektedirler. NATO boru hatları sekiz ülkenin ulusal boru hatlarının birleşimini bünyesinde barındırır. Bunlar: The Greek Pipeline System (GRPS), The Icelandic Pipeline System (ICPS), The Northern Italy Pipeline System (NIPS), The Norwegian Pipeline System (NOPS), The Portuguese Pipeline System (POPS), The Turkish Pipeline System (TUPS)'dir. TUPS, Western Turkey Pipeline System ve Eastern Turkey Pipeline System olmak üzere iki ayrı boru hattından oluşmaktadır. Uluslararası boru hatları ise Danimarka ve Almanya sınırları içinde bulunan The North European Pipeline System (NEPS) ve Belçika, Fransa, Almanya, Lüksemburg ve Hollanda'yı kapsayan en büyük boru hattı olan The Central Europe Pipeline System (CEPS)'tir.¹⁰⁹

NATO, 2010 yılındaki Lisbon Zirvesi'nde enerji güvenliği konusu temel güvenlik sorunlarından biri olarak ele alınmış ve yayınlanan bildiride istikrarlı ve güvenilir enerji kaynaklarının, güzergahlarının ve tedarikçilerinin çeşitlendirilmesinin kritik öneme sahip olduğu ifade edilmiştir. NATO'nun enerji güvenliği ile ilgili konulara dikkate alarak, müttefikler ve diğer uluslararası aktörler ile istişare ve işbirliğini arttıracığı da bildiride belirtilmiştir. (NATO, 2010: parag.24)

4. Avrupa Birliği ve Enerji Güvenliği

Enerji güvenliği, geleneksel tanımında, “tüketici ülkelerin petrol kaynaklarına ihtiyaçlarını karşılayabilecek biçimde ulaşabilmeleri bağlamında arz güvenliğinin sağlanması” şeklinde “arz güvenliği” çerçevesinde ele alınır. Enerji güvenliği çalışmaları aslında yeni bir olgu değildir; enerji güvenliği tartışmaları Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde Winston Churchill'in İngiliz donanmasının Alman donanmasından hızlı olmasını sağlamak için kömür yerine petrol kullanan gemilerden oluşan bir donanmaya dönüştürme fikrinden doğarak günümüze kadar devam etmiştir. Churchill'in bu kararı Hazar bölgesi ile Ortadoğu'nun temel kaynak sağlayıcıları olarak sahneye çıkmalarını sağlamıştır. Enerji güvenliği, anlamının giderek genişlemekte olduğu yirmi birinci yüzyıla kadar Churchill'in ifadesiyle “çeşitlilik, yalnızca çeşitlilik” bağlamında ele alınmaktaydı. Modern dönemde ise enerji güvenliği algısını şekillendirense bir kişi değil bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır: 1973 Petrol Krizi. (Çelikkpala, 2014: 79)

¹⁰⁹ NATO (2017, 9 Mart), NATO Pipeline System, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56600.htm, (erişim tarihi: 23.10.2019).

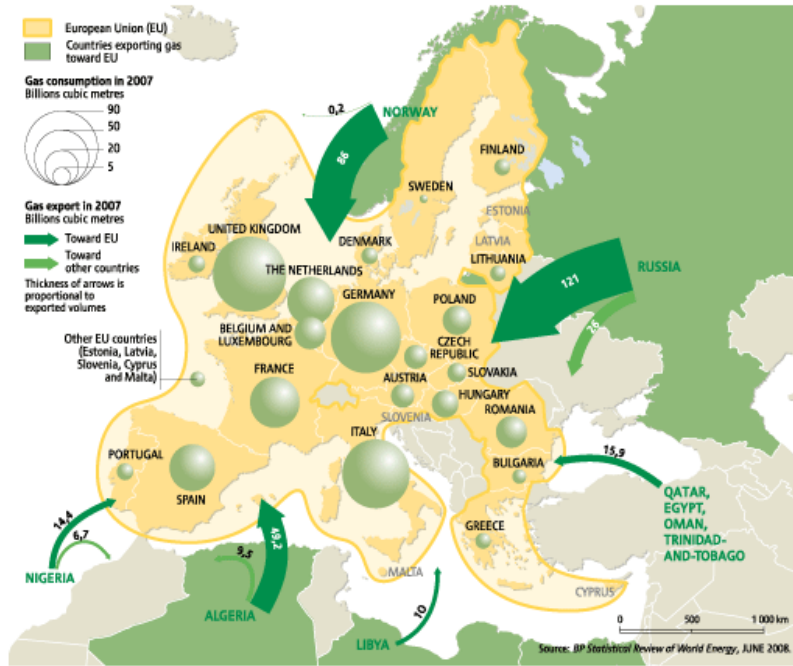
Avrupa ve Güney Akdeniz ülkeleri arasında on yıllardır karşılıklı bağımlılığın temel faktörü olan enerji, Avrupalı ithalatçılar için arz güvenliği sağladığı kadar; Akdeniz gaz ihracatçıları için de talep güvenliği sağlamaktadır. Başta İspanya, Fransa, İtalya, Yunanistan ve Kıbrıs (Güney) olmak üzere AB üyesi olmayan Akdeniz ülkeleri de Akdeniz'in güney, kuzey ve doğu kıyıları arasında yeni doğalgaz bağlantıları ve enerji rotaları oluşturma çalışmalarına doğrudan katılmaktadırlar. (European Parliament, 2011: 15-22) Malta-Girit-Kıbrıs adaları jeostratejik eksen, Avrupa için güney yakasından; Afrika içinse kuzey yakasından bu kıtaların güvenliği için önemli bir stratejik eksenidir. Bu da Avrupa Birliği'nin, Akdeniz ve Ege'de deniz üstünlüğü kurmak istemesinin en önemli nedenlerinden biridir. Eğer Körfez Bölgesi'nden Avrupa'ya petrol taşıyan boru hatları kaybedilecek olursa AB, muhtemelen başta Güney Afrika olmak üzere başka bir alternatiften petrol ithal etmek zorunda kalacaktır. Avrupa'nın GKRY'nin AB üyeliğini onaylanmasının sebeplerinden biri de yaşanabilecek bir enerji tedariki sorununu göze alamamasıdır. Kıbrıs, Doğu Akdeniz'den geçen ticaret rotaları ve enerji merkezlerini kontrol etmek için oldukça uygun bir konumdadır; ayrıca AB için enerji güvenliği Doğu Akdeniz'de yoğunlaşan enerji trafiğine bağlıdır. (Yılmaz, 2010: 12)

Yalnızca enerji arzının çeşitlendirilmesi yolu ile enerji güvenliğinin sağlanabileceği algısı son zamanlarda değişmektedir. Enerji arzının çeşitlendirilmesinin yanında küresel enerji ticareti, tedarik zincirinin zayıf noktaları, terörizm ve yeni büyük ekonomilerin dünya pazarına entegrasyonu da enerji güvenliğini etkileyebilen faktörler arasındadır. Piyasaların serbestleşmesi optimal kapasiteye ulaşılması açısından bir gereklilik olsa da enerji güvenliğinin sağlanmasında devletlerin rolü büyüktür. Pek çok ülkede, petrol ve doğalgaz kaynakları ve/veya transit altyapıları devlete ait şirketlerce yönetilmektedir. Rus gaz rezervlerinin çoğu da devlet şirketi olan Gazprom'a aittir. (Geden, Marcelis ve Maurer, 2006: 10) Ayrıca en büyük petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip ülkelerden biri olan Venezuela'da da 1 Ocak 1976'da petrol endüstrisi kamulaştırılmış ve kurulan devlet şirketi Petróleos de Venezuela S.A. petrol endüstrisine egemen olmuştur. (Kaya, 2014: 196) AB'nin enerji güvenliğini sağlaması için enerji tedarikçisi ve enerji yolları üzerinde bulunan ülkeler ile hükümetler düzeyinde iletişim kurması kaçınılmazdır. (Geden, Marcelis ve Maurer, 2006: 23)

European Union Committee of the House of Lords, Şubat 2002 tarihli EU Green Paper raporunda arz güvenliği konusu ele almaktadır. Komite, bu raporda enerji piyasalarının liberalleştirilmesinin enerji güvenliğine katkı sağlayacağını fakat enerji piyasalarının tek başlarına enerji güvenliğinin asıl sebebi olan jeopolitik sorunlar ile baş edemeyeceklerini belirtmektedir. Raporda, enerji güvenliğini sağlamak amacı ile hükümetlere sürekli

düzenleyici roller verilmektedir. Raporda enerji arz güvenliğinin sağlanmasını engelleyen sorunlara çözüm olarak herhangi bir kaynağa aşırı bağımlılıktan kaçınılması, kaynakların ve transit yolların çeşitlendirilmesi önerilmektedir. Hükümete atfedilen görev bu noktada ihtiyaç duyulan düzenleyici ortamı oluşturmaktır. Rapor ayrıca enerji piyasasında güvenli bir ortam sağlanabilmesi için, AB'nin dış tedarikçi ülkeler ile ortak hedefler geliştirmesi, diğer büyük tüketiciler ve transit ülkeler ile birlikte çalışarak AB Pazar ilkelerini dış ticarete de aktarması ve özellikle Rusya olmak üzere tedarikçi ülkeler ile anlaşma sağlaması gerektiğini ifade etmektedir. (Geden, Marcelis ve Maurer, 2006: 15)

Harita-10: Avrupa Birliği Doğalgaz Üretim Ve İthalat Oranları.¹¹⁰

Kaynak: “Nabucco Projesi Nedir? Ne Değildir?”, NTV, 13.07.2009, <https://cdn1.ntv.com.tr/gorsel/dunya/nabucco-projesi-nedir-ne-degildir/090713-nabucco-grafik-hm,WCX0G3XghUmh75kEaqZ6bw.jpg?width=960&mode=crop&scale=both&v=20141127150928577> (erişim tarihi:05.12.2018).

AB'nin üye sayısı 15'ten 27'ye çıkmıştır ve bu genişleme enerji ihtiyacını da arttıracaktır. Bu bağlamda Doğu Akdeniz, AB'nin enerji güvenliği için her geçen gün daha da

¹¹⁰ “Nabucco Projesi Nedir? Ne Değildir?”, NTV, 13.07.2009, <https://cdn1.ntv.com.tr/gorsel/dunya/nabucco-projesi-nedir-ne-degildir/090713-nabucco-grafik-hm,WCX0G3XghUmh75kEaqZ6bw.jpg?width=960&mode=crop&scale=both&v=20141127150928577> (erişim tarihi:05.12.2018).

önem kazanmaktadır. OME'nin (The Observatoire Mediterranee de l'Energie) 2000 yılında yayınladığı rapora göre Güney Doğu Akdeniz ülkeleri, Avrupa'ya 50 milyar metreküp gaz ve 88 metre petrol sağlamıştır ve bu Avrupa'nın gaz ithalatının yüzde 27'sine tekabül etmektedir. (Emilianides ve Fokaides, 2008: 91-108)

Berlin'de bulunan Alman Uluslararası Güvenlik İlişkileri Enstitüsü'nün (Stiftung Wissenschaft und Politik) 2006'da Avrupa'nın enerji politikası üzerine yayınlamış olduğu makalede, Rusya ve Orta Doğu'dan enerji ithal etme eğiliminin Avrupa'yı enerji tedariki için bu bölgelere bağımlı kıldığı için devlet müdahalesini giderek daha gerekli hale getirdiği ifade edilmektedir. Piyasaların her yerde optimal düzeyde işlev gösterememesi ile birlikte birçok yakıt tedarikçisi devletlere ait şirketlerden oluşmaktadır. Devlet düzeyindeki görüşmeler ve ulus ötesi, devletler arası veya uluslar üstü müdahaleler giderek daha da önem kazanmaktadır. (Geden, Marcelis ve Maurer, 2006: 2)

2006 yılı verilerine göre Avrupa Birliği, ithal ettiği doğalgazın yüzde 40'ını Rusya'dan, yüzde 30'unu Cezayir'den ve yüzde 25'ini Norveç'ten tedarik etmektedir. 2030'da AB'nin doğalgaz ithalatının yüzde 60'ının Rusya'ya bağımlı olacağı tahmin edilmektedir. Toplam doğalgaz ithalatı bağımlılığının ise yüzde 80 civarında olacağı öngörülmektedir. (Geden, Marcelis ve Maurer, 2006: 5) AB Enerji Komiseri Günther Öttinger'in 2014 yılındaki bir basın toplantısında yaptığı açıklamaya göre Avrupa Birliği Enerji Güvenliği Stratejisi raporunda da bu bağımlılık üzerinde durulmaktadır, AB ülkelerinin ham petrol söz konusu olduğunda yüzde 90, doğalgazda yüzde 66, katı yakıtlarda yüzde 42 ve nükleer yakıtta da yüzde 40 dışa bağımlı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca AB'nin 2013 yılı doğalgaz ithalatının yüzde 39'unu Rusya'dan gerçekleştirdiği ve bunun toplam tüketimdeki payının yüzde 27 olduğu buna ek olarak Rusya'nın doğalgaz ihracatındaki yüzde 71'lik en büyük payın sahibinin de AB olduğu belirtilmektedir. Ülke bazında incelenirse, AB üyeleri arasında doğalgaz ithalatında Rusya'ya en çok bağımlı olan ülkeler Estonya, Letonya, Litvanya, Slovakya, Finlandiya ve Bulgaristan olarak karşımıza çıkmakta ve bu ülkeler doğalgazın yüzde 100'ünü Rusya'dan ithal etmektedirler. Çek Cumhuriyeti'nde bu oran yüzde 90'ı bulmaktadır. Çek Cumhuriyeti'ni Avusturya, Macaristan, Slovenya, Yunanistan ve Polonya yüzde 60-80 aralığında oranlar ile takip etmekte. Rusya'ya bağımlılık oranı Almanya'da yüzde 40-60, İtalya ve Hırvatistan'da yüzde 20-40 aralığında iken; İngiltere, Fransa, Hollanda, Romanya ve Danimarka'da ise yüzde 20'nin altında kalaktadır. Raporda AB'nin enerji konusundaki dışa bağımlılığının altı çizilirken; alternatif olarak Azeri gazının aktarılacağı Trans Anadolu (TANAP) ve Trans Adriyatik (TAP) boru hattı projelerini içeren 'Güney Koridoru' değerlendirilmektedir. Güney Koridorunun ilk aşamasının 2020 yılında

devreye girmesi ve yılda 10 milyar metreküp doğalgazı AB'ye ulaştırması beklenmektedir. Güney Gaz Koridoru tam kapasite ile çalışmaya başladığında yılda 25 milyar metre küp doğalgazı Avrupa pazarına ulaştırması hedefleniyor. (Yarımbaş, 2014: parag.7) Güney Gaz Koridoru Projesi'nin TAP ayağının hayata geçirilmesinde İngiltere firması BP (yüzde 20), Azerbaycan firması SOCAR (yüzde 20), İtalyan firması Snam (yüzde 20), Belçika firması Fluxy (yüzde 19), İspanya firması Enagas (yüzde 16) ve İsviçre firması Axpo (yüzde 5) yer almaktadır. (Morrison, 2017: 225)

NATO'nun çevre ve enerji güvenliği ile ilgili 2010'da yayınlamış olduğu raporda, AB ülkelerinin enerji ihtiyaçlarını karşılama konusunda AB bünyesinde ortak hareket etmediği, enerji tedarikçileri ile ulusal düzeyde ve birlik ile bir koordinasyon içinde bulunmadan hareket ettiklerine dikkat çekiliyor. Rapora göre, AB ülkeleri enerji kesintileri karşısında da yine yalnız çözüm arayışına gitmekte. Bununla birlikte AB'nin enerji güvenliği konusuna giderek daha fazla eğilmekte olduğu ve bu doğrultuda ilk adım olarak Avrupa'da ortak bir enerji piyasası oluşturma yoluna gidildiği ifade edilmektedir. AB, bu şekilde enerji kesintisinden etkilenen üye ülkelerin diğer kaynaklardan enerji sağlamasını amaçlamaktadır. Avrupa'da enerji güvenliğinin sağlanması için de önemli sayıda ve maliyetli bir takım altyapı projelerinin, elektrik ve doğalgaz aktarımı için boru hatlarının tamamlanması gerektiğine de raporda yer verilmiştir. İkinci adım olarak, Aralık 2007'de Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi birliğin ortak bir dış politika yürütme çalışmalarına hız kazandırmış ve AB'nin enerji müzakerelerine daha aktif bir şekilde diplomatik katılımının temellerini atmıştır. (NATO, 2010: ss.2)

AB için Rus gazına bir alternatif olarak Haziran 2008'de, Azerbaycan'dan Bulgaristan'a doğalgaz temini gerçekleştirecek olan Nabucco Projesi için ilk sözleşme imzalanmıştır. 13 Temmuz 2009'da da projeye dahil olan diğer ülkeler, Türkiye, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Avusturya'nın katılımıyla hükümetler arası anlaşma Ankara'da imzalanmıştır. Nabucco ve Güney Akımı projeleri ile Orta Avrupa, Orta Doğu, Orta Asya ve Hazar bölgelerinden Avrupa'ya sırası ile 30 bcm ve 60 bcm doğalgaz taşınması planlanıyor. Türkiye projeye destek verirken boru hattında taşınacak gazın yüzde15'ine sahip olmayı şart koşturmuştur. Her iki proje de AB'nin mevcut tedarik sistemine Ukrayna ve Beyaz Rusya üzerinden alternatif yollar sunarken, sadece Nabucco gerçekten kaynak çeşitlendirme amacını karşılamaktadır. (European Parliament, 2011: 3-9)

Rusya'nın Suriye-İsrail-Kıbrıs üçgeninde elde ettiği jeopolitik kazanımlar Doğu Akdeniz'deki güç dengesini AB ve ABD aleyhine değiştirmiştir. Rusya, Suriye sorunu ile başlayan ve sürmekte olan bir savaşla da devam eden süreci doğru adımları atarak

değerlendirmeyi başarmıştır. Gelineen noktada ABD ve AB'nin Rusya'yı hızlı bir şekilde Kıbrıs'tan çıkarması gerekmektedir. Bunun en kesin yolu Ada'nın iki tarafının uzlaştırılması olsa da yakın gelecekte mümkün görünmemektedir. Rusya'nın, Güney Kıbrıs'la gelişen ve artan ilişkilerine askeri etkinliği de eklendiğinde durum özellikle Ada'da iki askeri üssü de bulunan İngiltere için kritikleşmektedir. Bu süreçte siyasi, ekonomik ve askeri varlığı Türkiye tarafından desteklenen ve temsil edilen, dünya tarafından tanınan bir çok ülkeden daha fazla oturmuş bir demokrasiye sahip olan ve Annan Planı'na "Evet" diyen KKTC'nin süreçte bir rol oynaması söz konusu olabilir. Çünkü GKRY'nin birleşmiş bir Kıbrıs'a ve 1960'tan bu yana onlara aralıksız desteğini sunan Rusya'ya arkalarını dönmeye istekli olacağını söylemek şu an mümkün değildir.¹¹¹ AB'nin Rumların bölgeyi parsellere ayırarak, şirketlere arama yapma ruhsatı verme girişimlerini desteklemesini de, Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltma çabalarını göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekmektedir. AB'nin Doğu Akdeniz'deki bu politikası onun Kıbrıs sorununun çözümü için objektif bir taraf olamayacağının bir göstergesidir. (Örnek ve Mızrak, 2016: 15)

Doğu Akdeniz'de enerji mücadelesi hızlanırken, GKRY Savunma Bakanı Savvas Angelides, Baf kentindeki havaalanının askeri kısmı ile Larnaka yakınlarındaki bir deniz üssünün Fransız askerlerinin kullanımına açılacağı açıklamasında bulunmuştur. Fransız askeri gücünün, enerji şirketlerinin Doğu Akdeniz'deki enerji faaliyetlerinin ve çıkarlarının korunmasında aktif rol oynamaları; Türkiye'nin de daha önce değindiğimiz aktif politikası ile birlikte değerlendirildiğinde bölgede roller yeniden belirlenirken enerji güvenliğinin ne derece önem kazandığını ispatlar nitelikte gelişmelerdir.¹¹²

AB'nin 1990'lı yıllarda savunma konusunda yeterince sorumluluk üstlenmediğine dair tartışmalar, NATO ve BAB (Batı Avrupa Birliği) arasında işbirliği kurulmasını sağlamıştır. Bunun ardından NATO ve AB arasındaki kurumsal ilişkiler ise 2001 yılında kurulmaya başlanmıştır. (Tangör, 2013: 88) 2013 NATO ve AB'nin 2002'de yayınlamış olduğu ortak deklarasyonda bu yeni işbirliğinin prensipleri olarak; iki kuruluşun kriz yönetimi süreçlerinin karşılıklı olarak pekiştirilmesi, AB ve NATO'nun farklı niteliklere sahip organizasyonlar olduklarının kabul edilmesi, etkili karşılıklı danışma, diyalog, işbirliği, şeffaflık ve eşitlik, karar verme özerkliklerine karşılıklı saygı duyulması, AB ve NATO'nun çıkarlarına ve AB ve NATO üyesi ülkelerin çıkarlarına saygı duyulması, AB ve Washington Antlaşması'nın temellerini oluşturan Birleşmiş Milletler Tüzüğü'nün ilkelerine saygı gösterilmesi, kararlı bir

¹¹¹ Tarakçı N. (2012), Yeni Basra Körfezi: Doğu Akdeniz, TASAM, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/4580/_yeni_basra_korfezi_dogu_akdeniz , (erişim tarihi:12.02.2019).

¹¹² "Fransa ile Kıbrıs askeri işbirliğine gidiyor", DW, 16.05.2019, <https://www.dw.com/tr/https-www-dwcom-tr-merkeldn-kc4b1brc4b1sa-destek-mesajc4b1-a-48684870/a-48765932> , (erişim tarihi: 29.05.2019).

Avrupa-Atlantik güvenlik ortamı için vazgeçilmez temel niteliklerden olan hiçbir ülkenin diğer ülkeleri tehdit ya da güç kullanımı ile zorlamamasının ve anlaşmazlıklarda zor kullanılmamasının sağlanması, antlaşma hak ve yükümlülüklerine saygı duyulması ve ayrıca tek taraflı eylemlerden uzak durulması konusunda tutarlı, şeffaf ve karşılıklı olarak pekiştirici iki kuruluş olarak NATO ve AB'nin ortak askeri gereksinimlerinin geliştirilmesi benimsenmiştir.¹¹³

28 AB üyesi ülkeden 22 ülke aynı zamanda NATO üyesidir. NATO'ya üye olamayan AB üyesi ülkeler, Avusturya, GKRY, Finlandiya, İrlanda, İsveç ve Malta'dır.¹¹⁴ Bu altı ülke NATO'nun BİO (Barış İçin Ortaklık) programı üyesi olup her toplantıya katılabilmektedirler. Türkiye, ABD, Arnavutluk, İzlanda, Kanada ve Norveç NATO üyesi olan fakat AB üyesi olmayan ülkelerdir. Bu ülkeler de NATO-AB toplantılarına katılabilmektedirler. Fakat GKRY, BİO üyesi olmamakla birlikte GKRY'nin NATO ile gizli belgelerin alışverişini düzenleyen bir anlaşması da bulunmamaktadır. Bu sebeplerle GKRY, NATO ve AB ortak toplantılarına katılamamaktadır. Türkiye, GKRY'nin NATO'ya üye olmamasını sebep göstererek NATO'nun istihbarat bilgilerinin AB ile paylaşılmasına onay vermemektedir bunun yanı sıra GKRY'de Türkiye'nin, Avrupa Savunma Ajansı'na katılımını veto etmektedir. (Tangör, 2013: 86-94) AB ise Güney Kıbrıs'a olan açık desteğini, Avrupa Birliği Konseyi Başkanı Donald Tusk'ın AB'nin tek vücut halinde, Doğu Akdeniz'de doğalgaz arama faaliyetleri nedeniyle gerilim yaşayan Kıbrıs'ın arkasında olduğunu ifade eden açıklamaları ile bir kez daha göstermiştir. 2019 yılı Mayıs ayı itibari ile Güney Kıbrıslı yetkililer, Türk sondaj gemisi Fatih'in Baf kentinin 68 km açığında demirlemiş durumda olduğunu fakat sondaj çalışmalarına henüz başlamadığını ifade etmişlerdir. Rum lider Anastasiadis, Türkiye'nin sondaj çalışmalarını 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'na benzeterek bu faaliyetlerin işgalden farksız olduğunu belirtmiştir.¹¹⁵

Doğu Akdeniz'deki gazın EastMed projesi ile Avrupa pazarına aktarılması mümkün olsa dahi IEA direktörü Fatih Birol'a göre gazın Avrupa'ya satışının önündeki en büyük engel Rusya'nın düşük doğalgaz fiyatları ve ABD'nin yine düşük fiyatlı LNG'si ile rekabet

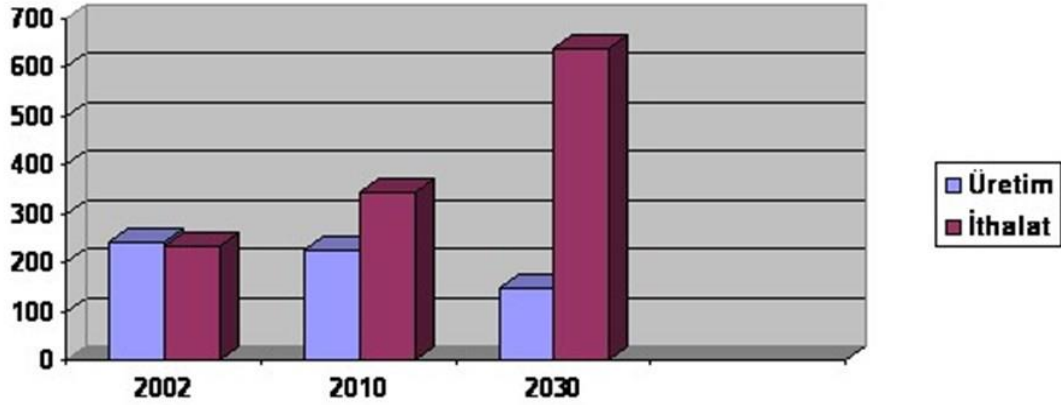
¹¹³ EU-NATO Declaration on ESDP, 16.12.2002, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_19544.htm, (erişim tarihi: yirmi birinci01.2019).

¹¹⁴ EU, The 28 member countries of the EU, https://europa.eu/european-union/about-eu/countries_en-28members, (erişim tarihi:yirmi birinci01.2019).

¹¹⁵ "AB zirvesinden Türkiye'ye mesaj: Kıbrıs'ın arkasındayız", DW, 09.05.2019, <https://www.dw.com/tr/ab-zirvesinden-türkiyeye-mesaj-kıbrısın-arkasındayız/a-48679524>, (erişim tarihi: 29.05.2019).

edemeyecek olmasıdır. Birol, gazın kullanabilmesi için bir alternatif olarak bölgesel pazarlarda değerlendirilebileceğini ifade etmektedir.¹¹⁶

Şekil-3: Avrupa Birliği Doğalgaz Arz Ve Talebi.

Kaynak: NATO Parliamentary Assembly (2010), Sub-Committee on Energy and Environmental Security, *A Sustainable Energy Strategy for the Alliance*, 14.11.2010, ss.5.

Doğu Akdeniz doğalgazının pazarlanması sürecindeki bir başka engel de bölgedeki doğalgazı pazarlayacak, gazın fiyatını belirleyecek etkili bir pazar işleyişinin bulunmamasından dolayı gazın hala geleneksel ikili ve uzun dönemli anlaşmalar aracılığıyla pazarlanıyor oluşudur. Yerleşik bir piyasa sisteminin bulunmayışına ek olarak alıcı ve satıcı ülkeler arasında fiziksel ara bağlantıların, gazı dönüştürecek LNG tesislerinin ve taşıyacak boru hatlarının yetersizliği de piyasa likiditesini engellemekte ve pazarı daha güçlü aktörlerin baskısına açık hale getirmektedir. Doğu Akdeniz’de bölgesel bir doğalgaz ticareti merkezi kurulması bölge gazının bir çok problemini çözecektir. Kurulacak sistemde geleneksel petrol endeksinden gazın potansiyel alıcısı olan AB’nin arz ve talebine endeksli bir fiyat belirlenmesi Doğu Akdeniz gazının piyasa ile rekabet etmesini kolaylaştıracak, sisteme dışardan müdahaleleri en aza indirebilecektir. Hem Doğu Akdeniz’deki bölge ülkeleri hem de gazın potansiyel alıcıları için sistemin stabil, güvenilir ve erişilebilir oluşu hayati önem taşımaktadır. Doğu Akdeniz günümüzde, gerek teknik bağlamda alt yapı çalışmaları ile gerekse bölge ülkelerinin politik ve hukuki çalışmaları ile bir doğalgaz ticaret merkezi haline gelebilmek için hazırlanmakta, bir dönüşüm süreci geçirmektedir. (Ellinas, Roberts ve Tzimitras, 2016: 11-13)

¹¹⁶ Ellinas C. (2018, 7 Ekim), “Good reasons why energy giants are eyeing the East Med”, *Cyprus Mail*, <https://cyprus-mail.com/2018/10/07/good-reasons-why-energy-giants-are-eyeing-the-east-med/>, (erişim tarihi:13.03.2019).

Ekonomik çıkarların birbirine bağımlı hale getirdiği uluslararası şirketlerin ve devletlerin, Doğu Akdeniz’de oluşturulacak yeni ticaret ağı çerçevesinde iş birliği içinde hareket etmeleri bölgesel çatışmaların sınırlanmasını sağlayarak bölgede ekonomik ve politik istikrarın sağlanması yolunda bir adım olabilir. Doğu Akdeniz’de kurulacak olan bu yeni enerji ve ticaret merkezinin en önemli alıcısı Avrupa olacağından bu merkezin Avrupa Enerji Güvenliği çerçevesinde Avrupa enerji piyasaları ile eşgüdümlü/uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Bunun anlamı enerji ihracatçılarının enerji üretme ve ihraç etme konusunda bağımsız olmaları ve eşit rekabet şartlarının sağlanması bunun yanında enerji ithalatçılarının da tedarikçilerinin seçmekte özgür olması demektir. Doğu Akdeniz’de kurulması planlanan enerji ve ticaret merkezinin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için bu serbestleştirilmiş gaz piyasasının şartları sağlanmalıdır. Bu şartlar sağlandığı takdirde bölgede gaz alım ve satım merkezi konumuna gelebilecek iki üretici ülke olarak Kıbrıs ve Mısır sayılabilir. İsrail, Suriye ve Lübnan’ın yakın gelecek için çatışmalardan arındırılması pek mümkün görünmemektedir. Bölgenin en büyük tüketici ülkesi ve enerjinin tedarik yollarını çakıştığı bir kavşak konumundaki Türkiye, bölgede kurulacak yeni ticaret merkezinde aktif bir konumda bulunmalıdır. (Ellinas, Roberts ve Tzimitras, 2016: 26-27)

Rusya-Ukrayna Krizi değerlendirilirken ise komünizmin çöküşünden yıllar sonra bile Rusya’yı Batı’dan farklı kılan şeyin ne olduğunu anlayabilmek için Rusya’nın, Ukrayna ile ortak tarihinin ve iki ülkenin paylaştığı ortak sınırın önemini kavramak oldukça önemlidir. (Makinde, 2014: 2) Şuan ki Ukrayna krizi Ukrayna’nın gelecekte dış politika kararlarını bağımsız bir şekilde mi vereceği yoksa Rusya’nın etki alanı içerisinde mi kalacağı ile ilgilidir. Ukrayna’nın seçeceği yol hem Rusya’nın uzun vadeli jeostratejik planlarını hem de AB’nin ve ABD’nin, Rusya ile ilişkilerini etkileyecek sonuçlar doğuracaktır. Ukrayna, Rusya’nın hemen yanı başında, onunla ortak bir geçmişe sahip, SSCB’den ayrılmış fakat şuan Avrupa’yı ve batıyı temsil eden ve en önemlisi de Putin’in otoriter devlet yönetimi anlayışının tersine ‘demokrasi’ ile yönetilen bağımsız bir ülke olarak diğer post-Sovyet ülkelere Rusya haricinde bir alternatif sunmaktadır. (Larrabee, Wilson ve Gordon, 2015: 3-4)

Rusya, Avrupa için güvenilir bir enerji ihracatçısı olmadığını Ocak 2006 ve Ocak 2009’daki gaz kesintileri ile göstermiştir. Üstelik bu kesintiler Rusya’nın güven kaybetmesinin tek sebebi olarak da kalmamıştır. 2008’de Gürcistan’ın işgali, 2009 yılında Türkmenistan’dan gaz akışının kesilmesi, 2014’te Kırım’ın da işgal edilmesi ve Ukrayna

içindeki ayrılıkçı kesimin açık bir şekilde desteklenmesi bu güven kaybını pekiştiren etkenlerdir.¹¹⁷ (Atlantic Council, 2016: 13)

Rusya daha önce Gürcistan'da olduğu gibi Ukrayna Krizi'nde de ABD tarafından hedef alındığına inanmaktadır. Rusya, Çin dışında ABD çıkarlarına meydan okuyabilen ve zaman zaman ABD'nin bu çıkarlara erişimini engelleyebilen tek ülkedir. (Makinde, 2014: 5) Ukrayna ise 1991'de bağımsızlığını kazandığında SSCB'nin nükleer silahlanma kapasitesinin yüzde 15'ini devralmış ve o dönemde Fransa, İngiltere ve Çin'e göre çok daha fazla nükleer başlığa sahip bir ülke iken imzaladığı NPT (Nükleer Silahlar Antlaşması) ile bu silahları Rusya'ya devretmeyi kabul etmiş; bunun karşılığında Ukrayna'ya, BM'nin beş daimi üyesi tarafından toprak bütünlüğü, ulusal sınırlar ve politik egemenlik haklarının korunacağına dair güvence verilmiştir. Fakat devrettiği bu nükleer silahlar NPT'nin yayılmayı önleme amacının tersine bir paradoksa sebep olarak Rusya, Kırım'ı işgal ettiğinde; BM'nin kalan dört üyesinin ona müdahale etmesi karşısında caydırıcı bir faktör olarak kullanılmıştır. III. Dünya Savaşı'nın yaşanması ihtimali göze alınamamış ve 1945'ten sonra Avrupa'da ilk kez zorla bir sınır değişikliği yaşanması karşısında caydırıcı etkenlerin hiçbir rol oynayamadığı bu durum, bize bir ülkenin tek başına sahip olduğu nükleer caydırıcılığın kendi egemenliğini korumak için tek etkili araç olabileceğini göstermektedir. (Umland, 2015: parag.6)

Ukrayna'nın Rusya'ya talep edilen gaz fiyatını ödemeyi reddetmesi ve önceki borçlarını da ödeyememesi sebebiyle patlak veren kriz, doğalgaz fiyatı üzerinde bir anlaşmaya varılamaması nedeniyle Rusya'nın 1 Ocak 2009'da Ukrayna'ya gönderilen gazı kesmesi sonucu kritik bir hal almıştır. Kriz devam ederken Rusya, Ukrayna'nın Avrupa'ya gönderilen gazdan günde 65 milyon metreküp gaz çaldığını, Avrupa'ya açılan kapıların uluslararası gözlemcilerce denetlenmesine itiraz ettiğini ve gaz vanalarını kapatarak Avrupa gaz tedarikini engellediğini iddia etmektedir. Ukrayna ise Avrupa gazının kesilmesinin sorumlusu olarak Rusya'yı göstermektedir. Rusya Ukrayna'ya satılan gazın fiyatını arttırmayı talep etmektedir. Buna karşılık Ukrayna'da Rusya'dan gazın iletilmesi için daha fazla transit ücreti talep etmektedir. Bu dönemde tüm karşılıklı talep ve suçlamalar devam ederken krizin maliyeti Rusya'dan ithal ettiği gazın yüzde 80'i Ukrayna üzerinden gelmekte olan Avrupa pazarına da ek maliyet yükü olarak yansımıştır. (Yorkan, 2009: parag.2-3)

Türkiye, yıllık 14 milyar metreküp doğalgazı Rusya'dan ithal etmekte ve bu gaz da Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan'dan transit olarak ülkeye gelmektedir. Ayrıca

¹¹⁷ Atlantic Council (2016), *EU LNG Strategy Offers Opportunities For US Exporters, Surging Liquefied Natural Gas Trade, How US Exports Will Benefit European and Global Gas Supply Diversity, Competition and Security*, 01.01.2016, <https://www.jstor.org/stable/resrep03638.9> , (erişim tarihi: 22.02.2019).

Türkiye, Ukrayna'dan geçen gazın ikinci büyük alıcısı konumundadır. Dolayısıyla Rusya'dan gelen gaz bir kez daha Rusya-Ukrayna krizi sebebi ile kesilecek olursa Türkiye bundan en çok etkilenecek aktörlerden birisidir. Bu çerçevede Rusya'nın Türkiye ile ortak Türk Akımı projesi ve bunun yanında Doğu Akdeniz, Hazar Denizi gibi enerji arzını çeşitlendirecek farklı bir kaynaktan gelecek doğalgaz Türkiye'nin enerji güvenliği için son derece önemlidir. (Soruş, 2015: 12) 6 Ocak 2009 itibari ile Türkiye'ye iletilen gaz tamamen kesildiğinde bu soruna çözüm olarak Mavi Akım Boru Hattı'nın kapasitesi 8 milyon kadar arttırılmıştır. Geçmişte yaşanan bu krizde Türkiye yükünü hafifletmek için diğer bir doğalgaz sağlayıcısı olan İran'a yönelmiştir. Fakat Avrupa gibi Türkiye'nin de acilen doğalgaz kaynaklarını ve transfer yollarını çeşitlendirmesi gerekmektedir. (Yorkan, 2009: parag.6)

Türkiye, sahip olduğu Egegaz Aliaga ile Marmara Ereğlisi LNG tesisleri sayesinde LNG ithalatını yıl içindeki ortalamasının iki katına yükselterek Rusya-Ukrayna krizinin belirsizliği ile Güney Avrupa ve Balkan ülkelerine kıyasla daha rahat bir şekilde başa çıkmayı başarmıştır. Bu durum bize LNG tesislerinin enerji güvenliğinde nasıl bir rol oynadığını göstermektedir. Potansiyel bir Rus gazı kesintisi krizinden etkilenme ihtimali olan bu bölge Türkiye'nin krizle başa çıkmak için kullandığı LNG erişiminden faydalanabilir.¹¹⁸

Rusya, Ukrayna ile yaşanan Kırım sorunu ve aynı zamanda ülkenin doğusunda devam eden çatışmalar nedeniyle Avrupa'ya gaz tedarikinde Türkiye'yi bir alternatif olarak ciddi anlamda değerlendirerek, bu amaçla Türk Akımı projesinin ikinci hattı için çalışmalarına hız vermiştir. 2018 Kasım ayında, Türk Akımı Projesi'nin denizden geçen kısmının tamamlandığı, Rusya devlet Başkanı Vladimir Putin ile Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın katıldığı bir tören ile duyurulmuştur. Ukrayna açısından ise bu projenin hayata geçirilmesi, Ukrayna'nın yapmakta olduğu gaz sevkiyatında yılda 12-13 milyar metreküp bir azalma anlamına gelecektir ki bu da ülkeye 500 milyon dolara mal olmaktadır. Ukrayna Gaz Endüstrisi ve Doğalgaz Pazarı Konseyi Başkanı Leonid Unigovski'nin "Ukrayna'nın Türk Akımı'nın ikinci hattının inşasının başlatılmaması için elinden geleni yapması gerek. Zira böyle bir durumda Ukrayna üzerinden Avrupa'ya taşınacak gaz sevkiyatı daha da azalacaktır." şeklindeki açıklamaları ile endişelerini dile getirmiştir.¹¹⁹

¹¹⁸ Atlantic Council (2016), *EU LNG Strategy Offers Opportunities For US Exporters, Surging Liquefied Natural Gas Trade, How US Exports Will Benefit European and Global Gas Supply Diversity, Competition and Security*, 01.01.2016, <https://www.jstor.org/stable/resrep03638.9> , (erişim tarihi: 22.02.2019).

¹¹⁹ "Ukrayna: Türk Akımı'nın ikinci kolunu engellemek için elmiziden geleni yapıyoruz", *Sputnik News*, 20.11.2018, <https://tr.sputniknewss.com/turkiye/201811201036231313-ukrayna-turk-akimini-engellemek-icin-calisiyor/> , (erişim tarihi: yirmi birinci02.2019).

SONUÇ

Enerji, yirmi birinci yüzyılda tüm devletler için hayati ihtiyaçların başında gelmektedir. Günümüzde en çok tüketilen, başlıca fosil yakıtlardan doğalgaz ve petrol dünyada belirli bölgelerde dağılım göstermektedir ve ülkeler enerji ithalatçısı ve ihracatçısı olmak üzere konumlanmışlardır. Enerji, bir ülkenin ekonomik bağımsızlığı ve politik gücü üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Akdeniz, tarih boyunca ticari ve askeri alanda önemini korumuş bir bölge olarak bugün de barındırdığı enerji kaynaklarının keşfedilmesiyle birlikte önemine bir başka boyut daha eklemiştir. Dolayısıyla Doğu Akdeniz bölgesi bugün fırsatlarla dolu bir bölgedir. Enerji ithalatçısı ülkeler ve politik aktörler, enerji ihracatçısı olmak veya en azından kendi enerji ihtiyaçlarını karşılamak adına dikkatlerini tarihte daha önceki dönemlerde de yaşandığı gibi bir kez daha Doğu Akdeniz'e çevirmişlerdir. Enerji ithal eden fakat yakın geleceğin potansiyel enerji ihracatçısı İsrail, iç talebin hızla genişlemesi karşısında enerji ihracatçısından bir enerji ithalatçısına dönüşmüş olan Mısır, Dünya üzerindeki son bölünmüş kente ev sahipliği yapan Kıbrıs, İngiltere, Fransa, Amerika, bölgenin en önemli enerji tüketicisi Türkiye ve Avrupa gazının tedarikçisi Rusya bugün Doğu Akdeniz bölgesinde yeni oyun kurallarını kendi lehlerine belirlemek için mücadele etmektedirler.

Türkiye, 1577 km uzunluğundaki kıyı şeridi ile Doğu Akdeniz'e en uzun kıyısı olan ülkedir. Ayrıca Türk Deniz Kuvvetleri Akdeniz'deki en güçlü üç donanmadan birisidir ki Kıbrıs'taki askeri üsleri Türkiye'ye daha geniş bir hareket alanı sağlamaktadır. Buna rağmen bugün Türkiye Doğu Akdeniz'deki haklarından ve Doğu Akdeniz'in kaynaklarından mahrum bırakılmaya çalışılmaktadır. Bölgede güç dengeleri yeniden oluşturulurken Türkiye'nin bu denklemin dışında bırakılmayı kabullenmesi konumu itibari ile mümkün değildir. Günümüzde Türkiye'ye denizlerde yeni bir Sevr Anlaşması dayatılmaya çalışılmaktadır. Türkiye'nin ihtilafli bölgelerdeki sondaj çalışmalarını askeri güç kullanarak engellemesi ve ardından KKTC açıklarında sondaj çalışmalarına fiili olarak başlaması bölgeyi terk etmeyeceğinin net ifadesi niteliğindedir. Kasım 2019'da Libya ile Türkiye arasında imzalanan kıta sahanlığı sınırlandırma anlaşması Doğu Akdeniz'de çektiği medyan sınır ile bölgede hali hazırda süregelen politikaların seyrini değiştirebilir niteliktedir.

Türkiye, Doğu Akdeniz'de diplomatik çözümün önünü tıkamakla suçlanırken hukuk dışı yollardan hem Türkiye'nin hem de KKTC'nin deniz sınırları üzerindeki ve dolayısıyla da bölgedeki enerji kaynakları üzerindeki hakları gasp edilmektedir. Türkiye'nin gerçekleştirdiği sondaj faaliyetleri sadece sembolik değil politik ve ekonomik olarak büyük anlam ifade etmektedir. Bölge gazının, Türkiye devre dışı bırakıldığında yeni enerji boru hatları inşa edilerek Avrupa'ya taşınması Rus gazı fiyatlarıyla rekabeti büyük ölçüde zorlaştıracaktır. AB104

ve ABD tarafından desteklenerek uygulanmakta olan politika gerçekçi değildir. Bunun yanında Kıbrıs uyuşmazlığı da Doğu Akdeniz’de oluşturulabilecek bir ticaret ve enerji merkezinin önündeki en büyük engeldir. Kıbrıs Adası, merkezi konumu ve etrafındaki doğalgaz sahaları ile başlı başına bir nüfuz rekabetine sebep olabileceken hali hazırda süregelen Kıbrıs anlaşmazlığı ile birleşince sorun daha da çıkmaza girmektedir. Bu konuda tarafların ekonomik çıkarlarını hesaplayarak kronikleşmiş siyasi sorunlara yeni ve tutarlı yaklaşımlar üretebilmeleri sorunun çözümü açısından hayati önem taşımaktadır.

Kıbrıs uyuşmazlığında taraflar arasında çelişik bir görünüm sergilemektedirler. Sorunun tarafları sağduyulu bir yaklaşım içine girmedikleri sürece ilerleyen süreçte sorunun 1974 Barış Harekatı ile çoktan çözümlenmiş olduğu kabul edilerek var olan ve süregelen fiili durum uluslararası alanda diğer devletlerce tanınarak hukuksal bir yapıya da bürünebilir. Ancak, bu hukuksal statünün yakın bir gelecekte KKTC tarafından elde edilmesinin mümkün olamayacağı açık olduğu gibi statü elde edilene kadar geçecek sürede KKTC toplumunun yaşamakta olduğu ekonomik kayıpların telafisinin kısa vadede gerçekleştirilemeyeceği de ayrı bir gerçektir. Yalnızca KKTC tarafı da değil, bölgedeki enerji kaynaklarının çıkarılması ve transferi sürecinin Kıbrıs sorunu nedeniyle hayata geçirilememesi tüm bölge ülkeleri için ekonomik kayba yol açacaktır. Ayrıca bu süre zarfında Kıbrıs sorunu, Türkiye’nin karşısına - geçmişte de AB’ye üyelik müzakerelerinde olduğu gibi- uluslararası alanda bir engel olarak çıkarılmaya devam edecektir. Bu noktada tarafların amaçlarının ve uluslararası çıkarlarının ilişkilendirilebilmesi için bölgedeki doğalgaz kaynakları bir fırsat olarak görülerek değerlendirilebilir. Her ne kadar şu anda Doğu Akdeniz’de Türkiye’yi yalnızlaştıran bir politika yürütülüyor olsa da Türkiye diğer bölge ülkeleri ile kuracağı ilişkiler ile dengeyi sağlayabilir. Bölgede izlediği aktif politika Türkiye’nin çıkarlarından ve Doğu Akdeniz kaynaklarından ne kendi adına ne de KKTC adına vazgeçmeyeceğinin net ifadesidir. GKRY, İsrail, Yunanistan ve Mısır’ın bu hamleleri doğru okuyarak, stratejilerini Türkiye ile işbirliği yapacak şekilde geliştirmeleri tüm tarafların yararına sonuçlanabilir. Türkiye, bölgede hem büyük bir doğalgaz alıcısı hem de bölge gazının Avrupa pazarına ulaştırılmasında bir geçiş ülkesi olarak Doğu Akdeniz’deki gaz ihracatçısı ülkeler için yeni fırsatlar yaratabilecek potansiyeldedir. Buna ek olarak, bölgedeki en önemli askeri güçlerden ve donanmalardan birine sahip bir ülke olan Türkiye’yi bu enerji birliğinden dışlayarak Doğu Akdeniz’de güven ve barış ortamının sağlanması mümkün görünmemektedir.

Türkiye’nin bölgede değişkenlik gösteren politikaları yakından takip ederek strateji oluşturması hayati önem taşımaktadır. Suudi Arabistan’ın 2019’un Eylül ayında Lefkoşa’da elçilik açması, Mısır ve Ürdün’ün İsrail’i tanımasının ardından İsrail’in bu siyasi durumu

ekonomik ilişkilerle genişletmek istemesi aslında Arap-İsrail ilişkilerinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini gösterir niteliktedir. Özellikle kurulan Doğu Akdeniz Gaz Forumunda hem İsrail'in hem de Filistin Yönetimi'nin yer alması ekonomik ilişkiler kurularak politik sorunlara da yeni yaklaşımlar ve hatta çözümler getirilebileceğine yakın gelecekte bir örnek teşkil edebilir. İsrail, bölgedeki enerji kaynaklarını bir fırsat olarak değerlendirerek Mısır ve Ürdün dışındaki Arap ülkeleri ile önce ekonomik ilişkiler kurup sonrasında bu ilişkileri siyasi alana taşıyarak farklı bir strateji geliştirmektedir. Ekonomik faktörlerin, bölge devletlerinin politik dinamiklerindeki değişkenlik ve canlılığı anlamak açısından Arap-İsrail ilişkileri yalnızca sınırlı bir örnektir. Türkiye bunun da ötesinde ABD, AB, Rusya ve hatta Çin'in stratejilerini takip etmeli ve kendisini buna göre konumlandırabilmelidir. Türkiye kıta sahanlığı sınırları içindeki gazın miktarı, piyasa değeri ve pazarlama maliyeti uygulanacak politikanın en önemli değişkenlerinden olacaktır.

Türkiye, bölgede kendisine uygulanan yalnızlaştırma politikası devam ettiği sürece izlediği aktif politikalarını sürdürebilir ve bununla birlikte daha yumuşak bir güç uygulayarak Rusya, İran ve Suriye ile alternatif bir eksen oluşturma yoluna da gidebilir. Fakat Türkiye'nin ekonomik çıkarlar etrafında şekillenen bir dünya sistemi içerisinde, bölgedeki önemli aktörlerden biri olarak masaya oturması bugün bölgesel olan ve olmayan, Doğu Akdeniz'de bulunan tüm siyasi aktörler için uzun vadede daha güvenilir ve pragmatik bir seçenek olacaktır.

Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının, AB'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirmesi, bölgedeki İsrail'i ve Mısır'ı enerji pazarında ihracatçı ülke konumuna taşıması, Türkiye'nin enerji hubı olma yolundaki hedeflerine ulaşması yolunda sağlayacağı faydalar hesaplanmalı ve bu noktada Kıbrıs sorununun devamlılığının tüm taraflara zaman kaybı ile birlikte ekonomik bir maliyet de yüklediği unutulmamalıdır. Bu yeni enerji rezervi keşifleri, Kıbrıs sorunda bir sonraki müzakerede görüşülecek yeni bir sorun maddesi olmak yerine tarafların birlikte masaya oturarak bölgede ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamaları yolunda bir fırsat olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Braun, T. F. ve Glidden, L. M. (2014, 13 Kasım). *Understanding energy and energy policy*. London: Zed Bookss.

Dodd, C. H. (2010). *The history and politics of Cyprus conflict*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Eroğlu, H. (1975). *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekatı*. 1. Baskı. Ankara: Emel Matbaacılık.

Fırat, M. (2015). Yunanistan'la İlişkiler. Oran B. (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar cilt I: 1919-1980*. (ss. 576-614). İstanbul: İletişim.

Fırat, M. (2017). Yunanistan'la İlişkiler, Oran B. (Ed.). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar cilt II: 1980-2001*. (ss.102-123). İstanbul: İletişim.

Gazioğlu, A.C.(1996). *Enosis çemberinde Türkler*. İstanbul: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi.

Gözler, K.(2004). *Anayasa Hukukna Giriş*. Bursa Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.

Gülboy, P. E. (2015). *Sömürge'den ulus devlete çok etnikli coğrafyalarda ortak yaşam*. İstanbul: Kalkedon.

Hill, G. (2016). *Kıbrıs tarihi Osmanlı ve İngiliz idaresi dönemi 1571-1948*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Keser, U.(2006). *Kıbrıs'ta Türk-Yunan fırtınası*. İstanbul: Boğaziçi.

Keser, U. ve Akgün, S. (2015). *Stratejik güvenlik bağlamında Doğu Akdeniz ve Kıbrıs Adasının stratejik pozisyonu üzerine bir değerlendirme*. ss.1-14, Lefkoşa: Akdeniz Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Montgomery, S. L. (2014). *Küresel Enerjiye yön veren güçler 21. yüzyıl ve sonrası*. Ankara: Tübitak Yayınları.

Özersay, K. (2002). *Kıbrıs Sorunu: Hukuksal Bir İnceleme*. 1. Baskı. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalara Merkezi (ASAM).

Özersay, K. ve Gürel A. (2009). *The Cyprus problem at the European Court of Human Rights*.

Diez, T. (Ed.) ve Tocci, N. (Ed.), *Cyprus: a conflict at the crossroadss*. ss.273-291, *The Cyprus Review*, sayı 222, Sonbahar 2010, Manchester: Manchester University Press.

- Özkul, A.E. (2010). *Kıbrıs'ın sosyo-ekonomik tarihi (1726-1750)*. Ankara: Dipnot.
- Pamir, N. (2017). *Enerjinin iktidarı*. 4. Baskı. İstanbul: Hayy Kitap.
- Tamçelik, S. (2012). *Kıbrıs'taki Çatışmanın Hukuki Boyutu*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Varol, T. (2015). Enerji güvenliği açısından Suriye, Kuzey Irak ve IŞİD çıkmazı. H. Çomak (Ed.), C. Sancaktar (Ed.), Z. Yıldırım (Ed.). *Enerji diplomasisi*. ss. 487-516, İstanbul: Beta.
- Yıldız, D. ve Yaşar, D. (2012). *Doğu Akdeniz'de Küresel Satranç*. !. Baskı. İstanbul: Truva Yayınları.
- Waltz, K. (1990). *Theory of International Politicss*. Massachusetts: Addison Wesley Publishing.

Yayımlanmış Belgeler

- Atlantic Council (2016). *EU LNG Strategy Offers Opportunities For US Exporters, Surging Liquefied Natural Gas Trade, How US Exports Will Benefit European and Global Gas Supply Diversity, Competition and Security*. 01.01.2016, <https://www.jstor.org/stable/resrep03638.9> , (erişim tarihi: 22.02.2019).
- Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, 1982.
- EU (2019). European Union External Action, Statement by High Representative/Vice-President Federica Mogherini on Turkey's intended drilling activities within the exclusive economic zone of Cyprus. Bruxelles, 190504_2.
- EU-NATO Declaration on ESDP (2002, Aralık). 16.12.2002, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_19544.htm , (erişim tarihi: yirmi birinci01.2019).
- European Commission (2015). Eastern Mediterranean Natural Gas Pipeline - Pre-FEED Studies, The Action, Project of Common Interest 7.3.1. "Pipeline from offshore Cyprus to Greece mainland via Crete". <https://ec.europa.eu/inea/en/connecting-europe-facility/cef-energy/7.3.1-0025-elcy-s-m-15> , (erişim tarihi: 31.10.2019).
- European Commision (2018). Quarterly Report on European Gas Markets, Market Observatory for Energy. DG Energy, Voluma 11 (issue 3, third quarter of 2018), <https://ec.europa.eu/energy/en/data-analysis/market-analysis> , (erişim tarihi:08.04.2019)
- European Court of Human Rights (2001, 10 Mayıs). Case of Cyprus v. Turkey. Application no. 25781/94, Judgment, Strasbourg, made: 15.
- European Parliament (2006). Directorate General External Policies of the Union. Policy Department, EU-Turkey relations in the field of energy, EXPO/B/KM/2006, ss.8.

European Parliament (2011). Directorate-General For Internal Policies Policy Department A: Economic and Scientific Policy, Industry, Research and Energy. *EU Energy Strategy in the South Mediterranean*, Brussels: European Parliament.

European Parliament, European Parliamentary Research Service (2019, Nisan). New technologies for Eastern Mediterranean offshore gas exploration, Brussels: European Parliament. doi: 10.2861/617596.

KKTC Başbakan Yardımcılığı ve Dışişleri Bakanlığı (2014). *Akdeniz’de Kıta Sahaneliği Sınırlandırması Anlaşması Hakkında Basın Açıklaması*. 2 Mayıs 2014, <http://mfa.gov.ct.tr/tr/akdenizde-kita-sahanligi-sinirlandirmasi-anlasmasi-hakkinda-basin-aciklamasi/> ,(erişim tarihi: 22.10.2019).

KKTC Başbakan Yardımcılığı ve Dışişleri Bakanlığı (2019). *BM Güvenlik Konseyi tarafından onaylanan BM Genel Sekreteri’nin raporu hakkında basın açıklaması*. 26 Temmuz 2019, <https://mfa.gov.ct.tr/tr/bm-guvenlik-konseyi-tarafindan-onaylanan-bm-genel-sekreterinin-raporu-hk/>, (erişim tarihi: 01.11.2019)

Law Of The Sea Bulletin, No: 54, <https://dx.doi.org/10.18356/63773864-en> , (erişim tarihi: 23.11.2019).

NATO (1991). *The Alliance’s New Strategic Concept, agreed by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council*. 7-8 Kasım 1991, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_23847.htm , (erişim tarihi: 23.10.2019).

NATO (2006). Riga Summit Declaration, *Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Riga in 29 November 2006*. Brussels: NATO, <https://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm> , (erişim tarihi: 23.10.2019).

NATO (2010a). Lisbon Summit Declaration, *Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Lisbon*. 20.11.2010, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm , (erişim tarihi:12.12.2018).

NATO Parliamentary Assembly (2010b). Sub-Committee on Energy and Environmental Security. *A Sustainable Energy Strategy for the Alliance*, 14.11.2010.

NATO (2017). NATO Pipeline System. 9 Mart 2017, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56600.htm, (erişim tarihi: 23.10.2019).

Resmi Gazete (2019, Aralık). Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti Arasında Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırasının onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun. Kanun no. 7195, Sayı: 30971, 7 Aralık 2019, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191207-2.htm> , (erişim tarihi: 15.12.2019)

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2010, 21 Aralık). *İsrail ile GKRY Arasında İmzalanan MEB Anlaşması Hakkında Açıklama No:288*. http://www.mfa.gov.tr/no_-288_-21aralik-2010_-israil-ile-gkry-arasinda-imzalanan-meb-anlasmasi-hk_.tr.mfa, (erişim tarihi: 12.10.2019)

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı (2011, 5 Ağustos). *GKRY'nin Doğu Akdeniz'de Petrol ve Doğalgaz Arama Faaliyetleri Hakkında Açıklama No:181*.
http://www.mfa.gov.tr/no_-181_-5-agustos-2011_-gkry_nin-dogu-akdeniz_de-petrol-ve-dogalgaz-arama-faaliyetleri-hk_.tr.mfa, (Erişim tarihi: 02.10.2019)

Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı (2011, 21 Eylül). *KKTC Kıta Sahanlığı Sınırlandırma Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Dışışleri Bakanlığı Basın Açıklaması No: 216*. http://www.mfa.gov.tr/no_-216_-21-eylul-2011-turkiye_-kktc-kita-sahanligi-sinirlendirma-anlasmasi-imzalanmasina-iliskin-disisleri-bakanligi-basin-ac_.tr.mfa , (erişim tarihi: 01.11.2019)

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı (2019, 14 Mayıs). *AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini Tarafından Yapılan Açıklama Hk. No:124*.
http://www.mfa.gov.tr/no_124_-ab-dis-iliskiler-ve-guvenlik-politikasi-ytemsilcisinin-aciklamasi-hk.tr.mfa , (erişim tarihi: 09.05.2019).

United Nations (1983). The Security Council. Resolution 541 (1983), 18 Kasım 1983.

United Nations Security Council (1984, 11 Mayıs). S/RES/550,
[https://undocss.org/S/RES/550\(1984\)](https://undocss.org/S/RES/550(1984)) , (erişim tarihi:09.04.2019).

United Nations (2003, 17 Şubat). Delimitation Treaties Infobase, Agreement between the Republic of Cyprus and Arab Republic of Egypt on the Delimitation of the Exclusive Economic Zone.

United Nations (2004). Cyprus: Reunification Proving Elusive, Congressional Research Service. R41136.

United Nations (2010, 17 Aralık). Treaty Series, Treaties and international agreements registered or filed and recorded with the Secretariat of the United Nations, *Agreement Between The Government Of The State Of Israel And The Government Of The Republic Of Cyprus On The Delimitation Of The Exclusive Economic Zone*. Registration Number: 48387, UNTS Voluma Number: 2740.

United Nations (2011, 14 Temmuz). *A letter dated 20 June 2011 from the Minister of Foreign Affairs and Emigrants of Lebanon addressed to the Secretary-General of the United Nations concerning the Agreement between the Government of the State of İsrail and the Government of the Republic Cyprus on the Delimitation of the Exclusive Economic Zone*. Nicosia, 17 December 2010, 2082.11D, 11.40050,
<http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/STATEFILES/CYP.htm> , (erişim tarihi:19.12.2018).

United Nations (2014, 31 Mart). The Comprehensive Settlement of the Cyprus Problem.
https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/Annan_Plan_MARCH_30_2004.pdf , (erişim tarihi: 24.01.2019).

United Nations (2018, 6 Haziran). Security Council, United Nations operation in Cypruss. Report of the Secretary-General, S/2018/676.

United Nations (2018, 14 Haziran) . Security Council, Report of the Secretary-General. S/2018/610.

United Nations (2019, 15 Nisan). Cyprus: Reunification Proving Elusive. Congressional Research Service, R41136.

Raporlar ve İstatistik Verileri

BP. (2019). *BP statistical review of world energy, Natural gas reserves*, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf> , (erişim tarihi: 20.09.2019).

British Petroleum (2018). BP Statistical Review of World Energy.

Delek Group. *East Med E&P: Our Assets, Leviathan The Levant Basin's Game-changing Discovery*. <https://www.delek-group.com/our-operations/east-med/> , (erişim tarihi: 31.10.2019).

Delek Group. *East Med E&P: Our Business Environment*, <https://www.delek-group.com/our-operations/east-med-our-business-environment/> . (erişim tarihi: 01.11.2019).

Central Intelligence Agency, The World Factbook, Country Comparison, Natural Gas-Proved Reservers, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2253rank.html> , (erişim tarihi: 18.12.2018).

Ellinas, C. (2016). Atlantic Council Research Report, *Global energy debates and the Eastern Mediterranean. Chapter 6: Eastern Mediterranean Gas Developments*, ss.49-52.

Ellinas, C., Roberts, J. ve Tzimitras, H. (2016), Atlantic Council Research Report, *Hydrocarbon developments in the Eastern Mediterranean: the case for pragmatism, Israel, Cyprus, and Egypt: the commercial and political context for gas development*, ss.5-8.

Ellinas, C., Roberts, J. ve Tzimitras, H. (2016). Atlantic Council Research Report, *Hydrocarbon Developments in the Eastern Mediterranean: The Case for Pragmatism, Export Prospects: Regional Cooperation*. ss.17-18.

Ellinas, C., Roberts, J. ve Tzimitras, H. (2016). Atlantic Council Research Report, *Hydrocarbon Developments in the Eastern Mediterranean: The Case for Pragmatism, Export Prospects: The Israel-Cyprus-Turkey Triangle*. ss.19-23.

Ellinas, C., Roberts, J. ve Tzimitras, H. (2016). *Hydrocarbon Developments in the Eastern Mediterranean: The Case for Pragmatism, Prospects For An Eastern Mediterranean Gas Trading Hub*. Atlantic Council Research Report, ss.26-27.

Ellinas, C., Roberts, J.ve Tzimitras, H. (2016). Atlantic Council Research Report, *Hydrocarbon Developments in the Eastern Mediterranean: The Case for Pragmatism, Cyprus: Gas Development And A Cyprus Settlement*.

Ellinas, C., Roberts, J. ve Tzimitras, H. (2016). Atlantic Council Research Report, *Hydrocarbon Developments in the Eastern Mediterranean: The Case for Pragmatism, Conclusion: A Need For Realism*.

Ellinas, C. (2018, 7 Ekim). “Good reasons why energy giants are eyeing the East Med”. *Cyprus Mail*, <https://cyprus-mail.com/2018/10/07/good-reasons-why-energy-giants-are-eyeing-the-east-med/>, (erişim tarihi:13.03.2019).

Energy Information Administration Beta (2014, Mart). Cyprus, Analysis. <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=CYP> , (erişim tarihi:19.12.2018).

Exxon Mobile (2019, 28 şubat). “ExxonMobil makes natural gas discovery offshore Cyprus”. https://corporate.exxonmobil.com/news/newsroom/news-releases/2019/0228_exxonmobil-makes-natural-gas-discovery-offshore-cyprus , (erişim tarihi:12.05.2019).

International Energy Agency (2012, Kasım). World Energy Outlook 2012. 12 Kasım 2012, <https://www.iea.org/newsroom/news/2012/november/world-energy-outlook-2012.html> , (erişim tarihi:12.12.2018), ISBN PDF: 978-92-64-181134-2.

International Energy Agency (2018). Natural Gas Information 2018 Overview. London: IEA, <https://www.iea.org/statistics/naturalgas/>, (erişim tarihi: 31.10.2019).

Larrabee, F. S., Wilson, P. A. ve Gordon, J. (2015). Research Report, *The Geopolitical Roots and Dynamics of the Ukrainian Crisis. Implications for the United States and U.S. Army*, Rand Corporation, ss.3-4.

The Syria Report (2013, 26 Eylöl). Syria’s oil and gas industry-A sector profile. <https://www.syria-report.com/library/reports-surveys/syrias-oil-and-gas-industry-sector-profile> , (erişim tarihi: 01.11.2019).

United States Energy Information Administration (2013, 15 Ağustos). Eastern Mediterranean Region, Overview of oil and natural gas in the Eastern Mediterranean. https://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/regions_of_interest/Eastern_Mediterranean/eastern-mediterranean.pdf , (erişim tarihi: 24.01.2019).

United States Energy Information Administration (EIA). International Energy Statistics, Egypt. https://www.eia.gov/beta/international/data/browser/#/?pa=000000000000000000000004&c=000000000001&ct=0&tl_id=3002-A&vs=INTL.3-6-EGY-TCF.A&ord=CR&cy=2018&vo=0&v=H , (erişim tarihi:10.04.2019).

United States Geological Survey (2010, Mart). *World petroleum resources project, Assessment of undiscovered oil and gas resources of the Levant basin province, Eastern Mediterranean*. doi: 10.3133/fs20103014, <https://pubss.er.usgss.gov/publication/fs20103014> , (erişim tarihi:23.01.2019).

Makale ve Bildiriler

Akçay, D. (2015). ‘Cyprus V. Turkey’ kararı: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin uluslararası hukuk ve uluslararası uyuşmazlık sınavı. *Türkiye Barolar Briliği Dergisi*. Sayı: 121, ss. 441-472.

Aslantaş, R. (2018). *NEMESIS 2018 Tatbikatı’nın ardından Doğu Akdeniz’de ısınan sular*, ANKA Enstitüsü. 07.11.2018, <http://ankaenstitusu.com/nemesis-2018-tatbikatinin-ardindan-dogu-akdenizde-isanan-sular/> , (erişim tarihi:10.05.2019).

Atreasyan, A. (2013). Gas finds in the Eastern Mediterranean: Gaza, Israel and the other conflictss. *Journal of Palestine Studies*, Sayı 42, No 3, ss.29-47. California: University of California Press ve Institute for Palestine Studiess.

Atun, A. (2018, 07 Mayıs). “Crans Montana ve Kıbrıs gerçeği”. *Anka Enstitüsü*, <http://ankaenstitusu.com/crans-montana-ve-kibris-gercegi/> , (erişim tarihi: 31.10.2019).

Avsat, Ş. (2019, 11 Temmuz).“Suriye’deki savaş petrol ve doğalgaz sektörünü nasıl etkiledi?”. *Independent Türkçe*, Çeviren:Ebru Karalar.

Barış, U. (2018, 23 Ekim). “İşte Anastasiadis’in ‘gevşek federasyon’ önerisi!”. *Kıbrıs Postası*, http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n266356-son-dakika!-iste-anastasiadis-in-gevsek-federasyon-onerisi!-2 , (erişim tarihi:12.03.2019)

Berberakis, S. (2016, 29 Eylül). “Yunanistan, Kıbrıs ve İsrail enerji bakanları Atina’da görüştü”, *Kıbrıs Postası*, http://www.kibrispostasi.com/c58-GUNEY_KIBRIS/n201655-Yunanistan-Kibris-ve-israil-enerji-bakanlari-Atinada-gorustu , (erişim tarihi:06.02.2019).

Berberakis, S. (2018, 08 Mayıs). "Yunanistan-İsrail-Güney Kıbrıs üçlüsü Doğu Akdeniz’de işbirliğini artırıyor”. *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44040323>, (erişim tarihi: 31.10.2019).

Bilge, Ö. (2011, 6 Eylül). “Akdeniz dostları”. *Hürriyet Gazetesi*, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/akdeniz-dostlari-18657281> , (erişim tarihi:17.01.2019).

Cankara, Y. (2016). Doğu Akdeniz’in artan petropolitik önemi ve Türkiye’nin Kuzey Kıbrıs Siyaseti. *Dumlupınar Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 47, ss.18-35.

Carpenter, S. (2020, 2 Ocak). New pipeline deal gives Europe acces to Eastern Mediterranean gas reserves, angering Turkey. *Forbes*, 02.01.2020. <https://www.forbess.com/sites/scottcarpenter/2020/01/02/new-gas-pipeline-deal-gives-europe-access-to-eastern-mediterranean-reserves-angering-turkey/#3139be231c69> , (erişim tarihi: 05.02.2020).

Champion, M. (2011, 20 Eylül). “In Cyprus, Turkey Raises Stakes Over Oil Drilling”. *The Wall Street Journal*, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424053111903374004576580663037431204> (erişim tarihi:05.12.2018).

Çağırın, M. E. (2011). Türkiye-KKTC Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşmasının Geçerliliği ile İlgili İddialar. *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, <http://orsam.org.tr/tr/turkiye-kktc-kita-sahanligi-sinirlandirma-anlasmasinin-gecerliliigiyle-ilgili-iddialar/> , (erişim tarihi: 31.10.2019).

Çaycı, S. (2014). Kıbrıs uyuşmazlığının niteliği ve çözümünde uygulanacak hukuk, *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyum*. Gazimağusa/KKTC: T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Arştırma Merkezi Baikanlığı ve Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi.

Çelikkpala, M. (2014-Kış). “Enerji Güvenliği: NATO’nun Yeni Tehdit Algısı”. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 10, Sayı 40, ss.75-99.

Çiçekçi, C (2016). *İsrail-Yunanistan-Güney Kıbrıs aksı (mı?)*, Orta Doğu Araştırmaları Merkezi. <http://orsam.org.tr/tr/israil-yunanistan-guney-kibris-aksi-mi/> , (erişim tarihi: 22.10.2019).

Demetriou, A. (2013, Eylül). Cyprus Offshore Hydrocarbons Exploration And Production, Prospects For The Establishment Of A Regional Energy Hub. South and East Mediterranean Hydrocarbon Workshop - ELG Third Energy Event.

Demirci, M. C. (2019, 2 Şubat). “Doğu Akdeniz’de doğalgaz bilmecesi, bölgede yalnızlaşan Türkiye nasıl etkilenecek?”. *EuroNews*, <https://tr.euronewss.com/2019/04/02/dogu-akdeniz-dogalgaz-bilmecesi-turkiye-nasil-etkilenecek-israil-kibris-misir-exxon-abd> , (erişim tarihi: 09.04.2019).

Dinç, G. (2010). “*Osmanlı yönetiminde Kıbrıs (1800-1839)*”, Akdeniz Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Doktora Tezi.

Doğan, N. (2013, Aralık). “Doğu Akdeniz’de enerji stratejileri ve bölgesel güvenliğin geleceği”. *Yirmi Birinci Yüzyıl Dergisi*, Sayı: 60, ss.7.

Duman, Ç. (2017). Annan Planı ve İki Kesimlilik (!). *TASAM*, 17.04.2017.

Ediger, V. Ş., Devlen, B. ve Mcdonald, D. B. (2012). Levant’ta büyük oyun: Doğu Akdeniz’in enerji jeopolitiği”. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 33, 73-92, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uidergisi/issue/39281/462586> , (erişim tarihi: 23.11.2019)

Emilianides, A. C. ve Fokaides, P. A. (2008). The exploration of hydrocarbons in Cyprus: Implications, problems and perspectivess. *Cyprus and European Law Review*: 91-108.

Ercih, C. (2016, 02 Temmuz). “Talat’a saldıran güneyli ırkçıları suçsuz buldular!”. *BirGün Gazetesi*, <https://www.birgun.net/haber/talat-a-saldiran-guneyli-irkcilari-sucsuz-buldular-118508> , (erişim tarihi: 31.10.2019).

Erdurmaz, S. (2011). Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (TÜRKSAM), *Doğu Akdeniz’de GKRY’nin münhasır ekonomik bölge ilanı, petrol aramaları ve Türkiye*. <http://turksam.org/dogu-akdeniz-de-gkry-nin-munhasir-ekonomik-bolge-ilani-petrol-aramalari-ve-turkiye> , (erişim tariih:20.09.2019).

Ertürk, A. C. (2011a). Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin dış politikası. Bilgesam, http://www.bilgesam.org/incele/755/-guney-kibris-rum-yonetimi-nin-dis-politikasi/#.W8M57i_BKu4 , (erişim tarihi: 22.10.2019).

Ertürk, A. C. (2011b). Doğu Akdeniz’de MEB paylaşımı: Güney Kıbrıs-İsrail örneği. http://www.bilgesam.org/incele/1164/-dogu-akdeniz-de-meb-paylasimi--guney-kibris-israil-ornegi/#.W6Tq5i_BIdU , (erişim tarihi:20.09.2019)

Evrpidou S. (2014, 10 Ocak). “Cabinet Gives OK for Russian use of Paphos Base”. *Cyprus Mail*, <http://cyprus-mail.com/2014/01/10/cabinet-gives-ok-for-russian-use-of-paphos-base/> (erişim tarihi:05.12.2018).

Geden, O., Marcelis, C. ve Maurer, A. (2006). *Perspectives for the European Union's External Energy Policy: Discourse, Ideas and Interests in Germany, the UK, Poland and France*. Stiftung Wissenschaft und Politik, German Institute for International and Security Affairs, Working Paper FG 1, Berlin: SWP.

Ghazal, M. (2019, 28 Ocak). "Egyptian gas supply to Jordan officially resumed". *The Jordan Times*, <http://www.jordantimes.com/news/local/egyptian-gas-supply-jordan-officially-resumed> , (erişim tarihi: 10.04.2019).

Girit, S. (2015, 17 Aralık). "Türkiye, İsrail yakınlaşması: Doğalgaz ve Suriye faktörü". *BBC*, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151217_turkiye_israil_selin_girit.shtml (erişim tarihi: 05.12.2018).

Golkarian, G. (2018). Türkiye'nin AB'ye Geri Dönüşü!. *Politika Akademisi*, 28.08.2018.

Goncharenko, R. ve Coşkun, E. (2013, 28 Haziran). "Rusya'nın Akdeniz'de üs arayışı Suriye'de Beşar Esad yönetimi ile isyancılar arasında çatışmalar sürerken Rusya'nın Akdeniz'de yeni bir askeri üs arayışına girmesi dikkat çekti.". *Deutsche Welle*, Editör: Başak Özey), <https://www.dw.com/tr/rusyanin-akdenizde-us-arayisi/a-16914142> (erişim tarihi: 05.12.2018).

Gözügüzelli, E. (2018). Türkiye ve GKRY deniz yetki alanları uyumsuzluğunun boyutları. *Enerji Enstitüsü*, <http://enerjienstitusu.de/2018/02/16/turkiye-vs-gkry-deniz-yetki-alanlari-uyusmazliginin-boyutlari/> , (erişim tarihi: 24.10.2019).

Grigoriadis, I. N. (2014). Energy discoveries in the Eastern Mediterranean: conflict or cooperation?. *Middle East Policy, Cilt. XXI*, No. 3, ss.124-131.

Gürsoy, C. R. (1962, Temmuz-Aralık). Kıbrıs müşahedeleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt XX*, Sayı:3-4.

Gürsoy, C. R., "Kıbrıs". *İslam Ansiklopedisi*. C. XXV, Türkiye Diyanet Vakfı, ss.383-392.

Hasanoğlu, İ. (2015). Doğu Akdeniz'de Rusya'nın stratejik müttefiki: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi. *Avrasya Ekonomik İlişkileri Derneği (Eko Avrasya)*, <http://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=171&lang=tr> , (erişim tarihi: 22.10.2019).

Hasgüler, M. (2014). Yeniden Kıbrıs Müzakereleri. *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/yeniden-kibris-muzakereleri> , (erişim tarihi: 23.10.2019).

IDLAW, (2013, Eylül). Cyprus Offshore Hydrocarbons Exploration And Production, Prospects For The Establishment Of A Regional Energy Hub, South and East Mediterranean Hydrocarbon Workshop-ELG Third Energy Event. Vienna, <https://www.idlaw.com.cy/knowledge/cyprus-offshore-hydrocarbons-exploration-and-production/> , (erişim tarihi: 29.12.2018).

İlhan, S. (1989). Jeopolitik duyarlılık. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları Cilt: VII*, Dizi-Sayı: 113.

Kaloudis, G. (Mart, 1999). Cyprus: The enduring conflict. *International Journal on World Peace*, Vol. 16, No. 1, Mart 1999, ss. 3-18.

Karbuş, S. (2015a). Enerji merkezli Mısır, Kıbrıs ve İsrail üçgeni. *Enerji Panorama*, Sayı 27, ss.44-47, <http://www.tenva.org/wp-content/uploads/2015/09/Enerji-Panorama-Kapak-Web.pdf> , (erişim tarihi: 23.11.2019).

Karbuş, S. (2015b). Mısır gazı ve Zohr keşfiyle bölgede değişen planlar. <http://petroturk.com/makale/misir-gazi-zohr-kesfiyle-bolgede-degis-en-planlar> , (erişim tarihi: 20.09.2019).

Kaya, E. (Nisan 2014). Hugo Chavez'in petrol politikası ve ABD. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 31, ss.293-208.

Kaymal, T. (2019). Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılması sorunu. <https://bahriyeenstitusu.org/2017/07/28/dogu-akdenizde-deniz-yetki-alanlarinin-sinirlendirilmesi-sorunu/> , (erişim tarihi: 20.09.2019)

Keser, U., Hydrocarbon, energy, casus belli and the hazardous situation in The Mediterranean.

Kırıkkanat, A. (2018). *Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Endüstriyel Alt Yapı İhtiyacı*. ANKA Enstitüsü, <http://ankaenstitusu.com/turkiyenin-dogu-akdenizdeki-endustriyel-alt-yapi-ih-tiyaci/> , (erişim trihi: 11.05.2019).

Krhoska, H. (2014). *Conflict resolution in the disputes over resources in the Eastern Mediterranean: The case of Israeli and Lebanon (Yüksek lisans tezi)*. Masaryk University, Brno.

Makinde, A. (2014). The Ukraine Crisis: The Case For Russia. 11.30.2014, <http://adeyinkamakinde.blogspot.com/2014/03/the-ukraine-crisis-case-for-russia.html> , (erişim tarihi: 23.11.2019).

Mallinson, W. (Ekim 2009). Cyprus, Britain, the USA, Turkey and Greece in 1977: Critical submission or submissive criticism?. *Journal of Contemporary History*, Vol. 44, No. 4, Ekim 2009, ss. 737-752.

Morrison, L. (Sonbahar 2017-İlkbahar 2018). Southern Gas Corridor: The Geopolitical And Geo-Economic Implications of Energy Mega-Project. International Center for Energy and Economic Development (ICEED), *The Journal of Energy Development*, Cilt: 43, No: ½, Sonbahar 2017-İlkbahar 2018, ss.251-291, ISSN: 03614476.

Nathanson, R. (Ed.) ve Levy R. (Ed.) (2012, Kasım). *Natural gas in the Eastern Mediterranean casus belli or chance for regional cooperation?*. Tel-Aviv: Israeli European Policy Network ve The Institute for National Security Studiess. <http://library.fess.de/pdf-files/bueros/israel/09591.pdf> (erişim tarihi: 01.11.2019).

Newman, H. R. (2004). *The Mineral Industry Of Egypt*. Minerals Yearbook, USGS.

Oğan, S. (2004). Rusya'nın Kıbrıs politikası değişiyor. TÜRK SAM, <http://turksam.org/rusya-nin-kibris-politikasi-degisiyor> , (erişim tarihi: 22.10.2019).

Olgun, M.E. (2019). Can Hydrocarbons Catalyse New Out of the Box Thinking on Cyprus? A Turkish Cypriot Perspective. Rome: Istituto Affari Internazionali, ISSN: 2532-6570.

Orhun, F. Ç. (Güz 2017). Doğu Akdeniz Enerji Kaynaklarının Kıbrıs Sorununa Muhtemel Etkileri. *Vakaniivis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2, ss.40-47, ISSN: 2149-9535.

Öğütçü, M. (2016). “Kıbrıs’ta sorunu çözmek mi, Doğu Akdeniz gazına pazar olmak mı?”. *Al Jazeera Turk*, 26.12.2016, <http://www.aljazeera.com.tr/profil/mehmet-ogutcu> , (erişim tarihi: 17.09.2019)

Örmeci, O. (2014). Kıbrıs Müzakerelerinde yeni dönem: enerji jeopolitiği ve Akdeniz Birliği olgusu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:31, ss.376-385, ISSN: 1307-9581.

Örmeci, O. (2018). Dominique David’den ‘Vivre Avec la Russie’. Politika Akademisi, <http://politikaakademisi.org/2018/02/05/dominique-daviddan-vivre-avec-la-russie/> , (erişim tarihi: 22.10.2019).

Örnek, S. ve Mızrak, B. (2016). Bir güvenlik sorunu olarak Kıbrıs’ın enerji kaynakları ve uluslararası aktörlerin politikaları. *Bilge Strateji*, Cilt 8, ss.13-32.

Özbay, F. (2015, 3 Aralık). Güney Kıbrıs Rusya için neden önemli?. *Al-Jazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/guney-kibris-rusya-icin-neden-onemli> , (erişim tarihi: 22.10.2019).

Reed, J. ve Saleh, H. (2015, 8 Aralık). “Benjamin Netanyahu tries to end gas dispute with Egypt”. *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/1fa1f05e-9dc0-11e5-8ce1-f6219b685d74> , (erişim tarihi:03.04.2019).

Renda, Y. (2013). Loizidou Kararından bugüne Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin kararları ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarının Kıbrıs’taki mülkiyet sorununa etkisi. *Ankara Barosu Dergisi*.

Soruş, G.(2015). Ukrayna Krizi ölçeğinde doğalgaz denklemi ve Türk Akımı. *EkoAvrasya Dergisi*, Sayı:30, Yıl:2015/2, ss.12-15, ISSN: 1307-8224.

Srivastava, M., Saleh, H. ve Raval, A. (2018, 27 Eylül). “Israel gas exports to Egypt set to start next year”. *Financial Times*, <https://www.ft.com/content/8506be4c-c267-11e8-8d55-54197280d3f7> , (erişim tarihi:04.02.2019);

Staff, T. (2018, 24 Kasım). “Israel, Cyprus, Greece and Italy agree on \$7b. East Med gas Pipeline to Europe. *The Times Of Israel*, <https://www.timesofisrael.com/israel-cyprus-greece-italy-said-to-agree-on-east-med-gas-pipeline-to-europe/> , (erişim tarihi: 10.04.2019).

Stambolis, C. (2013, 03 Mayıs). “Can hydrocarbon reserves save the Cyprus economy?”. *Financial Mirror*, <http://www.financialmirror.com/blog-detailss.php?nid=1060> , (erişim tarihi: 31.10.2019).

Stavris, G. (2012). The new energy triangle of Cyprus-Greece-Israel: casting a net for Turkey?. *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 11, Sayı 2, ss.87-102.

Sudagezer, E. (2019, 16 Nisan). “ABD, Rusya ve İran’la birlikte bölge barışına katkı sağlayan Türkiye’yi Doğu Akdeniz’de sıkıştırmanın peşinde”. *Sputnik News*, <https://sptnkne.ws/mmmQ> , (erişim tarihi:09.05.2019).

Tagliapietra, S. (2013). Towards a new Eastern Mediterranean energy corridor?: Natural gas developments between market opportunities and geopolitical riskss. Milano: Fondazione Eni Enrico Mattei (FEEM).

Tagliapietra, S. (2014). Turkey as a regional natural gas hub: Myth or reality? An analysis of the regional gas market outlook, beyond the mainstream rhetoric. Milano: Fondazione Eni Enrico Mattei (FEEM).

Tamçelik, S. ve Kurt, E. (2015). Değişen Doğu Akdeniz denkleminde Mısır’ın hidrokarbon politikası ve Türkiye’ye yansımaları, *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi I. Uluslararası Evrasya Enerji Sorunları Sempozyumu (28-30 Mayıs 2015)*. İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi.

Tamçelik, S. (2016, 22 Ağustos). “Security and guarantees-two thorniest issues in Cyprus talks”. *The Peninsula Qatar’s Daily Newspaper*.

Tangör, B. (Mart 2013). NATO-AB Stratejik Ortaklığı Bağlamında Kıbrıs Sorunu. *Ortadoğu Analiz, Cilt: V, Sayı:51*, ss.86-94.

Tarakçı, N. (2012). Yeni Basra Körfezi: Doğu Akdeniz. TASAM, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/4580/_yeni_basra_korfezi_dogu_akdeniz , (erişim tarihi: 10.02.2019).

Tarakçı, N. (2014). Kıbrıs görüşmelerinde esas hedef Rusya. TASAM, http://tasam.org/tr-TR/Icerik/5206/kibris_gorusmelerinde_esas_hedef_rusya , (erişim tarihi: 22.10.2019).

Tarakçı, N. (2019). Güç dengeleri ışığında Türkiye’nin Doğu Akdeniz stratejisi nasıl olmalıdır?. TASAM, <https://tasam.org/tr-TR/Yazar/63> , (erişim tarihi: 22.10.2019).

Taştan, V. (2018). Güney Gaz Koridoru: Yeni Enerji Düzeninde Avrupa enerji Güvenliği, Rusya, Türkiye ve Güney Kafkasya Üzerine Oyun Teorik Uygulama. *Uluslararası Politika Akademisi*, <http://politikaakademisi.org/2013/11/15/guney-gaz-koridoru-yeni-enerji-duzeninde-avrupa-enerji-guvenligi-rusya-turkiye-ve-guney-kafkasya-uzerine-oyun-teorik-uygulama/> , (erişim tarihi: 23.10.2019).

Tekman, M. (2018, Aralık). Türk Akımı ve ülkemizin bir doğalgaz “hub”ı olması konusundaki gerçekler. *Doğalgaz Dergisi*, Sayı: 211, ss.10, ISSN: 1305-2055.

Türkiye Cumhuriyeti Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Doğalgaz*, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz> ,(erişim tarihi: 20.09.2019).

Turhan, A. (2016). Doğu Akdeniz ve Karadeniz’de meydana gelen jeopolitik kırılmalar ve Türkiye jeopolitiği. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, ss.19-25.

Turhan, T. (2011, 14 Ağustos). “GKRY ve İsrail Doğu Akdeniz’de neyin peşinde?”. *Kıbrıs Gazetesi*, <http://i-rep.emu.edu.tr:8080/jspui/handle/11129/1101> , (erişim tarihi:31.10.2019).

Umland, A. (2015). *Ukraine Crisis Is Not Only About Ukraine*. Atlantic Council, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-crisis-is-not-only-about-ukraine> , (erişim tarihi: yirmi birinci02.2019).

Urgu, E. (2017, 8 Eylül). “Hamallıktan enerjinin zirvesine”. *Hürriyet Gazetesi*, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/hamallıktan-enerjinin-zirvesine-40573282> , (erişim tarihi:12.12.2018).

Ülker, H. İ., Gürson, P., Topçui M. K. ve Erkan, T. E. (2013). Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının GKRY ekonomisine etkileri. *International Conference on Euroasian Economies* içinde (ss.ss. 1027-1031). Euroasian Economists Association.

Veysel, A. (2009). Avrupa’nın enerji arz güvenliğinde Türkiye: petrol, doğal Gaz ve entegrasyon. *Uluslararası İlişkiler, Cilt 5*, Sayı 20 , ss. 155-178.

Vladimirov, M. ve Özenc, B. (2017). Towards a Stronger EU-Turkey Energy Dialogue: Energy Security Perspectives and Risks, Sofia: Center of the Study of Democracy (CSD) ve Ankara: Economic Policy Research Foundation (TEPAV). https://www.tepav.org.tr/upload/files/1502195410-7.Towards_a_Stronger_EU__Turkey_Energy_Dialogue_Energy_Security_Perspectives_and_Riskss.pdf , (erişim tarihi: 24.11.2019).

Yalım, Ü.(2019). Mavi Vatan Tatbikatı’nda Ege Denizi Yunanistan’a terk edilmiş. TÜRKSAM, 01.03.2019, <http://turksam.org/mavi-vatan-tatbikatinda-ege-denizi-yunanistana-terk-edilmis> , (erişim tarihi:10.05.2019).

Yarımbaş, F. (2014, 28 Mayıs). “AB enerji alternatifinde Güney Koridoru’na öncelik verecek”. *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-enerji-alternatifinde-guney-koridoruna-oncelik-verecek/155845> (erişim tarihi:05.12.2018).

Yaycı C. (2012). Doğu Akdeniz’de deniz yetki alanlarının paylaşılması sorunu ve Türkiye. *Bilge Strateji Cilt: 4*, Sayı: 6, ss.1-70.

Yıldız, A. M. (2015). Türkiye’nin Doğu Akdeniz’i Güvenlikleştirilmesi. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt3, Sayı 1.

Yager, T. R. (2017, Aralık). 2014 Minerals Yearbook, The mineral industry of Israel. United States Geological Survey.

Yılmaz, S. (2010, Mart). Büyük güçler ve Kıbrıs. *Yirmi Birinci Yüzyıl*, Sayı:15, ss.9-19.

Yorkan, A. (2009). *Ukrayna-Rusya Doğal Gaz Krizi: Avrupa ve Türkiye zor günler geçiriyor*, TASAM. http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1008/ukrayna-rusya_dogal_gaz_krizi_avrupa_ve_turkiye_zor_gunler_geciriyor , (erişim tarihi: yirmi birinci02.2019);

Zeylanov, M. (Yaz 2013). Suriye Krizi ve İran’ın Enerji Akışı Üzerinde Hakimiyet Kurma İsteği. *Hazar Enstitüsü Hazar Raporu*, Sayı: 04, ss.88-99.

Wintour, P. (2017, 09 Ocak). “Cyprus peace talks-all you need to know”. *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/news/2017/jan/09/cyprus-peace-talks-all-you-need-to-know> , (erişim tarihi:31.10.2019).

Gazete Haberleri

Anadolu Ajansı (2011, 11 Eylül). “Kıbrıs petrol içinde mi yüzüyor?”. *Sabah Gazetesi*, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2011/09/21/kibris-petrol-icinde-mi-yuzuyor> , (erişim tarihi: 31.10.2019).

Anadolu Ajansı, (2011, 19 Eylül). “Rum Radyosu: “Noble Energy Sondaj İşlemine Başladı””, *Haber Türk*. <https://www.haberturk.com/dunya/haber/671057-rumlar-sondajda-israil-nobette> (erişim tarihi:05.12.2018).

Anadolu Ajansı (2018, 02 Temmuz). “Şahdeniz 2’den Türkiye’ye doğalgaz nakline başlandı”, *Hürriyet Gazetesi*. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/sahdeniz-2den-turkiyeye-dogalgaz-nakline-baslandi-40883902> , (erişim tarihi:08.04.2019).

Anadolu Ajansı ve Al Jazeera (2014, 8 Kasım). “Mısır, Yunanistan, Rum Yönetimi zirvesi”, *Aljazeera Turk*. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/misir-yunanistan-rum-yonetimi-zirvesi> , (erişim tarihi:24.12.2018).

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı (2019, 24 Şubat). *Denizde dev tatbikat*. https://www.dzkk.tsk.tr/Basinda_Deniz_Kuvvetleri/Denizde_Dev_Tatbikat_Cnn_Turk.pdf , (erişim tarihi: 31.10.2019).

Doğan Haber Ajansı (2015, 26 Şubat). “Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Rusya arasında kritik anlaşma”. *Hürriyet Gazetesi*, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/guney-kibris-rum-yonetimi-ve-rusya-arasinda-kritik-anlasma-28298856> , (erişim tarihi:06.02.2019).

“AB zirvesinden Türkiye’ye mesaj: Kıbrıs’ın arkasındayız”. *DW*, 09.05.2019, <https://www.dw.com/tr/ab-zirvesinden-turkiyeye-mesaj-kibrisin-arkasindayiz/a-48679524> , (erişim tarihi: 29.05.2019).

“ABD: Avrupa Arenasında Güney Kıbrıs Enerji Konsunda Anahtar Role Sahip”. *AB Haber Brüksel*, 06.07.2014, <http://www.abhaber.com/abdavrupa-arenasinda-guney-kibris-enerji-konusunda-anahtar-role-sahip/> (erişim tarihi:05.12.2018).

“ABD, Avrupa için Rus gazına ‘alternatifi’ İsrail’de buldu”. *Sputnik News*, 11.12.2018, <https://tr.sputniknewss.com/abd/201812111036567152-abd-avrupa-rus-gazi-alternatif-israil/> , (erişim tarihi:12.12.2018).

“Amerikalı senatör ‘Türkiye tasarısı’ sonrasında Güney Kıbrıs’ta”. *NTV*, 17.04.2019, <https://www.ntv.com.tr/dunya/amerikalı-senator-türkiye-tasarısı-sonrasında-guney-kibrista,XziyFoor-0KBLh4MWu-iSQ> , (erişim tarihi: 09.05.2019).

“ABD’den Doğu Akdeniz açıklaması”. *DW*, 06.05.2019, <https://www.dw.com/tr/abdden-doğu-akdeniz-açıklaması/a-48612550> , (erişim tarihi: 09.05.2019).

“ABD’den Akdeniz’de İsrail-Kıbrıs işbirliğine destek”. *DW*, 27.05.2019, <https://www.dw.com/tr/abdden-akdenizde-israil-kibris-isbirligine-destek/a-48906550> , (erişim tarihi: 29.05.2019).

“Fransa ile Kıbrıs askeri işbirliğine gidiyor”. *DW*, 16.05.2019, <https://www.dw.com/tr/https-www-dw-com-tr-merkeldem-kc4b1brc4b1sa-destek-mesajc4b1-a-48684870/a-48765932> , (erişim tarihi: 29.05.2019).

“G. Kıbrıs, İsrail ve Yunanistan ile elektrik bağlantısında önemli adım”. *Enerji Günlüğü*, 27.08.2016, <https://enerjigunlugu.net/icerik/19671/euroasia-interconnector-projesi-sekilleniyor.html> , (erişim tarihi: 29.12.2018).

“GKRY ve İsrail Doğu Akdeniz’de neyin peşinde?”. *Kıbrıs Gazetesi*, 14.08.2011.

“İnanılmaz zenginliklerin keşfi’: Akdeniz’deki doğalgaz yatakları Ortadoğu’da çatışmalara yol açıyor.”. *Sputnik News*, <https://tr.sputniknewss.com/infografik/201803231032762299-akdeniz-yunanistan-kibris-dogalgaz-petrol/> (erişim tarihi:05.12.2018).

“İsrail ile Mısır’dan 15 milyar dolarlık doğalgaz anlaşması”. *Sputnik News*, 20.02.2018, <https://tr.sputniknewss.com/ekonomi/201802201032330685-israil-misir-dogalgaz-anlasmasi/> , (erişim tarihi: 01.11.2019).

“İsrail, Güney Kıbrıs ve Yunanistan, elektrik kablolarıyla deniz altından birbirine bağlanacak”. *Kıbrıs Postası Gazetesi*, 17.10.2017, <http://www.kibrispostasi.com/israil-guney-kibris-ve-yunanistan-elektrik-kablolarıyla-deni> , (erişim tarihi:29.12.2018).

“İsrailli Delek Leviathan gazı için LNG tesisi kuracak”. *Enerji Günlüğü*, 01.08.2019, <https://www.enerjigunlugu.net/israilli-delek-leviathan-gazi-icin-lng-tesisi-kuracak-33535h.htm> , (erişim tarihi: 01.08.2019)

“İsrail, Güney Kıbrıs, Yunanistan ve İtalya arasında doğalgaz boru hattı anlaşması imzalandı!”. *Kıbrıs Postası*, 26.11.2018, <http://www.kibrispostasi.com/mobile/israil-guney-kibris-yunanistan-ve-italya-arasinda-dogalgaz-> , (erişim tarihi:06.02.2019).

“İsrail ve Yunanistan, Girit’e radar sistemi inşa edecek”. *Sputnik News*, 19.03.2019, https://tr.sputniknewss.com/dogu_akdeniz/201903191038278723-israil-yunanistan-girite-radar-sistemi-insa-edecek/ , (erişim tarihi:09.05.2019).

“İsrail, Güney Kıbrıs, Yunanistan ve İtalya arasında doğalgaz boru hattı anlaşması imzalandı!”. *Kıbrıs Postası*, 26.11.2018. “Yunanistan, Kıbrıs ve İsrail enerji bakanları Atina’da görüştü”, *Kıbrıs Postası*, 29.09.2016, http://www.kibrispostasi.com/c58-GUNEY_KIBRIS/n201655-Yunanistan-Kibris-ve-israil-enerji-bakanlari-Atinada-gorustu , (erişim tarihi:06.02.2019).

“İsrail’deki üçlü görüşmeye ABD de katılıyor”. *Kıbrıs Postası*, 16.12.2018, http://www.kibrispostasi.com/c58-GUNEY_KIBRIS/n271141-israildeki-uclu-gorusmeye-abd-de-katiliyor-16122018 , (erişim tarihi:06.02.2019).

“Kıbrıs görüşmeleri ‘kritik bir kavşakta’”. *BBC*, 13.01.2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38594705> , (erişim tarihi: 31.10.2019).

“Kıbrıslı Rumlar 2 yılda 8 sondaj planlıyor”. *DW*, 22.05.2019, <https://www.dw.com/tr/kıbrıslı-rumlar-2-yılda-8-sondaj-planlıyor/a-48826047> , (erişim tarihi: 29.05.2019).

“KKTC’ye Amerika’dan ilk ziyaret”. *Sözcü Gazetesi*, 03.12.2015, <https://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/kktcye-amerikadan-ilk-ziyaret-1001136/> , (erişim tarihi:06.02.2019).

“Lebanon approves 2nd offshore licensing round”. *Offshore Energy Today*, 08.04.2019, <https://www.offshoreenergytoday.com/lebanon-approves-2nd-offshore-licensing-round/> , (erişim tarihi: 10.04.2019).

“Mursi’nin 269 gün süren iktidarında neler oldu?”. *T24 Gazetesi*, 04.07.2013, <https://t24.com.tr/haber/mursinin-369-gun-suren-iktidarinda-neler-oldu,233511> , (erişim tarihi: 20.09.2019).

“Rum Yönetimin’den Total-Eni ortaklığına onay”. *Enerji Günlüğü*, 01.08.2019, <https://www.enerjigunlugu.net/rum-yonetiminden-total-eni-ortakligina-onay-33526h.htm> , (erişim tarihi:02.08.2019).

“Rus Savaş Uçakları Baf Hava Üssü’nü Kullanacak”. *Kıbrıs Postası*, 22.06.2013, http://www.kibrispostasi.com/c58-GUNEY_KIBRIS/n108517-Rus-savas-ucaklari-Baf-Hava-ussunu-kullanacak , (erişim tarihi: 01.11.2019).

“Savunmayla ilgili beş konuda işbirliği adımları atılması kararı”. *Kıbrıs Postası*, 29.07.2015, http://www.kibrispostasi.com/c35-KIBRIS_HABERLERI/n168392-Savunmayla-ilgili-bes-konuda-isbirligi-adimlari-atilmasi-karari , (erişim tarihi:06.02.2019).

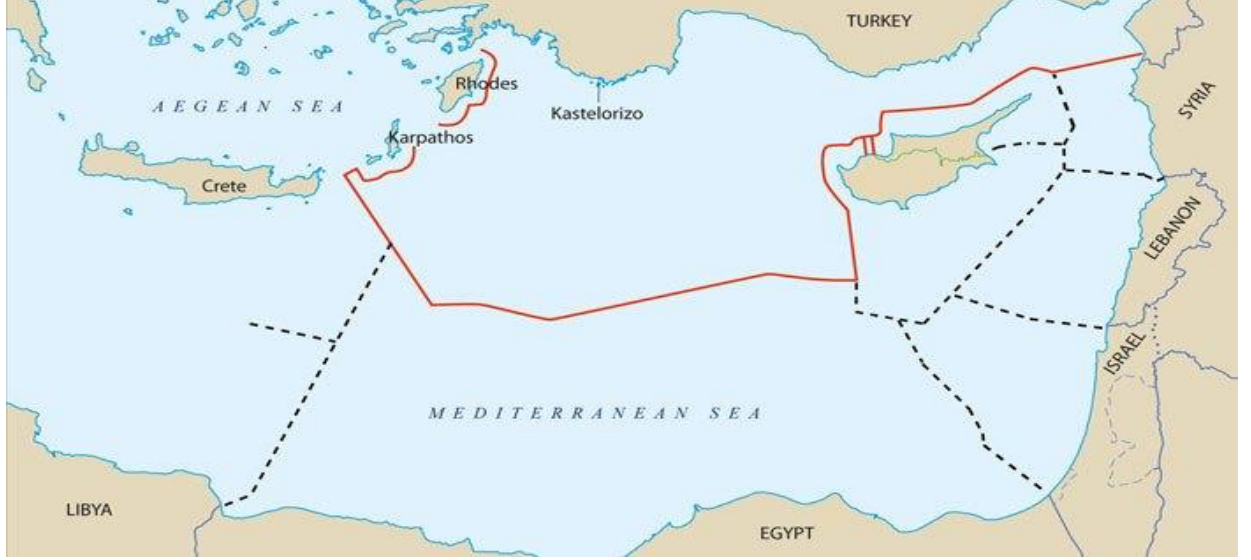
“Today we import all our needs’: Syrian ministers paint stark economic outlook”. *Middle East Eye*, 30.05.2017, <https://www.middleeasteye.net/news/today-we-import-all-our-needs-syrian-ministers-paint-stark-economic-outlook> , (erişim tarihi: 01.11.2019).

“TPAO, KKTC’de ilk sondaja başladı”. *CNN*, 24.02.2012, <https://www.cnnturk.com/2012/ekonomi/genel/04/26/tpao.kktcde.karada.ilk.sondaja.basladi/658662.0/index.html> , (erişim tarihi: 31.10.2019).

“Ukrayna: Türk Akımı’nın ikinci kolunu engellemek için elmiziden geleni yapıyoruz”. *Sputnik News*, 20.11.2018, <https://tr.sputniknewss.com/turkiye/201811201036231313-ukrayna-turk-akimini-engellemek-icin-calisiyor/> , (erişim tarihi: yirmi birinci02.2019).

LEVHALAR DİZİNİ

Harita-1: Türkiye'nin Muhtemel Münhasır Ekonomik Bölge Sınırları

Kaynak:

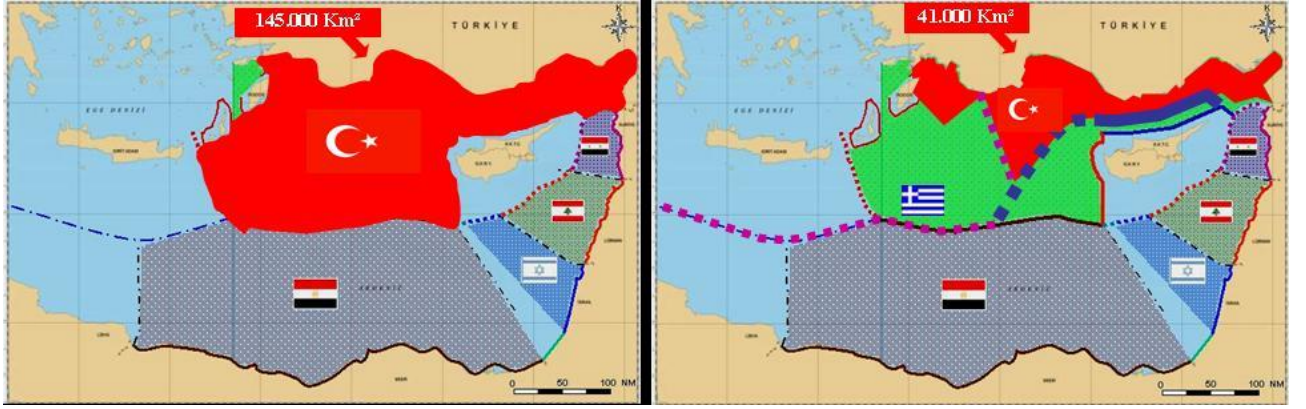
https://i2.wp.com/bahriyeenstitusu.org/wp-content/uploads/2017/07/yazi_MEB2.jpg?w=700&ssl=1

Harita-2: Sevilla Haritası ve Türkiye Münhasır Ekonoik Bölge Haritası Karşılaştırması

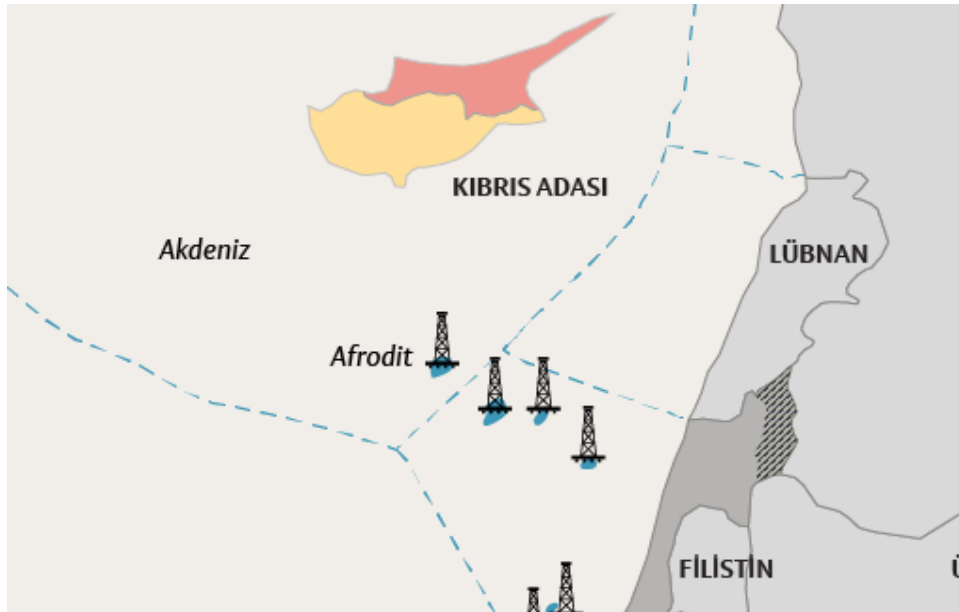
Kaynak: Tüketici Sorunları Derneği, <http://www.tusoder.org.tr/dogu-akdeniz-jeopolitigi-mavi-vatan/> , (erişim tarihi:17.09.2019).

Harita-3: Türkiye'nin Muhtemel Münhasır Ekonomik Bölgesi ile Yunanistan-GKRY İkilisinin Öngördüğü muhtemel Türkiye Münhasır Ekonomik Bölge Karşılaştırması

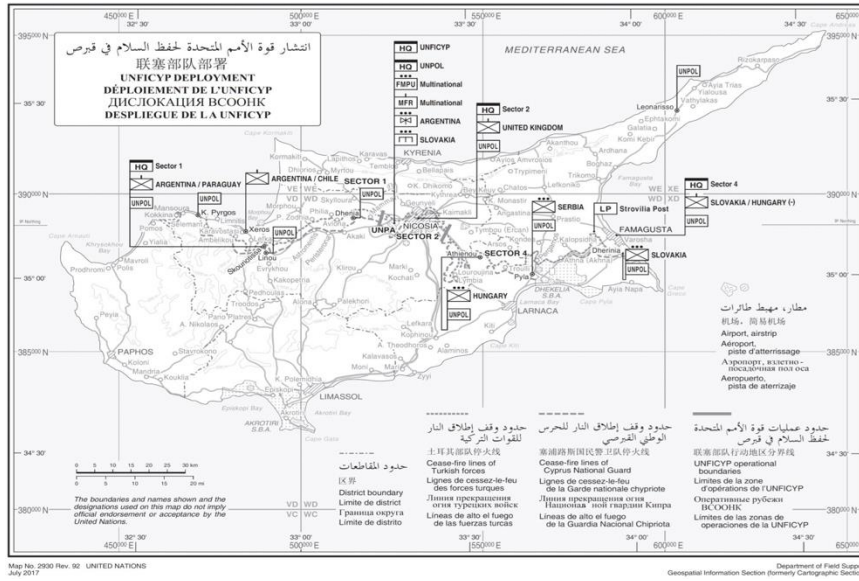
Kaynak: Yaycı C. (2012), Doğu Akdeniz’de deniz yetki alanlarının paylaşılması sorunu ve Türkiye, *Bilge Strateji*, Cilt: 4, Sayı:6, ss.25.

Harita-4: İsrail ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin Petrol Ve Doğalgaz Yatakları

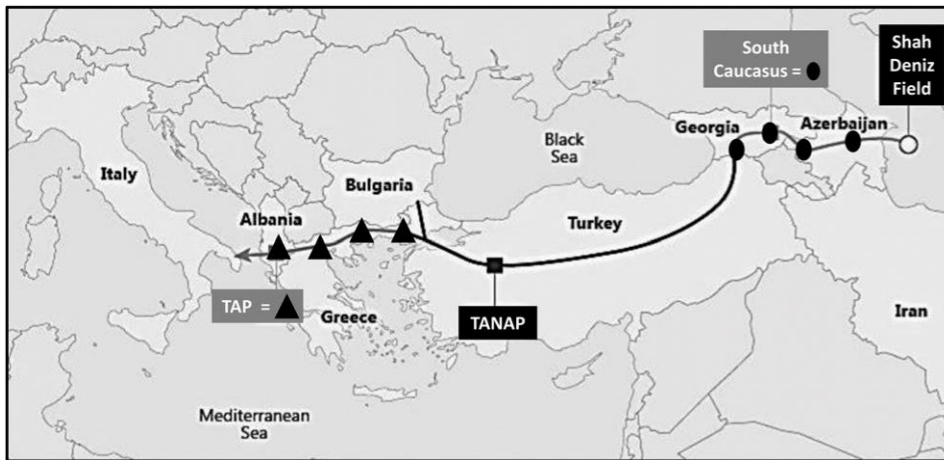
Kaynak: “İnanılmaz zenginliklerin keşfi”: Akdeniz’deki doğalgaz yatakları Ortadoğu’da çatışmalara yol açıyor.”, Sputnik News, Reuters,
<https://tr.sputniknewss.com/infografik/201803231032762299-akdeniz-yunanistan-kibris-dogalgaz-petrol/> (erişim tarihi:05.12.2018).

Harita-5: Kıbrıs Adası Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün Bulunduğu Noktalar

Kaynak: United Nations (2018, 6 Haziran), Security Council, United Nations operation in Cyprus, Report of the Secretary-General, S/2018/676.

Harita-6: Güney Gaz Koridoru Rotası

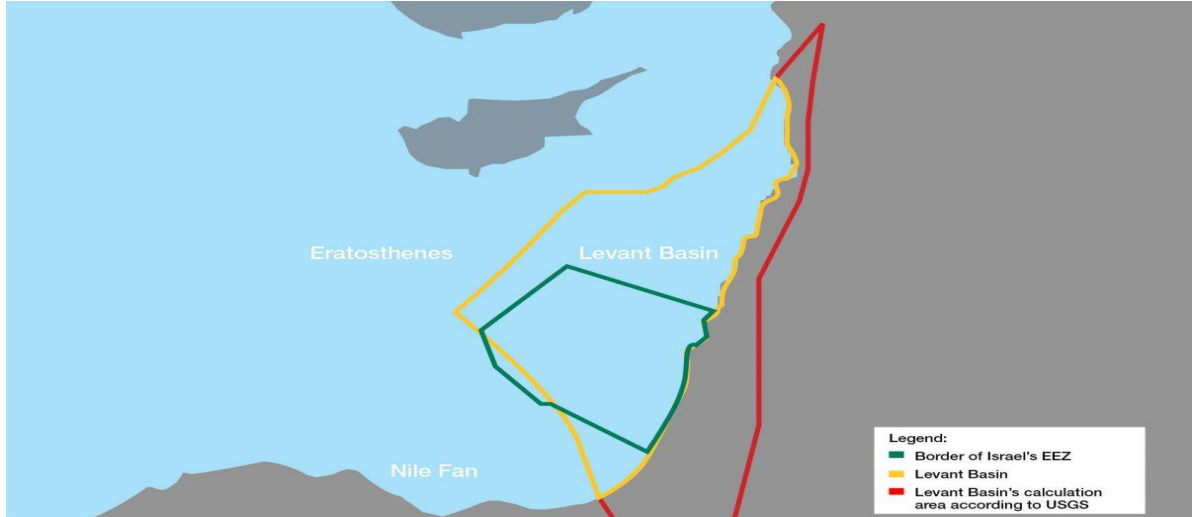
Kaynak: Morrison L. (Sonbahar 2017-İlkbahar 2018), Southern Gas Corridor: The Geopolitical And Geo-Economic Implications of Energy Mega-Project, International Center for Energy and Economic Development (ICEED), *The Journal of Energy Development*, Cilt: 43, No: ½, Sonbahar 2017-İlkbahar 2018, ss.251-291.

Harita-7: East-Med Boru Hattı Projesi Planı

Kaynak: https://ec.europa.eu/inea/sites/inea/files/styles/large/public/cefmmaps/7.3.1-0025-elcy-s-m-15.jpg?itok=C_ZWbtvI , (erişim tarihi: 24.11.2019).

Harita-8: 31 Mart 2016 Tarihinde İsrail Enerji Bakanlığı'nın Yayınladığı 2016'nın İkinci Yarısında İhaleye Açılacak Olan Parseller

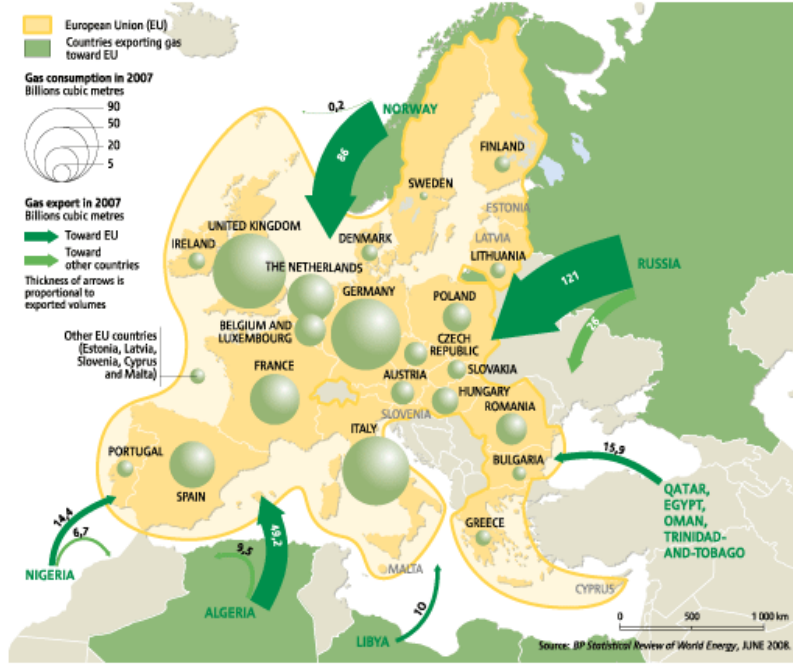
Kaynak: Ministry of National Infrastructures, Energy and Water Resources, Offshore Levant Basin Petroleum System and HC Resource Assessment, s,5.

Harita-9: Levant Doğal Gaz Havzası ve İsrail'in Münhası Ekonomik Bölge Sınırları.

Kaynak: Delek Group, *East Med E&P: Our Business Environment*, <https://www.delek-group.com/wp-content/uploads/2017/01/NewMaps03092.jpg>

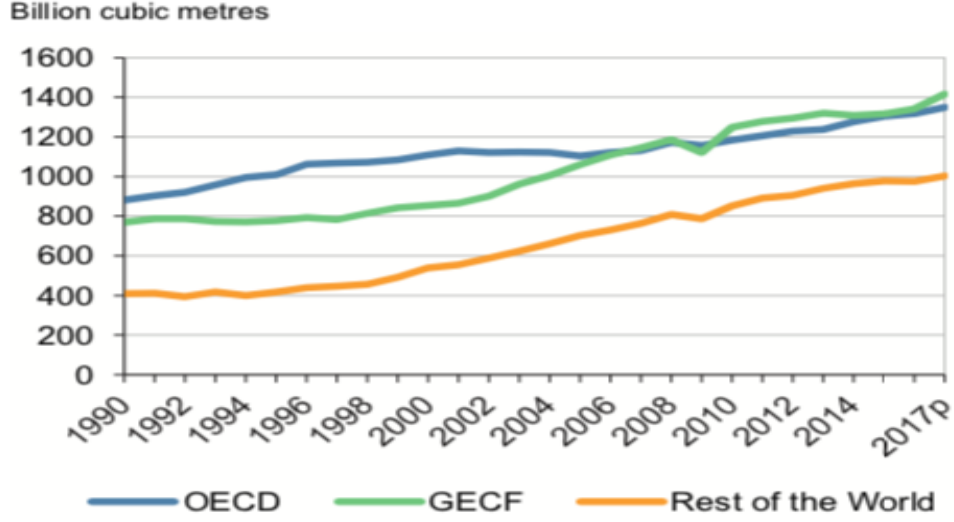
Harita-10: Avrupa Birliği Doğalgaz Üretim Ve İthalat Oranları.¹²⁰

Kaynak: “Nabucco Projesi Nedir? Ne Değildir?”, NTV, 13.07.2009, <https://cdn1.ntv.com.tr/gorsel/dunya/nabucco-projesi-nedir-ne-degildir/090713-nabucco-grafik-hm,WCX0G3XghUmh75kEaqZ6bw.jpg?width=960&mode=crop&scale=both&v=20141127150928577> (erişim tarihi:05.12.2018).

¹²⁰ “Nabucco Projesi Nedir? Ne Değildir?”, NTV, 13.07.2009, <https://cdn1.ntv.com.tr/gorsel/dunya/nabucco-projesi-nedir-ne-degildir/090713-nabucco-grafik-hm,WCX0G3XghUmh75kEaqZ6bw.jpg?width=960&mode=crop&scale=both&v=20141127150928577> (erişim tarihi:05.12.2018).

Şekil-1: Uluslararası Organizasyonların Doğalgaz Üretim Oranları.(GECF üyesi ülkeler: Cezayir, Bolivya, Mısır, Ekvator Ginesi, İran, Libya, Nijerya, Katar, Rusya, Trinidad, Tobago, Birleşik Arap Emirlikleri ve Venezuela.)

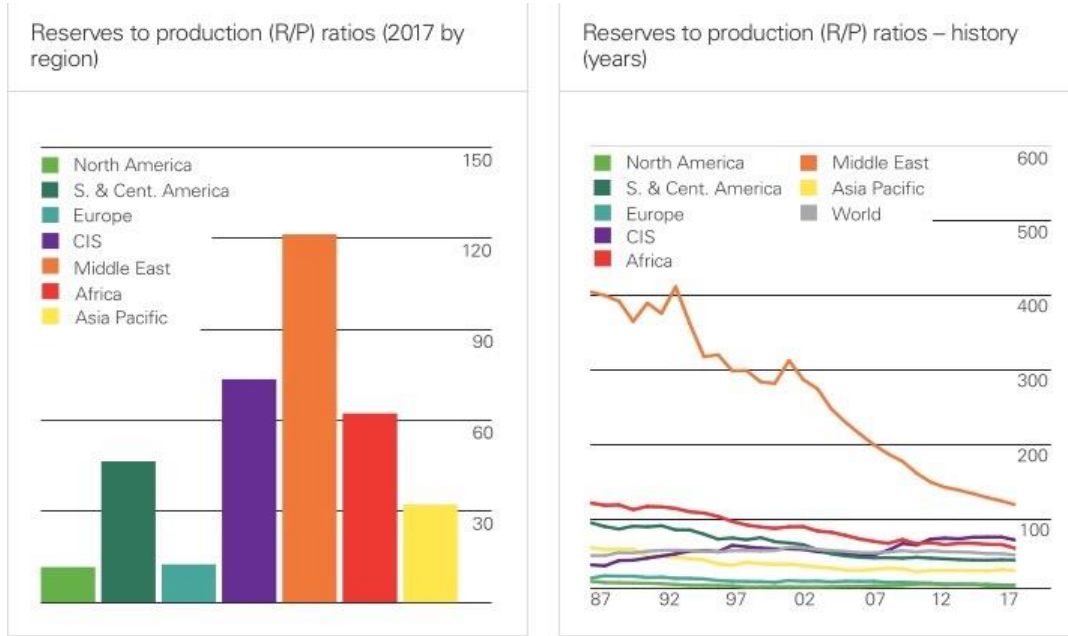

Kaynak:

IEA,

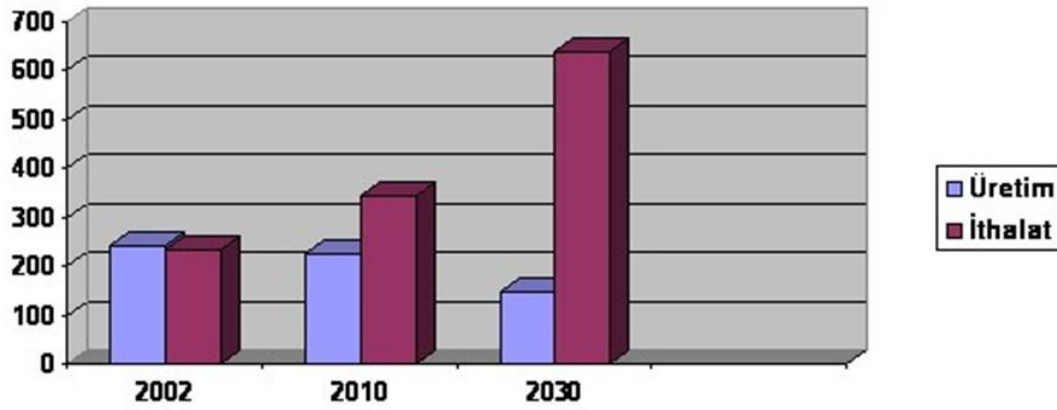
https://webstore.iea.org/download/direct/1172?filename=natural_gas_information_2018_overview.pdf , (erişim tarihi: 24.11.2019).

Şekil-2: Dünya Doğalgaz Rezervlerinin Bölgelere Dağılımı Ve Rezervlerin Doğalgaz Üretimine Oranlarının Gösteren Grafikler.

Kaynak: <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy/natural-gas/natural-gas-reservess.html> (erişim tarihi:05.12.2018)

Şekil-3: Avrupa Birliği Doğalgaz Arz ve Talebi.

Kaynak: NATO Parliamentary Assembly (2010), Sub-Committee on Energy and Environmental Security, *A Sustainable Energy Strategy for the Alliance*, 14.11.2010, ss.5.

Fotoğraf-1: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Eski Dışışleri Bakanı Nikos Rolandis'in Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Tarafından 2004'te ilan Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlarını Gösteren Harita Önünde Çekilmiş Bir Fotoğrafi.

Kaynak: Yayı C. (2012), Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının paylaşılması sorunu ve Türkiye, *Bilge Strateji*, Cilt 4, Sayı: 6, ss.18.

Fotoğraf-2: Binyamin Netanyahu, Nikos Anastasiadis ve Alexis Çipras Lefkoşa Buluşması.

Kaynak: “Yunanistan-İsrail-Güney Kıbrıs üçlüsü Doğu Akdeniz’de işbirliğini artırıyor”, *BBC*, 08.05.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44040323> (erişim tarihi:05.12.2018).

Fotoğraf-3: Kıbrıs Rum Kesimi’ni Ziyaret Eden Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Ve Rum Lider Nikos Anastasiadis.¹²¹

Kaynak:

http://www.aljazeera.com.tr/sites/default/files/styles/aljazeera_article_main_image/public/2015/12/02/lavrov-anastasiadis-reuters_1.jpg?itok=-7VZ-oVB

¹²¹ http://www.aljazeera.com.tr/sites/default/files/styles/aljazeera_article_main_image/public/2015/12/02/lavrov-anastasiadis-reuters_1.jpg?itok=-7VZ-oVB

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI :Ezgi ÇETİN

Doğum Tarihi ve Yeri :23.11.1995 Osmangazi/BURSA

Medeni Durumu :Bekar

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise :Bursa Anadolu Kız Lisesi

Lisans Diploması :İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü (2013-2017)

Yabancı Diller :İngilizce

İş Deneyimi

Stajlar :Bursa Hakimiyet Gazetesi, Stajyer Yazı İşleri Editörü, Bursa 2016/Haziran

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar :

Adres : Ertuğrul Gazi Mahallesi Kanuni Caddesi Umut Sitesi C Blok Daire:9 Yıldırım/BURSA

Tel. No. : 0 539 529 6195